Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د غزني شابهار

او د باختر د بودايي هنر سرچینه

لیکوال : اروانباد استاد احمد علي کهزاد
ژباړن : محمد داود وفا

د استاد کهزاد له ژوندلیک، کتابښود، لمنو، نښلونو
او وییپانګې سره

PROPERTY OF ARIC
Established 1989

PROPERTY OF ACKU
8220

۱۳۷۸ ل

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲۵۶۴۵۱۳-۹۱-۹۲+

نوم : د غزني شابهار او د باختر د بودايي هنر سرچينه

ليکوال : استاد احمد علي کهزاد

ژباړن : محمد داود وفا

د چاپ زيار : عبدالغفور لېوال

خپرندوی : دانش خپرندويه ټولنه

چاپ شمېر : ۵۰۰ ټوکه

نېټه : وږی ۱۳۷۸ ل - اګست ۱۹۹۹

کمپوزر : وحيد الله وردګ

چاپځی : دانش کتابتون قصه خوانی پېښور

فون ۲۵۶۴۵۱۳

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خپرندوی یادښت

افغانستان د کولتورونو او تهذیبو د نړۍ والې څلور لارې په توګه پېژندل شوی، چې په ټوله نړۍ کې له تاریخي ارزښتونو برخمن هېواد ګڼل کېږي. په ځانګړې توګه د دغه هېواد لرغوني هنرونه د نړۍ په تاریخ کې ساری نه لري.

خپرندویې فرهنګي ټولنې ښایي د خپل هېواد د لرغونیو هنرونو د تاریخ په اړه لیکل شوې لیکنې او کتابونه خپاره کړي او خپل تاریخ د نړۍ پر مخ وځلوي.

دانش خپرندویه ټولنه پرهمدغه پار د هېواد د نامتو تاریخپوه او لرغونپوه اروانباد استاد احمد علي کهزاد د دوو لیکلیو کوچنیو کتابونو: د غزني شابهار د لرغوني مزدك (معبد) او په کوندوز کې تر سر شوې لرغونپلټنې- چې زموږ د هېواد پرلرغوني هنر و تاریخ رڼا اچوي- د ښاغلي محمد داود وفا په قلم پښتو ژباړه د ده له ژوندلیك او کتابښود سره یوځای خپروي.

هیله ده، د هېواد د لرغوني تاریخ و هنر مینه وال یې له لوستنې خوند واخلي او تاریخپوهان ترې په خپلو څېړنو کې ګټه پورته کړي.

په درناوي
دانش خپرندویه ټولنه
وږی ۱۳۷۸ هـ ل پېښور

لیکلړ

ګڼه .... مخګڼه
۱. د استاد محمد پرویش شاهین سریزه .... الف
۲. د ژباړن خبرې .... و

لومړی برخه:

۳. د استاد کهزاد سریزه .... ی
۴. شابهار یا شاویهاره په غزني کې د بودايي واکمنۍ مزدك ۱
۵. د شابهار په دښته کې د غزنوي لښکرو د رسم ګذشت ډګر ۱۵
۶. "نغاره خانه" او شابهار ډګر ۲۱

دویمه برخه:

۷. د باختر بودايي هنر (د پښتو ټولنې سریزه) ۲۴
۸. کوندوز: جغرافیاي او تاريخي لنډيز ۲۵
۹. د باختر بودايي هنر او د ګریك و بوديك هنر سرچینه ۲۸
۱۰. د انځورنو لیکلړ او څېړنه ۳۸

دریمه برخه:

۱۱. اروابناد استاد احمد علي کهزاد د افغاني فرهنګ ځلنده ستوری ۴۰
۱۲. د استاد احمد علي کهزاد خپاره شوي کتابونه او لیکنې ۴۹
الف: کتابونه .... //
ب : ژباړې ۶۷
۱۳. په بهرنیو ژبو د استاد کهزاد خپاره شوي کتابونه ۷۱
۱۴. د استاد کهزاد ناخپاره شوي کتابونه ۷۴
۱۵. په خپرونو کې د استاد کهزاد لیکنې ۷۷
۱۶. اخځونه او پایلیکونه ۸۱
۱۷. وییپانګه ۸۲
۱۸. د کتاب انګرېزي پېژندنه 1

سریزه

داد پښتو ژبې او ادب لویه نېکمرغي ده، چې له قهرمان خوشال-خان خټك نه وروسته ورته څو داسې پوهان په لاس ورغلي، چې که د خوشال بابا تر پوره رسېدلي نه دي؛ نو د خپلې پوهې، زیار او کړاو له امله یې پښتو ژبې، پښتو فرهنګ او پښتو ادبیاتو ته دومره څه وربښلي، چې نن پرې پښتانه ویاړي. دخوشال بابا اوننني پېر ترمنځ چې کومه خلا را منځته شوې وه، هغه زموږ دغه پوهانو په داسې کوتلي ډول ډکه کړې چې پښتو ادب پرې دسیالۍ په ځای کې خپله شمله هسکولی شي.

زموږد ژبې او ادب دا پوهان د ګوتوپه شمار دي، خو درې تنه په کې سرلاري دي:

اروابناد علامه پوهاند عبدالحی حبیبي، اروابناد استاد احمدعلی-کهزاد اواروابناد دوست محمد خان کامل.

اروابناد ډاکټر احمدعلي کهزاد، سره له دې چې په خټه پښتون نه و، خو افغان و او د افغانستان په خاوره کې پیدا شوی، لوی شوی اوپالل شوی او د خپلې پوهې او رښتینولۍ په زیار یې د لویې پښتونخواد تاریخي نښو او حقایقو د رابرسېره کولو لپاره په داسې بې پرې توګه څېړنې کړې دي، چې نن پرې تمامه لره اوبره پښتونخوا ویاړي. ځکه نو پښتانه هرهغه څوك خپل ګڼي چې په ریښتیني توګه یې تاریخي پلټنې بشپړې کړې وي.

استاد کهزاد زموږ د هېواد لوی مورخ، ژبپوه، لرغونپوه، نژاد پوه او لوی دانشور و، ده زموږ د هېواد زوړ او نني تاریخ داسې سره نښلولی چې د خپلې ریښتینې څېړنې او زیار په ترڅ کې یې نن کار ټولو کورنیو او

پښتو څېړونکيو ته پوسندي او باوري کار کړي دي.

د ګران هېواد افغانستان او ان د دې ټولې سيمې په تاريخ پوهانو کې يوکمې دا دی، چې زيات شمېر يې د خپلو عينکو او سترګيو تر کتنې لاندې پلټنې تر سره کوي، چې په ترڅ کې يې تعصب، ضديت، جهل، انا، بې ځايه بې ثبوته خبرې د ريښتينولۍ پرځای ټينګې نيسي او بيا که تر سره هم وي، له خپلو خبرو نه اوړي، هرڅو که د نويو پلټنو په ترڅ کې ريښتينې نتيجه هم تر لاسه شي.

تر کومه ځايه چې ما د ارواښاد استاد کهزاد آثار او افکار لوستي، نه يوازې دا چې د ده په ليکنو کې د پوره خبرو څرک نه شته بلکې څېړنې يې دومره پخې، مستندې او مدللې دي، چې زما په اند ورسره د مخالفت رابرسېره کېدنې هډو سوال نه پيدا کېږي که د ده آثار په ځيرلې ښه ولوستل شي. د افغانستان اود سيمې د ريښتيني تاريخ دښمنان اومخالفين به په خپله د ده د نظرونو منښته وکړي.

استاد کهزاد خپلې ټولې څېړنې په دري ژبه بشپړې کړي او خپرې کړې دي او يوه ډېره لږه برخه يې په پښتو ژباړل شوې. اوس دا ضرورت رامنځته دی، چې د ده ټولې ليکنې په پښتو وژباړل شي او ګټه يې ټولو پښتنو ته ورسېږي.

اوس چې نړۍ ساينټيفيکه شوې او د پرمختګ په حال کې ده، پښتانه بايد نور لاس تر زنې کېننې او د دوی د قوم ژبې او توکم په اړه ورکړل شوي نظرونه او ليکل شوې پېښې خپلې ژبې ته راواړوي او خپل خلک پرې خبر کړي. په پښتو کې د ژباړې برخه ډېره لږه ده په تېره بيا د بهرنيو ژبو. د افغانستان په تاريخ او فرهنګ- چې نننۍ پښتونخوا هم ورسره ګډه ده- په بهرنۍ نړۍ کې په ټوليز ډول په هرو دريوورځو کې لس ليکنې کېږي، چې يا د کتاب ياد رسالې اويا هم د يوې کوچنۍ ليکنې په بڼه وي، په دغو ليکنو کې ډېرې داسې هم وي، چې زموږ له اصيل تاريخ او فرهنګ سره سر نه خوري او څېړونکي او ليکونکي په ناسمو لارو سر شوي وي، خو په پښتونخوا او پښتنو کې داسې څوک شته چې د هغوی دې نظرونو ته ځواب ووايي؟دا د پښتنو بدمرغي ده!!

(c) ketabton.com: The Digital Library

نورې نړۍ والې ژبې خوړېږي. په ایران کې هره ورځ په لسګونو توکه داسې کتابونه خپرېږي، چې پښتو ژباړه یې پر موږ فرض او قرض وي. دري ژبه زموږ د پښتو خور ده او ویونکي یې له موږ سره ګډ فرهنګي او کولتوري اړیکي لري. له دې امله له دري ژبې نه پښتو کونه زموږ د ادبیاتوپه پرمختګ کې یو اهم ضرورت دی.

ستاسې په لاس کې کتاب د ارواښاد استاد کهزاد په دري ژبه د دوو داسې لیکلیو کتابونو ژباړه ده، چې پښتو کول یې پښتني فرهنګ ته سراسر ګټه ده.

داکتاب په اصل کې دری کتابونه دي. یو یې د غزني په شاېښار کې تر سره شوې تاریخي پلټنې. دویم یې په کوندوز کې ترسره شوې لرغونپلټنې او دریم یې د دغه دوو کتابونو د لیکوال ژوند لیک او آثار درپېژني.

لومړنی کتاب د استاد کهزاد لیکنه ده او په متن کې به یې تاسې ولولئ، چې د افغانستان په یوه تاریخي سیمه کې د دغه ځای د پخوانیو استوګنو فرهنګ، ژبه اودود ودستور څه ډول وو، هلته د خلکو ګروهېزو اړیکو څه ډول درلود؟ دا تاریخي پلټنې د استاد کهزاد د خپلو سترګو لیدلی حال دی، چې په خوږه او ادبي ژبه لیکل شوې او ښاغلي ژباړن پښتو کړی دی.

دویم کتاب له فرانسوي ژبې نه استاد کهزاد ژباړلی او داهغه ګزارش دی چې ښاغلی پروفیسر موسیوهاکن په کوندوز کې لرغون پلټنې کړي او د دغه پلټنو په ترڅ کې په لاس ورغلي حقایق او پېښې یې په کې لیکلي ،په دغه کتاب کې تاریخي پېښو ته یوازې اشارې شوي دي چې اوږدو څېړنو ته اړتیا لري.

دا دواړه کتابو نه ګزارشي بڼه لري، خو اخباري ګزارشونه نه دي، بلکې تاریخي او لرغوني ګزارشونه. د دې کتاب دریمه برخه په خپله ځانله یو کتاب دی. چې ښاغلی ژباړن د ارواښاد کهزاد په اندو ژوند او لیکلیو کتابونو ښکلې کړې ده.

دا کتاب د محمد داود وفا خپله لیکنه ده چې لومړی د استاد

کهزاد اوبیایې د دہ آثار په کې را پېژندلي دي. چې یوه کتورد خبرنه ده

د استاد کهزاد د ژوند او آثارو په اړه ما دوه درې خایه لیکنې لوستي، یو څو هغه ټولې په دري ژبه وې او پښتو کې یې هم لیکل ضرورت و او بل دا چې دا راته تر نورو لړه بشپړه ښکارده شوه او داچکه چې

ښاغلي محقق حسین نایل، چې لیکنه یې ترنورو لړه بشپړه ښکاري، د استاد کهزاد آثار راپېژندلي له هغو پرته د استاد کهزاد په لیکنو کې نور ډېر داسې څه موندل شول چې هلته یې هډو یادښت راغلی نه دی، لکه په انګلیسي ژبه داستاد کهزاد لیکلی کتاب (د کابل تاریخي لاربنود) چې (۷۰۰) مخونه لري او یا په ننګرهار (پخوانی اتحاد مشرقي) کې دتاریخي څېړنو په اړه داستاد کهزاد په پښتو ژبه پرله پسې خپرې شوې مقالې، همدا ډول ډېر داسې کتابونه چې ښاغلي نایل یې هسې یو یادښت کړی، ده موږ ته پوره راپېژندلي دي.

همدارنګه دښاغلي نایل په کتاب کې د استاد کهزاد له آثارو سره د تعصب په قلم چال چلند تر سره شوی، چې له ورا څرګندېږي او دا خو حتمي خبره ده چې د یوه متعصب په لاس لیکل شوې سوانح به سمې وي او که د یوه بې تعصبه په قلم. دا اندازه تاسې په خپله ولګوئ.

د استاد کهزاد د سوانحو د لیکلو بله ګټه دا ده چې دلږ پښتونخوا استوګن خو نه انګرېزان شول او نه پښتانه، نه یې انګرېزي داسې یاده کړه چې بهرنیانو ته پرې خپل فرهنګ وخلوي اونه یې خپله پښتو په اصیله بڼه پرېښوده. له همدې امله یې دخپلې پښتو ژبې خور (دري ژبه) نه زده او هډو پروایې نه ورځي، تیارې ته ناست دي. که څا ورته پښتو ولیکل وبه یې لولي، ګنې غوږ پرې نه ګروي. نودا دوی ته هم یوه ګټه شوه، چې د خپل لرغوني فرهنګ له یوې څنډې نه خبر شي.

د ښاغلي وفا ا! ټول کتاب (ژباړه ا لیکنه) په نسبتاً سوچه او کره پښتو لیکل شوې، سره له دې چې زه په خپله دومره کره لیکونکی نه یم، خو کیدای شي دایوازې زماستونزه وي. زه په خپله تر ډېره د دې کاړلوی.

یم. پرېږده چې موږ هرڅه خپل ولرو. که څوك بیاهم په دې اړه له ستونزو سره مخ وي، ویېپانګې ته مراجعه کولی شي.

د ښاغلی وفا دا کټوز کار په ډېرو ستاینو ارزي، خو که زه دا کار وکړم، ګرانو لوستونکیو ته به څه پاتې نه شي، پرېږده چې تاسې هم په کې یو څه ووایاست.

زه په خپله د ښاغلي وفا استعداد ته خوشاله یم او په ګانده (آینده) کې ترې د خپلو ملي ویاړونو د لا څلونې به تمه یم، خدای دې نور پښتانه ځوانان هم پر داسې لار ورسم کړي.

په درناوی
محمد پروېش شاهین
نورستان.سنکلور.سوات
دمارچ دویمه ۱۹۹۹

دژباړن خبرې

ارواښاد استاد احمدعلي کهزاد دافغانستان نامتو تاریخ لیکونکی اولیکوال دی. دی یوازې دافغانستان دلرغوني تاریخ نه، بلکې دافغانستان داوسمهالي (معاصر)تاریخ لیکونکی اواستاد هم و.ده په ډېره خوږه ادبي ژبه په بې پرې توګه دافغانستان پرونی اوننی (لرغونی-معاصر)تاریخ سره نښلولی او د دغه لرغونې تاریخي خاورې د تاریخ اوفرهنګ په ځلونه کې یې نه ستړې کېدونکې هڅې کړې دي.

د ارواښاد کهزاد مورنۍ ژبه دري وه. خو ورسره یې په خپله بله ملي ژبه (پښتو) هم لیکنې کړي اوخپرې کړې. خو استاد یو سر و او په یوه سر د دومره ډېرو لکنو کول او بیا د هغو ژباړل څه اسانه خبره نه ده. له همدې امله ده همدومره کړې چې په دري ژبه- چې ده ته اسانه وه- یې د افغانستان د تاریخ تیاره او تت کوتونه رڼا کړي او د خپلو لیکنو ژباړه اوخپرونه یې نورو ته پرېښې ده.

دافغانستان په تاریخپوهانو کې دوه تنه:ارواښاد علامه پوهاند عبدالحی-حبیبی او ارواښاد استاد احمد علي کهزاد هغه پوهان دي، چې په بې پرې توګه اود تعصب له زاویې پرته یې دخپل لرغوني مدنیت په ځلونه کې ځانونه تر مرګه ښه ستړي کړي او د خپل هېواد دفرهنګ په تاریخ کې یې داسې کتابونه او نښې پرایښې، چې تر هغې افغانستان ژوندی وی، د دوی نومونه به ورسره ژوندي وي.

اوس نو داد ځوانو لیکوالو او څېړونکیو دنده ده، چې د خپلې ویاړلې خاورې اومدنیت په اړه دا ډول لیکنې اوخپرونې راواخلي وې لولي، وې ژباړي او خپرې یې کړي.

ارواښاد استاد کهزاد لکه د ارواښاد پوهاند حبیبي په څېر پر موږ دا حق لري، چې لیکنې یې وژباړو او په یوځل نه په ځوځو ځل یې خپرې کړو، که موږ دا کار ونه کړو د خپلې خاورې او فرهنګ حق به مو نه وي تر سره کړی.

ستاسو په لاس کې کتاب د ارواښاد استاد کهزاد د دوو کوچنیو کتابونو ژباړه ده، چې په همدغه پار ژباړل شوې او ده د خپلو پلټنو، کروېږنو او د سترګو

تبدلي حال په توګه، د افغانستان د لرغوني تاريخ يوه څانګه په کې څېړلې ده.

لومړی کتاب په غزني کې پر ۱۳۳۸ ل کال ديوه موندل شوي بودايي مزدک (معبد) په اړه چې "شابهار" يا "شاويهاره" نوميږي موږ ته څرګندوني کوي.

دغزني د دغه مزدک د سپړنو او څېړنو په اړه دیادشوي کال په دوبي کې دافغانستان دوخت لرغونپوهنې څانګې د ايټاليې له يوه رابلل شوي لرغونپوه پلاوي سره يو پرېکړه ليك لاسليك کړی و، چې د همدې پر بنسټ هغوی کار پيل کړ او استاد کهزاد له دغه پلاوي سره د افغاني استازي په توګه ملګری و.

پخوا د دغه مزدک په اړه څوك په څه نه پوهېدل اود "شابهار" نوم يوازې د يوې دښتې په توګه يادېده، خو چې استاد کهزاد له ايټالوي لرغونپوه پلاوي سره اوږه پر اوږه پرله پسې (٦) کاله څېړنه وکړه، نو څرګنده يې کړه چې دلته د کوشاني لړۍ د نامتو پاچا "هوويشکا"- چې د "کنېشکا" په څای ناستو کې تر ټولو پياوړی واکمن و- په لاس يو جوړ شوی مزدك چې د دويمې زېږدې پېړۍ له پای د اتمې زېږدې پېړۍ تر پايه د لمانځې يو لوی منځی و، تر خاورو لاندې دی.

د څېړنې په ترڅ کې په دغه مزدك کې ډول ډول ډېرليکونه، د کاروني لوښي، د راهبانو د استوګنې خونې، ډېرې اوسپکې ترلاسه شوې، چې د افغانستان د بودايي ګروهې ديو بل منځي په زياتون د افغانستان د لرغوني تاريخ يوه ورکه پاڼه وموندل شوه.

د هېښندې وړ خو دا ده، چې همدا بودايي لوی منځی د غزنوي پېر د لوی واکمن "سلطان محمود غزنوي" پلازمېنه هم وه، خو تر ده له مخه د دويمې لېږدې (هجري) پېړۍ پر اوومه لسيزه د يحيي د زوی فضل په امر- چې د عباسي واکمن هارون الرشيد له خوا د افغانستان سيمه ايز واکمن ټاکل شوی و- د جبرائل د زوی ابراهيم په لاس ويجاړ کړای شوی و.

غزنوي لوی واکمن محمود پر همدغه شابهار غونډۍ، چې سيمه ايز خلك يې نغاره او سردار غونډۍ هم بولي، خپله پلازمېنه جوړه کړې وه او هغه مهال چې به هند ته له لښکر سره ووت، دلته به يې خپل لوی سلطنتي تجير ودراوه او په ليکو (صفونو) کې به يې د سپرو پيلانو او پليو لښکرو ننداره کوله. وروسته به د تلك د چمتوالي نغاره ډنګېده او بيا به دا نغاره په غزني ښار کې د ټولو خلکو د خبروني لپاره هم وهل کېده او په دې توګه به ده له شابهار غونډۍ خپل تلك پيل کړ.

غزنوي محمود هند د تلك په لاره او همهلته په هند کې ډېرې بوت خانې (بودايي منځی) ويجاړې کړې، خو دا پته ورته نه وه چې دی چې په خپله

پلازمېنه کې پر کوم پلاز ناست دی. دهمدې تر پښو لاندې روغ حوړ بودايي مزدك ښخ دی. دغه مزدك ته د ده د واکمنۍ تر پایه پام شوی نه دی او روغ ترې پاتې شوی دی.

د استاد کهزاد په دغه کوچني کتابګوټي کې دا او ددې په شاوخوا کې نورې خبرې شوې دي او د څېړنې په ترڅ کې يې ځرګنده کړې ده، چې د پېرېو په پوړيو کې په دغه سيمه کې د خلکو اند ژوند څه ډول وو؟

په دې اړه به لږ په غځېدلې بڼه تاسو د دغه کتاب په منځپانګه کې ځرګندونې ولولئ!

پر دې سربېره به تاسې ته دا هم ځرګنده شي چې استاد په څومره څېړلې بڼه د افغانستان لرغوني تاريخ څېړي.

دويم کتاب په باختر کې د بودايي هنرېلا بېلې خواوې څېړي، چې دا کتاب هم له کوندوز نه د تر لاسه شويو تاريخي نښو په اړه موږ ته ځرګندونې کوي.

دا کتاب لومړی ځل ښاغلي موسيوهاکن په فرانسوي ليکلی ——

اواستاد کهزاد پر ۱۳۱٦ل کال په کابل کې په دري ژباړلی اوله فرانسوي آرمنځپانګې سره يې يوځای خپور کړی، چې دلته ورسره فرانسوي متن نه دی يوځای شوی.

پردغه دواړو کتابونو استاد کهزادسريزې کښلې چې ورسره په دويم کتاب کې د پښتو ټولنې سريزه هم مله ده- په پښتو ژباړه کې دا دواړه په خپل خپل ځای کې راوړل شوي‌دي.

د دې لپاره چې د استاد کهزاد د شخصيت او کړې کار ياد مو تاند ساتلی وي، د کتاب په پای کې د استاد کهزاد لنډه پېژندګلوي او هم د ده د ځرګندو چاپ او ناچاپو کتابونو لنډه يادونه او د ده څو عکسونه مو ورسره يو ځای کړل.

هيله ده د اړتيا په مهال ترې ګټه واخيستل شي.

په پای کې ښايي د پښتو ژبې د خوږژبي او اورژبي شاعر او تاند ليکوال زړه ته راتېر عبدالغفور لېوال د مينې هم درناوی وشي چې.د ده په هڅو دا کتاب د خپراوي جوګه شو.

په درناوي

محمد داود وفا

۱۳۷۷ دمرغومې / ۲٦ مه

کامه - ننګرهار

سریزه

"شاویهاره" په لرغوني پېرکې د بودایي واکمنۍ دمزدك او "شابهار" د غزنوي لښکرو د رسم ګذشت د ډګر په توګه سرسري شهرت درلود.

د ایټالوي لرغونپوه پلاوي دپلټنو په وياړه چې په "سردارپټه" کې یې تر سره کړې وې دغزني د دغه مزدك. آرځای اولرغونیو فوکلوري نومونو په باب ما د تاریخي او ادبي لاسوندونو او ولسي روایاتو په باور یوه اوږده لیکنه ولیکله. چې د ۱۳۳۷ ل کال د تلې میاشتې پر لومړیو د اصلاح ورځپاڼې په شپږو ګڼو کې خپره شوه.

د لوستونکیو دهرکلي له امله د کتاب چاپولو مؤسسې دیوه کتابګوټي په څېر د دغه لیکنې د بیا خپرونې تکل وکړ. دوه نورې وړې لیکنې چې پر ۱۳۳۷-۱۳۳۸ ل کلونو د ژوندون په مجله کې- په کابل راډیو کې تر اورولو وروسته- خپرې شوې وې، مې هم ورسره یوځای کړې او دا رساله ترې جوړه شوه.

سره له دې چې د لرغونپېژندنې پلټنې پای ته نه دي رسېدلي اوکېدای شي چې په راتلونکیو کلونو کې هم روانې وي، بیاهم هیله من یم چې په دغه څو مخونو کې د بودایي ګروهي د یوه ښکلي پرتمین مزدك په اړه - چې دغزني داوسني ښار په شاوخوا کنډوالو کې دی - لوستونکیو ته نوې څرګندونې روښانه شي.

احمد علي کوهزاد

د تلې ۲۵مه ۱۳۴۶ لمریز

ګذرګاه ، کابل

PROPERTY OF ACKU 8220

"شابهار"

یا

"شاویهاره" په غزني کې د بودایي

واکمنی مزدک

لکه چې په راډیو کې مو اورېدلي او په ورځپاڼو کې مو لوستي له دوو اوونیو راهیسې ایټالوي لرغونپوه پلاوی غزني ته تللی او د کیندنو په زیار ایستنه یې پیل کړی. د دې لپاره چې مینه وال د دغه زیار له آرېځمو خې (اصلي هدف)، د کیندلو له ځای او څېړنو نه خبر شي په لاندې څو مخونو کې څرګندونې کېږي:

پر ۱۳۳۶ لمریز کال درسمي دندې له مخې دایټالیې دختیځ پېژندنې ټولنې او د ایټالیې لرغونپوه پلاوي له مشر پروفیسر توچې سره د غزني ښارته د سپړل کېدونکیو ځایونو دټاکنې لپاره لاړم.

تر ډېرو ګرځېدو او پلټنې وروسته،چې د زاړه ښار کنډرې مو وکتې، دوه ځایونه د ډېرې پاملرنې وړ وو. یو د دربیم مسعود د ځلي په شاوخواکې د سلطان ابراهیم د زیارت خو او شاه او بل د غزني د بالاحصار سهیل ختیز لورى، چې که د روضې له کلي یې وګڼو، نو د سلطان محمود غزنوی د زیارت سهیل لویدیځ لورته درې کیلومتره لرې د پراخې دښتې په منځ کې و.

دا دوه ځایونه له دې امله وټاکل شول، چې یو ځای دغزنویانو پرېپر او بل تر اسلام وړاندې پېر پورې اړه درلوده او زموږ خوښه دا وه، چې

د دغه دواړو ډېرونو نښې تر لاسه کړو.

په ۱۳۳۷ ل کال یو ځل بیاله پروفیسر توچي سره غزني ته لاړم او ښه مې په یاد دی، چې د سلطان ابراهیم د زیارت ختیز لوري ته د سلو مترو په شاوخواکې مو د سپړنو ځای وتاکه. چې دایتالوي پلاوي دوه پوهانو(شراتو)او(بمباچي) پرې کار پیل کړ.

سره له دې چې په دغه ځای کې لا کار پای ته نه دی رسېدلی او کېدای شي، چې څوکاله به نور هم روان وي، دیوې لویې ودانۍ پایڅوړ را څرګند شو، چې ایټالویانو دا ودانۍ د درېیم مسعود ماڼۍ وبلله. زه په دې ګروهه یم چې په دغه ځای کې موږ له یو ښوونځي (مدرسې) سره مخ شو. په هره توګه د دغه سپړنو او ډبرلیکونو بشپړه څېړنه اوږدې لیکنې او پنډو کتابونو لیکلو ته اړتیا لري. چې یادښتونه یې ایټالویانو وخت پروخت لیکلي او د کار پایله به د یوه کتاب په ترڅ کې راوباسي، له دغه ځایه د غزني د اسلامي موزیم ښکلې رامنځته شوي دي. دا موزیم په روضه کلي کې هماغه د سلطان عبدالرزاق د موزیم پا یڅوړ دی، چې له بیا جوړونې وروسته پر موزیم اوښتی او موندل شوې نښې په کې د ننداري لپاره ایښوول شوي دي.

د دغه لیکنې بنسټیزه موخه دا ده، چې دویمه نومره سپړنې وڅېړو د دغه سپړنو ځای هغه دی، چې د ولسی خلکو په وینا په "سردارتپه" ، "نغاره تپه" او "بوت خونه" یادیږي. دغه سپړنو تر اسلام وړاندې دغزني تاریخ راڅرګند کړ.

د دغه غونډۍ کیندنې چې د ولسي خلکو له خوا فوکلوري نومونې به یې له آرو تاریخي نومونو سره وروسته وڅېړو، د ۱۳۳۸ ل کال په دوبي کې د ایټالیې له نامتو لرغونپوه (ادامستیانو) له لوري پیل شوې(نوموړي د سپړنوپه دواړو ځایونو کې یو ډول کار کړی) چې پرله پسې څلور کاله روانې وې- وروسته دوه کاله ودرېدې او دادی سږ کال بیا دا سپړنې پیل شوې.

پر ۱۳۳۸ ل کال کیندل شوي ځایونه ما دوه ځله وکتل. لومړی ځل د وږې میاشتې پر ۲۸-۲۹ مه او دویم ځل د تلې میاشتې پر ۲۴ مه او ۲۵ مه.

د ښېږنې او پلتنې په پايله کې مې دغزني دويجاړو کنډرو هوايي عکسونه او دهغو چاپيريال داسې وموندل چې:

دغزني دغه ويجاړې کنډرې يوازې د غزنوي پر دوه سوه کلن پېراړه نه مومي، تر تاريخ وړاندې پېرونو ان تر د بربريانو ياگورگانيانو د وروستيو واکمنيو چې يوناني، کوشاني، کوشانو ساساني، يفتلي، زاولي، د بودايي گروهې نښې، جيني، شيوايي، زوني(يالمرلمانځنه) د منځنيو اسلامي پېړيو پايخوړ، صفاري، غزنوي، غوري، تيموري، گورگاني، او ارغوني په کې را اټاله دي، دټولو پېرونو نښې دلته ليدل کيداى شي.

پر ۱۳۳۸ ل کال چې مې پرسر دار غونډۍ دسپړنو لړۍ کتله، پر شمال لويديزې خوا مې په دښته کې د غزني دعسکرى قطعاتو پوځي تمرينونه ليدل. د غزنوي پېر د پوځي تمرينونو او رسم گذشت د ډگر "شابهارا"ځاى ټاکنې ته ځير شوم. په دې کې مې ناڅاپه د خپلې ځانگړې کتابچې په پاڼوکې د امير فرخي پر هغه بولله سترگې ولگيدې، چې ځينې جغرافيايي نښې په کې ښوول شوي، د دغه بوللې دا بيتونه مې همغلته ايټالويانوته واورول: ۱

ژباړه:

له ماسره په شه بهار کې يوه غرمه داسې سپوږمۍ مل وه. چې ځوارلسمې سپوږمۍ ورسره حسد درلود، وې ويل چې دومره لويه او پراخه دښته د څه لپاره ده!

ورته مې وويل چې دا ديوه داسې پاچا د راټوليدلو ځاى دى، چې بې شماره لښکرې لري. وې ويل چې د دې خپلواک پاچا نوم څه دى؟ ورته مې وويل "يمين دولت محمود دين پناه"

بامن به شه بهار بهم بود چاشتگاه
ماه من آنکه رشك بروزد دو هفته ماه
گفت اين فراخ پهنادشت گشاده چيست؟
گفتم که عرصه گاه شهٔ بی عدد سپاه
گفتا چه خوانم اين شه آزاده را به نام
گفتم يمين دولت محمود دين پناه

۱۹ کاله مخکې همداسې له یو بلې پېښې سره مخ شوم، چې هغه د ۱۳۲۷ ل کال د وري پر ۲۶ مه اوتر دې یوه اوونۍ وروسته د هېرمند او د بست کلا د کنډرو په خوا کې د غزنویانو د لښکر ګاه د موندنې پر مهال رامنځته شوه.

پر یاد شوي مهال د هیرمند د کړو لارو په کنډرو کې د "لښکري-بازار" په نامه یو ځای د کندهار د هغه مهال د نایب الحکومه ښاغلی محمد یونس خان له خوا ماته راوپېژندل شو، چې له ښاغلی موسیو شلوم-برژه او خلیل الله خان خلیلي سره یو ځای مو دغه ځایونه وکتل. خو په بېرته راستنېدوکې د استاد ابوالفضل بیهقي یادښتونه، په ځانګړې توګه د امیر فرخي د بوللې دیوې برخې یادښت راپه زړه شو چې وایي: ۱

ژباړه:

"په دې فکر کې وم، چې د بست د ښار له اړخه د هېرمند د اوبو غږ مې ناڅاپه غوږ ته راغی. د پاچا علیشانه څېره د ستر دېوال له سره راښکاره شوه او دپاچا ماڼۍ دلکان له دښتې څخه راڅرګنده شوه"

پوره باوري شوم، چې د هیرمند تر څنګ چې د لښکري بازار په نامه ما کوم ځای ولید دا د غزنویانو مشهوره لښکرګاه ده.

سملاسې مې په انیس ورځپاڼه او آریانا مجله کې یوه اوږده لیکنه خپره کړه.

استاد خلیلی بیا د امیر عنصری یوه بله بولله را واستوله، چې زما خبرې یې لا باورې کړې. د دغه بوللې دوه بیته دا دي: ۲

۱-

اندرین اندیشه بودم کز کنار شهر بست
بانگ اب هیرمند آمد بگوشم ناگهان
منظر عالی شهٔ بنمود از بالای دژ
کاخ سلطان پدیدار آمد از دشت لکان

۲-

بفرقصر تو شد خوب همچو عقد به در
هوای بست ولب هیرمند ودشت لکان ۵

ژباړه:

«ستا د ماڼۍ د شان او شوکت د لوړتیا لپاره په دروازه وتړل شوه دبست هوا او د هیرمند د سیند غاړه او د لکان دښته. که نعمان ستاښکلی انګړ لیدلی وای، نو د ډېرو لویو انګړونو دروازې به یې پرایښې وای.»

په دې ډول د غزنویانو د واکمنۍ مشهورې ماڼۍ د بست د کنډرو تر څنګ په لښکر ګاه کې وموندل شوې. دفرانسې لرغونپوه پلاوی غړیو دا الواك (نظر) باوري کړ او ویې مانه چې تفصیل یې په لښکرګاه کتاب کې راغلی دی.

(دا کتاب د افغانستان دتاریخ ټولنې له خوا پر ۱۳۳۲ ل کال خپور شوی دی)

البته په لښکرګاه کې لومړی مالرلید وړاندې کړ او بهرنیو لرغونپلایو ومانه او په غزني کې لومړی پر سردار غونډۍ کار پیل شو او وروسته د "شابهار دښتې" په ټاکنه کې د پوځي رسم ګذشت د ډګر په موندنه بریالی شو، چې څېړنه به یې راشي دا "شابهار" له آره په بنسټیزه توګه بودایي مزدك و.

په دې اړه ما "د شابهار په دښته کې دغزنویانو د پوځي لښکرو د رسم ګذشت ډګر" په نامه پر ۱۳۳۸ ل کال په ژوندون مجله کې یو لیکنه خپره کړه. او همدارنګه مې یو شمیر نورې لیکنې پر همدغه کال کابل راډیو ته واستولې، چې اوس د "افغانستان دتاریخ په رڼاکې "کتاب په ډول تر چاپ لاندې دي، په هغو کې هم په دې اړه څېړنه شوې ده.

موږ ټولو "شابهار" د غزنوی لښکرو د رسم ګذشت د ډګر په توګه اوریدلی. د استاد ابوالفضل بیهقي او د غزنوی دربار دنورو شاعرانو امیر فرخي او امیر عنصري له یادښتونو هم داڅرګندیږي، چې "شابهار دښته" دغزني ښارتر څنګ وه او دا پراخه اوغځېدلې دښته د غزنویانو په دو...وه

اګربدیدی نعمان سرای فرخ تو
رهٔ شدید و خورنق نکوفتی نعمان

کلن پېر کې د پوځي تمرينونو پرډګره سرېږه دخوبنی، اخترونو، او مذهبي ورځو، د اخترونو د لمانځه د سدې دجشن[1] دلمانځنې شپو، ډګر هم و.
په ادبي نړۍ کې دا ډول خبرې تولو اوريدلي، خو په څرګنده توګه دا نه وه معلومه چې" شابهار دښته" (دغزنوی لښکرو د پوځي تمرينونو منځی)چېرته وه؟
لکه چې پر ۱۳۳۸ کال چې مې ويلی او دا دی د دويم ځل لپاره يې هم وايم: شابهار يوه پراخه او غځېدلې دښته ده، چې د غزني د بالاحصار سهيل ختيز او دروضې کلي سهيل رانغاړي، ختيزې برخې ته يې کوچنی غونډۍ او تر شايې اسمانڅک غرونه را چاپېر دي د کوچي قبيلو لاره ده"سردار يا نغاره غونډۍ چې ولسي خلك يې بت خونه بولي، نژدې د دغه دښتې په منځ کې پرته ده.
سردار غونډۍ د دزې کيلومترۍ په بريد د سلطان محمو د زيارت سهيل لويديځ ته د دښتې پر سر پرته ده.دا داسې غونډۍ ده چې له بېلابېلو ګډووډو تيږو چې "شيت" ډبرې هم په کې دي، جوړه ده: پرمخ يې کلکه ختمه اواره ده، چې د مزدك او ستوپو له ورانيو رامنځته شوې ده.
ځايي خلك وايي چې دا غونډۍ له هغه مهاله په سردارغونډۍ ونوموول شوه، چې اعليحضرت امير حبيب الله خان غزني ته راغلي و او پر دغه غونډۍ يې يوه خيمه او شاهي تجير ودرولی و.
دا چې "نغاره"غونډۍ ورته وايي، لامل يې دادی چې دځايي خلکو په وينا:سلطان محمود غزنوي او دغزني نورو واکمنو به چې هر سهار

---

[1] "سده" له "صد" ويي جوړ شوی، چې "ه" يې اوسترېل دی، سلکلن پېر (دورې) ته وايي، پيړۍ هم بلل کېږي، سلو ورځو ته هم وايي، همدارنګه د هغه جشن نوم هم دی، چې لرغونيو اريايانو به د ورې مياشتې پر لسمه جوړاوه، چې پر لومړۍ شپه به په کې اور پورته کېده او د اور ترڅنګ به د خوبنی اتنونه جوړ وو، څرنګه چې "۵۰" شپې او "۵۰"ورځې و، څکه يې نو "سده" باله داسې هم وايي چې له ژمي د "۱۰۰" ورځو تر تېرېدو وروسته دا جشن جوړېده، څکه "سده" بلل کېږي.

"ژباړن"

د خپلو لښکر و تمرينات دلته کتل، نو لويه شاهي خېمه(تجير) به دلته ودرول کېده او هر وخت به چې غزنوي لښکرو له خپلو پيلانو سره هندوستان ياداوه او هلته به د غزا په نيت روانېدل، لومړنۍ نغاره به همدلته وهل کېده. او تر دې وروسته به بيا غزنوي برياليي لښکر تگ ته چمتو و، بيا به کاله پر کاله نغاره وهل کېده او په دې ډول به غزنوي لښکر د هندوستان تر مرکزه رسېده.

د ولسي خلکو په اند د دغه غونډۍ درېيم نوم بوتخانه (بوت خونه)دی، چې د لاسته راغليو پايلو اوزيار په اړه دانوم ډېرغوره دی-دا نوم دا څرگندوي، چې د ولسي خلکو ذهنونه تل ريښتني وي.

(مانا دا چې دلته په ريښتيني توگه بوتان موجود وو.)(ژباړن)

د دغه بوت خونې څلورم نوم، چې د دغه ځای آر(اصل) نوم دی، په اټکلي ډول تر اسلام وړاندې د کوشاني واکمن"شاويهار" له خوا د دغه غونډۍ له بنسټ سره يو ځای ايښوول شوی و.

د دغه ويي(کلمې) لومړنی توری "شاه"دی چې د دويمې زېږدې پېړۍ له دويمې نيمايي راهيسې د بغلان د کنېشکا له ډبرليکه تر نن ورځې په ټاکلې او ټينگه مانا زموږ په ټولو ژبو کې منل شوی. او دويم توری "ويهار" يا "ويهاره" د بودايي ادب په سانسکرېټ او پراگرېټ لهجو کې د (بودايي مزدك) په مانا کارول شوی، چې د دري ژبې په ادبياتو کې د (بهار) په ډول راغلی دی.

د زرو کلو په ترڅ کې په افغانستان کې د بودايي گروهې دسراسري دود او د چيني گرځندويانو په غوڅو ښکنځو دغلته په سلگونو څه، چې په زرگونو بودايي مزدکونه په بېلابېلو سيمو لکه هډه، نجراو، کابل، باگرام، غزني، غوربند، باميان، سمنگان، بلخ، کندوز، بغلان، فرخار او نورو کې ودان وو. چې په ځينو عربي او فارسي اخځونو کې دغه يا دښتونو هم اغېز ښندلی، لکه د بلخ د(نوبهار)چې په ناسمه بڼه اورتون (اتشکده) گڼل کېده په داسې حال کې چې دا نامتو بودايي مزدك و.

د سانسکرېټ او پراگرېټ په ادبياتو کې د دغه مزدك ارنوم (نو-اويهاره) يا (نو اويهارا) و چې داهم يو گډ (ترکيبي) نوم دی، چې له (نوا)يانې(نوي) او (ويهاره)يانې(ويهار) نه جوړ شوی، چې د نوی مزدك مانا

دبودايي ادب په اخځونو کې له اړنګ پرته يو بل ويي هم لرو چې "سنګهارمه" دی او په (دير بودايي) (بودايي مزدك) ژباړل شوی. سنګهار چې په ټولېز ډول مزدك او "دير بودايي" د راهبانو د استوګنو له خونو او ستوپه يا ستوپو سره يوځاى مزدك بلل کېده.

له اړنګ پرته چې واکمنو د مزدکونو او ستوپو په ودانوکې لويه برخه لرله.

چيني ګرځندويانو په ډېرو ځايونو لکه: کوندوز، بلخ، باميان، باګرام، هډه او غزني کې شاهي بودايي مزدکونه يا"شابهار" ياد کړی دی او د عربي متنونو او اسلامي اخځونو په لاسوند په لومړيو سپوږميزو (هجری) کلونوکې "شابهار" د ځانګړې نومونې په توګه پرځاى پاتې وو.

(۱۹)کاله له مخه مې د "باګرام" کتاب په ۸٦ مخ کې(دا کتاب دتاريخ ټولنې د خپرونو په ۳ \ ١٦ مه نومره خپور شوی دی) د چيني ګرځندوی هيوان څانګ په وينا ليکلي چې:

د پلازمېنې"کاپيسا" يانی بګرام په شمال لويديځ کې يو مزدك و، چې د يوه لرغوني واکمن ودانې وه اوهغه ته يې "شاه مزدك" ويلې.

همدارنګه شل کاله مخکې دافغانستان د پخواني تاريخ د دويم ټوك په ۵۴۳-۵۵۴ مخونو کې(دا کتاب پر ۱۳۲۵ل کال د افغانستان د تاريخ ټولنې له خوا خپور شوی دی) د يوې اوږدې څېړنې په ترځ کې يادونه شوې، چې پر ۱۷٦ سپوږميز(۳-۷۹۲ ز) کال د شابهار په نامه يو بودايي مزدك د ابراهيم د جبريل زوی په لاس د يحی د زوی فضل په امر، چې د عباسي واکمن هارون الرشيد له خواد خراسان والی ټاکل شوی و_وران شوی و.

دا وران شوی شابهار بېل شابهار دی، چې بايد د باګرام يا کاپيسي شابهار وګڼل شي، نه دا د غزني شابهار، چې د هغې ځاى د ګلبهار د غرونو په بېخ د غوربند درې په خواوشاه او يا که په غوڅه تو ګه ووايو دچاريکار تر څنګ په توپ دره کې و.

د دغه شابهار ځاى ښوونه په دې وروستی ځاى کې غوره دد. د دغه مزدك ستوپې په ټول افغانستان کې تر اوسه يوازينی هغه دي، چې تر

ټولو لوړې دي، مانا دا چې د چاریکار تر څنګ د توپ درې د وران شوي مزدك له ستوپو نورې لوړې په ټول افغانستان کې نه شته.
سربېره پر دې د دغه مزدك په شا وخواکې کوشاني سيکې هم ډېرې موندل کېږي. لکه چې د باګرام په کتاب کې څېړل شوی دا مزدك په باګرام کې د چینی ګرځندوی هیوان څانګ د اوریدلې کیسې پر بنسټ په ډېر اټکل د(کنېشکا) کوشانی واکمن ودانی وه او د شابهار د نومونې لامل په دغه ځای کې تاریخي سمون رابښيي.
د غزني"شابهار" د غزني لوی او نامتو بودايي مزدك دی، لکه چې وڅېړل شول د ایټالوی ختیځ پوه پروفیسرتوچي تر لارښوونې لاندې د ایټالې دغه لرغونپوه پلاوی له۱۳۳۸ کال راهیسې د سردار غونډۍ په کنډرو کې زیار باسي او کیندنې کوي، دوه کاله دا کار ونه شو او دادی دا دوه اوونی کېږي، چې اوس بیا د لرغون پېژندنې چارې پیل شویدي.
د سردار غونډۍ پر سر بودايي مزدك" شابهار" په درېو پوړیو کې د سرې پاملرنه را اړوي:
د ټېږو دغه غونډۍ له سهیل نه شمال ته یا که په خیرلي توګه یې ووایو له سهیل ختیځ نه شمال لویدیځ ته غځېدلې ده.
لکه چې پورته مو نغوته ورته وکړه له درې ګونو پوړیو، لومړۍ او دویمه هغه یې د بودايي راهبانو د ېرو او حجرو نېولې او درېیمه پوړۍ چې دغونډۍ لوړه برخه ده، "شاویهاره" مزدك پرې ودان شوی. د لومړنیو دوو کلنو د پلټنو په پایله کې د مزدك د ډبوالو اوپراخ غولی دلوېې منځنۍ ستوپې له څو نورو وړوستوپو او پایځوړ سره یو ځای وموندل شوې، چې ټولې ځای پرځای شته.
بنسټیزه(اساسي) پوړۍ له لویدیځ لوري نه د منځنۍ ستوپې پرلوري او له هغه ځایه بیانورو ستوپو ته غځیدلې وه. منځنۍ ستوپې او په ختیزلوري کې نورې وړې ستوپې په یوه ډول دسرې پاملرنه ځانته راړوي.
د ودانۍ د جوړښت ډول د لویو کوشانیانو د پېر ځانګړی کلاسیك ډول سرې ته ورښيه، د ډبوالو په دننه مخونوکې د ټېږو لوېې ټوټې د نازکو نریو ټېږو د ټوټو په منځ کې نیول شوی- دا ډول هم کلکې شوي او هم ښکلا لري.

ستنې چې د دېوال په پرتله لاکلکې دي، تولې له نريو تورړل شويو تېړو نه جوړې شوي اويايې د ديوالو پر مخ د پلستر او ان د سرې رنګونې نښې هم ښکاري. دا رنګونه ډېر ژوره ده، چې په ځينو ځايونو کې يې اغېز له پلستر نه هم تېر شوی او د دېوالونو په تېړو کې هم ځای پر ځای ښکاري.

د مزدك په بهرنيو اړخونو کې" تنديسونه" يانې بودايي لوی بتان، چې له ۱۰-۱۲ مترو پورې يې لوړ والی لارۀ، لګېدلي وو، کېدای شي لړ ترلړه له دغو پڼيو(مجسمو) نه يې يوه پر شمال ختيز خوا د خاورې پر مخ پاتې وه، چې د سپړنو تر پايه په سملاسي توګه په اخېړ پوښل شوې وه.

شابهار مزدك پر يوې لوي غونډۍ له لوړو ستوپو او پرتمينو بودايي پڼيو سره د بهار دښتې په منځ کې ځانګړی برم وپرتم لارۀ.

پرتمينه ګومبزه، ستوپه او د پڼيو پر مخونو طلايي رنګك يې د غزني ښار له ليروليرو ځايو هم ښکارېده.

پر لومړي او دويم ځل سپړنو له ختو جوړې وړې پڼۍاو د ونو پر پوټکيو ليکل شوې توټې تر لاسه شوې، خومره چې زه خبر يم د وروستيو څو ورځو د هڅو په ترڅ کې څو نورې ليکل شوې توټې هم تر لاسه شوي، دا ليکنې په براهمي ليکدود دي، چې پر درېيمې او څلورمې زېږدې پېړۍ اړه مومي او په منځنۍ آسيا کې له خپلو سيالو ليکنو سره بېلا بيل نېژدېتوب لري.

لکه چې لوړ ياد شول، د مزدك په ختيزه خوا کې څو کوچنۍ ستوپې وداني شوې وې، چې تر اوسه يې د ويجاړ تيا نښې ښې نه ښکاري، داستوپې څلور واړو خواو ته پورې لري، دا پورۍ پريوې بودايي"اسطورې" اړه لري چې په لنډه توګه دلته ليکل کېږي:

په بودايي اسطورو(لرغونيو کيسو) کې داسې راغلي و چې:

هغه مهال چې بودا د خپلې مور د کتنې لپاره له"جوهوا" نه تېرېده د بنارس تر څنګك په (سالکاشا) کې راښکته شو. د غزني بودايي راهبانو دا بودايي اسطورې داسې ګڼلې وې، چې بودا لکه چې په کيسه کې راغلي د خپلې مور تر ليدو وروسته دغزني له"جوهوا" نه په شابهار مزدك کې کوز شوی و.

د ستهوپو دپوړیو ښتې رې دارابنوود، چې بودا له تحیلي اسطورو سره سم د ستهوپې د یادې شوې پوړۍ له لوړونه د مزدك غولي ته راكوز شوی و.

خو د دغه خیالي كیسې منل هسې یو خیال دی،آره موخه یې دا وه چې راهبان خلكو ته د دغه مزدك د لا سپېڅلتیا په ښوولو سره ډېرې پیسې تر لاسه كړي.

❁❁❁

لكه چې پورته یاده شوه د سلګونو او زرګونو مزدكونو په منځ كې ویهاره او سنګهارمه، چې د افغانستان په نیمه ختیزو بېلابېلو سیموكې(د-بلخ و كندهار پرلیكه) موجود وو. له دغه ډلې ځېنې یې"دشاویهاره" یا "شاویهار" په نامه یادېدل. ځینې یې د "بهارها" او "شابهارها"په نامه د هند د موری واكمن"آشوكا" نښې(یادګارونه) وو. او هم ځینې یې د كوشاني واكمنو كنېشكا او هوویشكا او نورو په امر جوړ شوي وو.

د بګرام شمال لویدیځ ته"شابهار" مو- لكه چې چیني ګرځندوی هیوان څانګ پر ٦٣٢ زیږدی كال په بګرام كې د بودایي كیسو په ترځ كې اوریدلی- دكوشاني واكمن"كېنشكا" وګاڼه.

د غزني شابهار هم ارو مرو د كوشاني پېر ودانیز یادګار دی، چې د زیږدې پېر پر لومړیو دوه نیمو پېړیو ودان و.

د غزني د شابهار مزدك د جوړوونكې واكمن د پېژندنې په اړه تر اوسه كوم باوري لاسوند نه لرو، خو څرنګه چې د وردګو دخوات په لوی مزدك كې د(هوویشكا)په نامه یو ډېرلیك لرو، اټكلوم او په ډېر غوره اټكل دا ویلای شم، چې د غزني شابهار به هم د كوشاني پېر د همدغه لوی واكمن په لاسوجوړ شوی وي. لوی واكمن مې ځكه ورته وویلې چې هوویشكا د كنېشكاد ځای ناستو په منځ كې تر ټولو ډېر پېژندوی دی او د ودانولوډېر مینه وال و. ده د هند د ډیلي سهیل خواته په ماتورا كې هم د یو لوی مزدك بنسټ ایښی و. څرنګه چې د وردګو خوات له غزني نه دومره ډیر لرې نه دی.ډېراټكل همداسې كېږي چې د غزني شابهار به د همده په امر اوغوښتنه جوړ شوی وي. او له همدې امله د"شاویهار" یاني"شاهي بوتخونه" یا شابهار په نامه پېژندل شوی دی.

په دې څو وروستيو ورځوکې مې د فرانسوي لرغونپوه پلاوي د مشر ښاغلی"موسيوبرنارد" له خولې هم واورېدل چې په دې وروستيو کې د فرانسې د څمکپوهنې يو تن پوهاند د غزني سهيل لويديځ ته ۱۵۰ کيلو- متره ليرې د ناور په دښته کې په هېښنده ډول(۴۲۰۰) متره يوه لوړه تيږه موندلې چې په منځپانګه کې يې په کوشاني ليکدوديانې يونانی خروشتی،دوه درې ځايه ليکنې شوي دی.

دا ځمکپوه(آندره بودتير) نوميږي، چې له درې کالو راهيسې په افغانستان کې پر څېړنه بوخت دی. نو موړی د دغه لويې تيږې له موندلو وروسته ما(کهزاد)ته راغی او د دغه ډبرليك عکسونه يې را وښوول. د دغه عکس يوه کاپي وروسته په پاريس کې نامتو لرغونپوه او ژبپوه د"کولژ- دوفرانس" استاد پروفيسر"بن و نيست"ته واستول شوه، چې تر څېړنې لاندې ده.

زما ډېر اټکل دا دی، چې دا ډبرليك هم په"هوويشکا"اړه لري دا اټکل زمادا خبره لاباوری کوي، چې شاهي بودايي مزدك هم د همدغه لوی کوشاني پاچا- چې د دويمې زېږدې پېړۍ په پای کې ژوندی واکمن و- نښه ده.

د دغه شابهار ويجاړتيا لکه د کاپيسا د شابهار په څېر هم چې مخکې وويل شول د ليږدي(هجری)څلورمې پېړۍ د پېنځمې لسيزې په واکمن هارون الرشيد او د يحی پر زوی فضل او د جبريل پر زوی ابراهيم، اړه لري. په دې توګه ويلای شو، چې د غزني شابهار د دويمې زېږدې پېړۍ له وروستيو د اتمې زېږدې پېړۍ تر پايه لږ تر لږه اووه پېړۍ په بشپړ ډول جوړ او پېژندوی و.

هيون څانګ د غزني سيمه د(ستو، کو، چه) يا(تسو، کو، ته) په نامه ياده کړې او جوړښت يې د يوه ايالت په توګه(۷۰۰۰) لي اټکل کړی، چې هر چيني لي نژدې نيم کيلو متر کېږي چې په دې ډول د غزني ولايت سيمه(۳۵۰۰) مربع کيلومتره اټکلېږي.

چيني ګرځندوی په دغه ولايت کې چې دلته يې بايد"زاول" وبولو، دوه ښاره يادوی، يو د (هوسينا) او بل د (هوسالا) په نامه. دا دواړه پلازمېنې ګڼي چې د هر يو لوی والی(۳۰)لي اټکلوي. نوموړي سګهارمونه

یا بودایي مزدکونه څو سوه اټکلوي او د بودایي راهبانو شمېر د "۱۰۰۰" په شاوخوا کې ښیي. طبعاً دومره شمېر مزدکونه او دومره راهبان د غزني یازابل ولایت په ټولوشاوخواسیمه کې ویشل شوي وو.

د ده په ګروهه د ابوت لمانځونکي د خلاصون د لویې لارې "مهایانه" ملاتړي وو.

نوموړی چیني ګرځندوی څرګندوي، چې د دغه سیمې واکمن اوږده لړۍ لري چې ټولویې واکمني کړې او د دغه ځای اوسنی واکمن ډېر دیندار دی، چې له مذهبي چارو سره ډېره مینه لري. په دغه سیمه کې د آشوکا له لوري(۱۰)ستوپې جوړې شوي- لمرلمانځونکي یا د(زون)=(سون) ملاتړی هم څو مزدکونه لري.

دلته د چیني ګرځندوي(هیوان څانګ) له بېلابېلو یادښتونو سره کارنه لرو، څرنګه چې دلیکنې سرلیك شابهار یانی په غزني کې بودایي شاهي مزدك دی، غوارم چې د چیني ګرځندوی د یادښتونو په لاسوند تابه (استناد) ووایم چې د هندوکوش په دغه سهیلي سیمه کې بودایي ګروهه له هغې تر کابل، کاپیسا، غزني او ان تر کندهاره د موریاواکمن(آشوکا) پر مهال خپره شوې وه.

(د همدغه واکمن پر مهال او د همده په امر بودایي مبلغان افغانستان ته راغلل او د ده څو ډبریز فرمانونه په درونته او کندهار کې لاسته راغلې دی.) او د ده په امر ستوپې هم د "زاول" په ولایت کې ودانې شوې وې.

د دوو ښارونو یا پلازمېنو تاکنه چې نوموړی چیني ګرځندوی په زاول ولایت کې یادکړي،څېړنه اوڅېړنه غواړي.لویدیځ پوهانو (هوسینا) ښار غزني ګڼلی، خو لیرې نه بریښي چې دا شوکاله(۱۰) ستوپو لړترلړه یوه په غزني کې هم وګنو. څرنګه چې هیوان څانګ په زاول کې خپل هممهالی پاچا د واکمنو له اوږدې لړۍ یو پاتې تن بولي، نو دا ټکل له مخې د(شابهار) جوړونه د دوی په هر یوه پوړې اړه پیدا کولای شي. څرنګه چې د کوشاني واکمنو له یو تن"هوویشکا" یو ډبرلیك د وردګو په خوات کې موندل شوی او د وردګ سیمه له غزني دومره لیرې هم نه ده، نو د ډېر اټکل له مخې د غزني دا شابهار هم د ده اړوند ګڼلای شو.

ځکه څومره لاسوندونه چې له څېړنو تر لاسه شوي، د دويمې زيږدي پېړۍ له وروستيو او د دريمې زيږدي پېړۍ تر لومړيو مخکې نه دي. باور لرم چې په راتلونکيو لاسته راوړونو کې به زما دا ټکل لا ښه څرګند شي.

دلته چې څومره څېړنې وشوې دا يې راوښووه، چې د غزني شاهي بودايي مزدك "شاويهاره" يا "شابهار" پر همدغه غونډۍ جوړ شوی و. او "شابهاره" له آره د همدغه بودايي شاهي مزدك نوم و. او دا هم له اټکل نه لېرې نه ده چې پرتر اسلام وړاندې پېر د مزدك تر شاوخوا لويه دښته پر همدغه" شاه بهار" نامه نومول شوي وي. په اسلامي-په ځانګړې توګه دغزنويانو-پر پېر د بودايي مزدك موخه او مانا له ياده ووته او دا دښته د شابهار په نامه د لښکرو د پوځي تمرينونو، رسم ګذشت، د خوښۍ د ډګراو د اخترونو د ورځو د مراسمو د لمانځلو ډګر شو.

کټ مټ همداډول کار په بغلان کې هم شوی. بغلان يا "بغلانګ" يا "بغه لانګو" چې له اره يې د "اورتون" (اتشکدې) مانا لرله د کوشاني مزدك او اورتون ځانګړی نوم و. چې جوړ وونکي يې پخپله کوشاني امپراتور او واکمن "کنښکا" دی، "هوويشکا" هماغلته بياجوړونه او ترميم کړی دی او ډېرليك يې ودرولی، چې د شابهار په څېر د تېږو د غونډۍ له لوړونه د بغلان پر ټوله هواره ځمکه واکمن و. په اسلامي پېرکې اورتون مزدك او د ويجاړيو مانا او موخه له منځه تللې، خو نوم يې تر اوسه يوه لويې سراسري هوارې ځمکې ته ويل کېږي، چې بغلان دی.

مخکې مو وويل چې ولسي خلك سردار غونډۍ چې پر سر يې "شابهار" مزدك موندل شوی، د نغاره خانې يانغاره غونډۍ په نامه هم يادوی. د دغه نامه فوکلوري نومونه مو هم وڅېړله. عام خلك ورته غزني وايي چې سلطان محمود غزنوي همدغلته په يوه لويه خيمه کې پر همدغه غونډۍ پر تخت کېناسته او د هند پر لوريې د لښکرو د يانه (حرکت) ننداره کوله او وروسته ورسره پخپله هم رواڼېده. نومورې څو ځل هند ته تللی او بودتونونه يې وران کړي، خو پخپله له دې نه و خبر، چې په کوم ځای کې چې د ده سلطنتي دربار دی او دی پر پلازکيني، د همده د پلاز تر پښنو لاندې يو لوي شاهي مزدك چې له بوتانو بشپړ ډك دی- ښخ دی.

د شابهار په دښته کې د غزنوي لښکرو د رسم ګذشت ډګر

د افغانستان د اسلامي پېرونو په تاریخ کې غزني او غزنویان یوه لویه او پرتمینه برخه ده.

د دغه ښار او واکمنۍ د کورنۍ پېژندنه او ارزښت د هنر، کلتور، ادب، سیاست او د هیواد په چارو کې د هغوی پوهه د افغانستان له بریدونو او ښتې او ګاونډیو سیمو ته تر لیرې خپره وه.

غزنویانو په خپله دوه سوه کلنه واکمنۍ کې، په خپل هېواد کې پرتمینې او نامتو ودانۍ جوړې کړې، چې د هر یوې پېژندنه ځانګړې څېړنه غواړي. د غزني ټولواکو واکمنو چې په پراختیا غوښتنه پېژندوی وو، کلک پوځ او لښکر درلود. چې پرله پسې روښانه بریالیتوبونه یې په ټولو خواوو کې د نامتو شاعرانو د شعر د بوللو ښکلا او ځلا وه.

لکه چې د غزنویي دربار د تاریخي لیکنو له منځپانګو، پرله پسې څېړنو او د شاعرانو له وینا دا څرګندېږي، چې د غزني ښار په چاپېریال کې یو لوی ډګر، وچې دپوځي لښکرو ننداري یا رسم ګذشت او تمرینونو او د لیکو تېرېدنه وخت پر وخت دلته تر سره کېدل، چې دغه ځای ته یې "د شابهار دښته" ویله.

شابهار دښته یوازې د رسم ګذشت او د عسکرو د تېرېدو لپاره نه وه، بلکې زیات مهال د جشنونو، اخترونو او لیرې ځایونو ته د واکمن د تګ پر مهال د غونډو او د خوښیو د نورو ورځو لپاره وه، چې د ښار

استوګن وګړي به همدلته راغونډېدل.

د غزنوي دربار شاعران او تاريخ ليکونکي لکه استاد ابوالفضل بيهقي، امير فرخی، امير عنصری او نور چې په سفر او حضر کې به له پاچا سره يو ځای وو، ځوځو ځله د دغه ځای يادونه کړې ده. د دوی له ليکنو دا څرګندېږي چې شابهار دښته د ښار ودانيو تر څنګ پرته وه، چې يو پراخه ډګرو او د غزنويانو د دوه سوه کلني واکمنۍ تولې مېلې غونډې، د اخترونو ورځې، ځيني مهال د اخترونو لمونځونه اورويشتنه اودسدې دجشنونو ټاکلې شپې هم دلته تر سره کېدې.

د"دښت" له ويي دا څرګندېږي، چې دا ډګر په خپلې پنځيزې جولې(طبعي شکل) وحشي ګلونو او وښو پوښلی و. او د کال په ډېرو ورځو کې به شين و.

شابهار د غزنوی برياليي پوځي لښکرو د تمرينونو ډګر و، له همدې امله په تاريخې متونونو(منځپانګو) کې د(عرصه ګاه) په نامه هم يادشوی. او د لښکرو د تګ او بلوا سر چينه همدا پراخه دښته وه.

فرخي په خپلو ښکليو بوللو کې، چې د محمود په ستا ينه کې ويل شوي د شابهار د ډګر د چتر، بيرغ او خدمتګارانو په اړه خبرې کوي داسې په ځېرنه خبرې کوي لکه قلم په لاس انځورګر.

سلطان محمود غزنوي ته د پوځ، پيلانو او پوځي ټولګيو حال داسې انځور وي.

ژباړه:

له ما سره په شه بهارکې يوه غرمه داسې سپوږمۍ مل وه، چې د ځوارلسمې سپوږمۍ ورسره حسد درلود.

وې ويل چې دومره لويه او پراخه دښته د څه لپاره ده؟

ومې ويل دا ديوه داسې پاچا د راتولېدو ځای دی چې بې شماره لښکرې لري. دې ويل چې د دې خپلواک پاچا نوم څه دی؟ ورته مې وويل چې يمين دوله محمود دين پناه. وې ويل چې د رسول د شريعت پناه ده او د دين تکيه ده، ورته مې وويل هو او دهغه دنده د الله(ج) لمانځنه ده.

وې ويل چې اوس چېرې دی، راوې ښيه؟ ورته مې وويل چې دهغه

لوی لښکر تر بیرغ لاندې دي. وې ویل چې هغه د لښکر په لومړی کتار کې ولاړ دی هغه دی؟ ورته مې وویل، چې د لوړو لومړنیو کسانو ځای په لومړي کتار کې وي، وې وویل چې له هیبت څخه وېرېږم، ورته مې وویل، چې دهغه له هیبت څخه، د غره په شان زره د وښو(بوسو) په شان کېږي.

وې وویل چې هغه یوزر و اووه سوه غرونه څه شی دی؟ ورته مې وویل چې یوزر اووه سوه د پاچا پیلان دي. وې ویل چې دا یې تول د هندوانو د لښکر له لومړي کتار څخه تر لاسه کړي؟ ومې ویل چې هو او په مېړانه یې ساتلي دي. وې ویل، هغه زغرې، غښتلي اندامونه او کمندونه وګوره. ماویل هو دا هېواد پال او تکړه ځوانان دي. وې ویل چې سر او صورت یې څنګه ښکلی ښکارېږي!؟

ومې ویل لکه سروې چې کمربند تړلی او سپوږمۍ خولۍ اغوستي وي.

وې ویل چې د پاچا لښکر ځای همدا دښته ده؟ ومې ویل چې هو او بل داسې لښکر ځای نه شته. وې ویل چې داسې بل پاچا په نړۍ کې شته. ومې ویل چې له ماڅخه پوښتنه مه کوه ورشه شاهنامه وګوره. وې ویل چې شاهنامه ټوله دروغ ده. ومې ویل چې ته رښتیا وګڼه او دروغ له منځه یوسه. وې ویل چې دا پاچا له نورو پاچاهانو څخه څه شی اخلي؟

ومې ویل بیرغ و لښکر و ګنج و تاج او ځای. وې ویل چې ولې یې دروم خواته نه بیایي، ومې ویل چې اوس وخت رارسېدلی دی، ښایي بوېې ځي.

وې ویل چې دهغوی له لاسه به د روم ښارونه څه ډول شي، ومې ویل لکه د غره په سر کې چې ځاګانې جوړې شي.(۱)

۱

با من بشه بهار بهم بود چاشتگاه
ماه من آنکه رشك برو زد دو هفته ماه
گفت این فراخ پهنا دشت کشاده چیست؟
گفتم که عرصه گاه شهٔ بی عدد سپاه

په دغه ټوټه شعر کې چې د یوه ډیالوګ په بڼه ویل شوی مقتدر شاعر د غزني له پرتمینو ورځو، یوه هغه په داسې حال کې یادوي، چې ابوالقاسم یمین الدوله محمود پخپله د شابهار دښتې ته راغلی او په هغه ډګر کې چې د فرخي په وینایې بیلکه نه موندل کېده، تر چتر او بیرغ لاندې ناست و.

گفتا چه خوانم این شهٔ آزاده رابنام
گفتم یمین دولت محمود دین پناه
گفتا پناه شرع رسولست و پشت دین
گفتم بلی وپیشه او طاعت اله
گفتا کنون کجاست مراده نشان ازو
گفتم که زیر سایهٔ آن رایت سیاه
گفت آنکه پیش عرصه گهش ایستاده اوست؟
گفتم به پیشگاه بود جای پیشگاه
گفتاز هیبتش بهر اسد همی دلم
گفتم ز هیبتش دل چون که شود چوکاه
گفت آن هزارو هفصدو الدکوه چیست؟
گفتم هزارو هفصدو اند پیل شاه
گفت آنهمه زپیشرو هندوان ستد
گفتم بلی و داشت بمردانگی نگاه
گفت آن زره وران زبر هر یکی کمند
گفتم بتان مملکت آرای رزمخواه
گفتا که سر و خانمشان یامهٔ تمام
گفتم که سرو باکمرو مه با کلاه
گفتا که عرصه گاه شه این دشت خرم است
گفتم بلی ونسیت چنین عرصه گاه
گفتا چنون گربجهان هیچ شه بود
گفتم زمن مپرس به شهنامه کن نگاه
گفتا که شهنامه دروغ است سربسر
گفتم تو راست گیرو دروغ از میان بکاه
گفتا ملك همی چه ستاند زخسروان؟
گفتم رایت وسپه وگنج وتاج و گاه
گفتا چرا همی نبرد شان بسوی روم
گفتم کنون بر دکه کنون، آمده است گاه
گفتا چگونه گردد ازیشان بلادروم
گفتم چنانکه کوه کمر دارد چاه، چاه

غزنوی واکمنو تور چتر لاره او داسکالو(موضوع) د فرخي له دغه بیته څرګندیږي:

ژباړه:

ځواب راکړه که "توروالی" غوره نه وی. د ځمکې د واکمن چتر به هم تور نه و.

له دغو نغوتو دا څرګندیږي، چې د غزنوی لښکرو د جنګ بیرغ تور و(۱). لکه چې د پورتنۍ بوللې په یوه بیت کې مو ولیدل، چې پاچا پر یادې شوې ورځ د تور بیرغ تر سیوري لاندی ناست و او د ده پروړاندې په بل اړخ کې په شابهار دښته کې(۱۷) سوه پیلان او څونور سلطنتی پیلان چې هر یوې د غره په څېر و، په لیکو کې ولاړ وو. فرخي د محمود رسۍ لرونکیو او لوړ تنو څښتنو عسکرو د تنو ننداره په لوړوالي کې له"سبرونو" او په ښکلا کې له بوت او سپوږمۍ سره برابره ګڼلې ده.

د لښکرګاه د دربار له تالار نه د محمود سلطنتي ګارډ د عسکرو د انځورونو موندنه، د محمودي لښکریانو د کالیو او سلا ښکلا راښیي. دغه عسکرو په ټولیز ډول وریښمین او د اوبښ د رنګ په څېر کالي اغوستل او ګروزنه یې زرین او سمیني رنګ درلود. ځکه نو فرخي د سلطان محمود غزنوي د لښکرو په ستاینه کې مبالغه نه ده کړې. محمود غزنوي دوه زرو شاوخوا جنګي پیلان درلودل، دلته شاعر څه د پاسه ۱۷ سوه یاد کړي، خو په بل ځای کې بیادا شمېر(۲۰۰۰) ته داسې رسوي:

ژباړه:

ای پاچا! پاڅېږه چې د هرکال په څېر عرض ته راغلي دي، ستا مانۍ له شااو ستا له بڼ څخه دوه زره پیلان دي.

د همدغه پوخي شمېر له مخې په څرګنده توګه ویلای شو، چې د شابهار ډګر چې هلته به د رسم ګذشت په ورځو کې(۱۷۰۰) پیلان و عسکر راغونډېدل، یو ډېر لوی او پرتمین ډګر و. چې د پیلانو او د غزنوی لښکرو

---

۱ جواب ده که اګر نیستی سیاهی نید
سیه نبودی چتر حذایګان زمین

بیلابیلو قطعو په راغونډېدو به لا ځانګړې پرتمین کېده. ټوله دښته به په وسپنه او پولادو کې ډوبه وه او د بوق او سورني غږونو به د پیلانو له نڅا سره ټول غزني ښار لړزاوه.

تر هغې چې د ادبي او تاریخي سر چینو له منځپانګو څرګندیږي:

د شابهار ډګر د غزني د نامتو ځلیو پر سهیل لویدیځ لوري په هغه ځای کې و، چې نن ورځ یې هم په یوه څنډه کې عسکر ي تمرین کیږي.

طبعاً د دغه ډګر لمنې د غزنوي پر پرتمین پېر پراخه وې او هغه وړې غونډۍ چې مخامخ ورته پرتې دي، هم په کې را اټاله وې. ان چې نن ورځ هم د غزني خلك دا دعوه کوي چې هغه کوچنی غر(غونډۍ) چې ختیځ لوري ته ښکاري د رسم ګذشت په ورځو کې د سلطان محمود غزنوي بیرغ او چتر همدلته لګول کېده او دا الواك هم بې باوره نه شي ګڼل کېدای، ځکه د عسکرو د لیدنې لپاره ښه وړلوړ ځای و.

❀❀❀

"نغاره خانه" او شابهار ډګر

د ناصر د اولادې د واکمنۍ پېر د خپلې امپراتورۍ په ټولو ځايونو په ځانګړې توګه په پلازمېنه ښکلي غزني کې يادښتونه پرايښي، چې يو شمېر يې تاريخونو، يو شمېر ادبي سرچينو او يو شمېرېې هم فوکلوري داستانونو موږ ته را رسولي دي.

غزنوي واکمن لکه څرنګه چې د دوی د پراخې امپراتورۍ له اداري سره ورو، له پو ځي اړخه بشپړ کلك واك درلود، چې په ختيځ او لويديځ کې د دوی نېونې او پاځونونه داخبره باور وي.

هغه چې د پوځي لښکرو په رسم ګذشت، د ليکو په جوړولو او د هند نيمې وچې ته د لښکر په تګ پورې اړه مومي، دوه ځايو نه دي، چې له ادبي يادښتونو او فوکلورې کيسو سره نژدې اړيکي لري. يوه "نغاره خانه" او بل "شابهار ډګر" •

نغاره خانه د غزني د ټنيوولسي خلکو په پېژندنه هغه غونډۍ ده، چې اوس يې په(سردار غونډۍ) خلك ښه پېژني. او همدا رنګه د خلکو په ذهنونو کې په بت خانه(بوتخونه) هم پېژندل کېږي.

سردار غونډۍ يا"بوت خونه" د درې کيلوّ مترۍ په بريد د سلطان محمود د زيارت سهيل لويديځ لوري ته په پراخه دښته کې ده، چې پر دې وروستيو کلونو د لرغون پلټنې سپړنې د دغه ځای په منځ کې تر سره شوې او پټ رازونه يې راڅرګند شول. ولسي خلکو د"بوت خانې" په نامه د دغه ځای په يادولو کې زياتی نه دی کړی، خو داچې نښې يې په خاورو کې پټې وې ربښتينوالی يې څرګندنه و؛ چې د کيندونو په ترڅ کې راڅرګند شو او

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بوتخانې پايځوړ وموندل شو، چې کېداى شي تر اسلام وړاندې د غزني د پرتمينتوب بيلګه نه وي ليدل شوې.

"نغاره خانه" د دغه غونډۍ بلنوم دى، چې د خلکو په ذهنونو کې ساتل شوى او وايي چې په محمودي پېر کې، چې د هند پر لوري د غزاګانو لړۍ هر کال روانه وه، سلطان چې له خپل پوځ سره د هندوستان پر لور يون پيل کا وه، سلطنتي نغاره به لومړى ځل له همدغه غونډۍ نه وهل کېده او په دې ډول به د سلطان محمود غزنوي لښکر د هند پرلوري خوځېده.

نغاره غونډۍ د جوړښت له پلوه د شابهار دښتې شمال لويديځ لوري ته پرته ده. سره له دې چې د دغه غونډۍ زيات شمېر لرې او نژدې ودانۍ له منځه تللې او دغه ځاى اوس د يوې دښتې جوله خپله کړې، نغاره غونډۍ د پراخې دښتې په منځ کې ښکاري چې په ټوليز ډول ښايي دغه ټول ځاى ته شابهار دښته ووايو.

خو که د محمود د واکمنۍ ودانۍ، باغونه اودهغې نور اړوند ځايونه په نظر کې نيسو، نو اړيو چې دشاه بهار پراخه دښته د نغاره غونډۍ سهيل ختيځ لوري ته وګڼو. دا ځايونه له آره د پراخې دښتې په لمنو کې شمال، سويل او ختيځ لوړته د غرونو پر لوري غځېدلي دي او که د محمودي پېر د لښکرو د پيلانو،او سپرو پوځونو ځاى په نظر کې نيسو، نو د شابهار د لويې او پراخې دښتې ډګر د هغوى ځاى و.

يمين الدوله او امين الملة ابوالقاسم محمود د غزنوي واکمنۍ لوى واکمن ځوځل دشابهار همدغه ډګر په نامه ځمکه او همدغه غونډۍ چې نن ورځ ورته نغاره خانه وايي - تر خپل همدغه تور بېرغ لاندې لکه چې فرخي او د هغه نورو همهاليو شاعرانو يا دکړى، ناست و. سلطنتي لښکرى يې کتلې او ننداره يې کوله.

د غزني د پاچا زابلى محمود د لښکرو واك او ښکلا د سيستانى شاعر امير فرخي په شعر کې مخکې وځېړل شول.

موخه داده، چې سردار غونډۍ، نغاره غونډۍ او بوت خانه دا ټول هماغه له تېرو ډکې غونډۍ ته ويل کېږي، چې د روضې کلي(چې د سلطان محمود غزنوي زيارت په کې دى) سويل لويديځ ته درې کيلو متره لرې د

دښتې په منځ کې پرته ده، چې هماغه (شابهار دښته) ده. او دا دښته د غزنوي لښکرو دراتېوليدو ډګر و، چې ولسي خلك يې د بوتانو د درلودلو له امله بوت خانه هم بولي او دا نو مونه په او سنۍ سپړنو او څېړنو کې ريښتيني شوه، څرنګه چې"بهار" يا"ويهاره" بودايي مزدك ته ويل کېده، ليرې نه ده چې دا لويه بوت ځانه هماغه لوی شاهي بودايي مزدك و چې د"شاويهاره" په نامه يې نوم په"شاه بهار" کې پاتې دی.
دا مقاله پر ۱۳۳۸/۲/۲۸په کابل راډيو کې وويل شوه.

د دې برخې پای

PROPERTY OF ACKU 8220

د باختر بودايي هنر

څرنګه چې د ګران هېواد افغانستان تاريخي نښوله څه مهال راهيسې د لرغونپوهانو او لويو تاريخپوهانو پاملرنه ځانته را اړولې، د افغانستان حکومت لرغونيو تاريخي نښو ته په پاملرنه لرغونپوهانو او مينه والوته د څېړنې او پلټنې دروازې پرانيستي دي. لکه چې د فرانسې د لرغونپوهنې پلاوی تر اوسه د ډېرو غوره او څرګندو نښو په موندنه بريالی شويدی او د دغه ډول بريااليو پلټنو په ترڅ کې يې تر لاسه شوې نښې زموږ د هيواد د ورک تاريخ پرځندو ډېره رڼاچوي.

پر ۱۳۱۵ لمريز کال د کوندوز په خانم‌اباد کې په ناڅاپي توګه د دغه ځای له تاريخي زېرمې ځايي کرګرو لرغونې نښې او پژۍ وموندلې او په دې اړه دسيمه ايزو واکمنيوله خواافغانستان پلازمينې ته خبرورکړای شو.

په پايله کې يې د پوهنې وزارت له خوا د فرانسې لرغونپوه پلاوی اوښاغلی پوه موسيوهاکن د ياد شوی کال پرژمي د نښو او د هغو د ځای کتنې لپاره واستول شو. ښاغلي موسيوهاکن د نښو تر څېړلو وروسته- چې يوشمېر يې په کابل او مزار شريف موزيمونو کې دی- دڅېړلو څېړنو او کتنو پايله د يوه کتابګوتي په توګه "د باختر بودايي هنر او د ګريک وبوديک هنر سرچينه" تر سر ليک لاندې په فرانسوي ژبه وليکه. ښاغلي پوه احمدعلي خان کهزاد د پښتو ټولنې د ليکنې او ژباړې د څانګې مر ستيال چې د افغانستان د تاريخ په اړه يې دوه درې کتابونه ليکلی او ژباړلي دي. له دې سکالو (موضوع) سره ډېره مينه درلوده، دا کتاب يې هم له فرانسوي په دري ژبه وژباړه. پښتو ټولنه بريالۍ شوه، چې د دغه کتابګوټي د ارزښت له امله دا کتاب له فرانسوي ارمنځپانګې سره يو ځای، چې په دې چاپېريال کې په لومړی ځل دا کار تر سره کيږي، تاسې ته وړاندې کړي.

پښتو ټولنه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د باختر بودايي هنر

او

دګریک و بودیک هنر

سرچینه

کوندوز: جغرافیایي اوتاریخي لنډیز

کوندوز ښار چې له اداري پلوه لومړی درجه حکومت لری او د کتغن او بدخشان پر"نایب الحکومګی" اړه لري د کوندوز سیند ختیځ ته(٦) کیلو متره او د خان اباد لویدیځ ته(٢۴) کیلو متره لرې پروت دی.

د ښکار درې له لارې چې د خان اباد پر لوري ګرځندویان ځي که کوندوز ګوري، نو چې لومړی علی اباد(١) ته ورسېږي سیده به(١٨) کیلومتره وړاندې شمال لوري کوندوز ته ورشي. خو که لومړی خان آباد ته لاړشي، پرته له دې چې بیا راوګرځي له بلې سیده لارې چې(٢۴) کیلو متره اوږده ده، کوندوز ته رسېدای شي.

په تېرو پېړونو کې هغه لوی ارزښت چې دغه تاریخی ځای تر لاسه کړی، هغه مهال ځرګندېږي چې سړی د هندوکوش دوه یو ځای شویو لاروته ورسي. دوه زره کاله وړاندې تجارتي لاره چې د هندوکش سویلي لوري ته(کاپیسا، کوه دامن، کوهستان) له لوري له شمال سره یوځای کیږي، هغه ده چې د کاپیسا له دښتې غوربند ته ننوتې او له سیاه ګرده لږ پورته هغه دره چې اوس" کوشان" نومېږي، شمال لوري ته تللې. دا دواړه د اوسنی اشرف درې په شاوخوا کې له ښکار سرك سره یوځای کېږي. اولا دغه ځای یو برابر د کوندوز سیند له مورګوسره یو ځای کوندوز ته تللي دي. لکه چې اوس هم سره له دې د علي اباد له نومول شوي ځای یوه لاره د خان اباد پر لوري تللې، بله سیده لار د کوندوز پر لور هم لري.

---

١ علي اباد سرك پر سر ځای دی(شکاری- خان اباد) تر دې وروسته دوه لارې راځي یو خان اباد او بله سیده پر شمال لوري کوندوز ته تللې ده.

د هندوکوش د لړیو تر تېرېدو وروسته د افغانستان په شمال کې هغه لومړنی ځای چې سکندر په کې څه مهال پاتې شوی په"دراپاسکا" یاد شوی. او که د شورتز"Schwarz" الماني(۱) الواك چې"دراپاسکا" یې کوندوز بللی ومنو، د کوندوز په ارزښت کې اړنك نه پاتې کېږي.

پر اوومه پېړۍ چیني ګرځندوی هیوان څانګ سره له دې چې بلخ ښار د" فو-هو-لو" په نامه واکمن ښار ګڼلی او(۱۰۰)مزدکو نه او(۳۰۰۰) بودایي روحانیون یې په کې ښوولي، کوندوز ښار یا د هغه په وینا "هویهHwoh=" د تخارستان اوبکتریان ترمنځ منځی و.

چیني ګرځندوی له"اکسوس=اموروډ" تر تېرېدو وروسته، د دې پر ځای چې د سمرقند د بلخ لویه کارنده تجارتی لاره خپله کړي. په کوندوز کې ترکي شاهزی تادیو شاد= Tarduchad ته سېده راغی. هغه د کوندوز پر لو شمالي برخو او د هندوکوش پر سهیل واکمني لرله.

په دې توګه کوندوز د هندوکوش په شمالي خواوو کې د بکتریان و تخارستان تر منځ دمه ځای و، چې لویه تجارتي لار ترې درې ځایه شوی وه یوه بلخ او نورو باختري ښارونو، بله د تخارستان ودان ځایونو او دریمه سیده د اکسوس پر لور تللې وه.

څرنګه چې چیني ګرځندوی د خپل شتوالی پر مهال په کوندوز کې(۱۰) بودایي مزدکونه او د دغه ګروهې څو سوه روحانیون او ملاتړي لیدلي نورې څرګندونې یې هم په خپلو یادښتونو کې لیکلي دي. د دې لپاره چې د دغه ځای څرنګوالی لوستونکیوته ښه روښانه شي د ده د یادښتونو کټ مټ ژباړه په لاندې کرښو کې لیکو:(۱)

"دغه ځای هم د"تو-هو-لو" (تخارستان) د ځمکې یوه برخه ده. اوږد والی یې"۳۰۰۰" لي(۲) او د منځي کچه یې لس لي ده.

---

۱ وګورئ"د لویدیز یوه یادښتونه" د"بیل" پیکنه"دویم ټوك" ۲۸۸ مخ

۲ وګورئ:
(۱) د ختیځ یوه د یادښتونو لومړی ټوك ۲۸۷-۲۸۸ مخونه.
(۲) "لي" چیني اندازې واحد دی، چې ۵۷٦ متره کیږي.

خمکه يې هواره ده چې د پرله پسې کرنې په ترڅ کې په کې غلې دانې ډېرې کېږي. ونې او وابنه ډېر لري، ګلان او بېلابېلې مېوې په کې پريمانه دي اوبه،هوايي نرمه او په طبعه برابره ده. خلک يې امين او د ساده ژوندانه څښتن دي. سړي يې چالاکه او پوه دي. پشمي کالي اغوندي د ګروهې له پلوه يې ډېرشمېر بودايي او يو شمېريې برهمني دي. دغلته "سانګارامه" (بودايي مزدك) او څو سوه تنه روحانيون شته،چې د"مهايانيست" او" هنايانيست" په بودايي قانونونو کې پوهه لري او پر دواړو لارو ځي. واکمن يې پر ټولوکوچنيو سهيلي د روا "اوسپنې دروازه"(۱) واکمني لري"

د کوندوز د بودايي مزدکونو په اړه د چيني ګرځندوی دغو غوڅو خبروته په پاملرنه که په دغه ځاي کې تاريخي نښې موندل کېږي، هېښنده نه ده، ځرنګه چې کوندوز د باختر واکمنی د ختيځ پای لوري‌ته دی، تر لاسه شوې نښې يې سره له دې چې څو ټوټې دي، د هېواد د تاريخ په اړه ډېره غوره والی لري. ځکه دا رابښيي چې باختر دګريك وبو ديك هنر د پيدايښت ځاي او هډه وګندهارا يې د وړوکوالي او ځوانی روزنځای، و او د دغه لوی هنرويار- چې په کرار کرارېي اور توله اسيانسي- په افغانستان اړه مومي.

د دغه هنر د"ګريك و بوديك" د نمونې پر مهال د افغانستان دروازې د اروپايي لرغونپوه پلاويو پر مخ ترل شوې وې. اوس د اروپايي ختيځ پوهانو په منښته په غوڅه توګه دا ويلای شو، چې د دغه هنر سرچينه او ښکلی زېږنځای همدا باختر دی.

احمد علي کهزاد

---

۱ د اوسپنې دروازه د درې په دننه کې ده، چې له سمرقند (۹۰) ميله سهيل ختيځ ته ده.

د باختر بودايي هنر او یاگریک وبودیک هنر

سرچینه

هغه کیندنې چې له ۱۹۲۳ ز کال راهیسې د فرانسي رالیږل شوي لرغونپوه پلاوي دافغانستان په بېلابېلو بودايي ځايونو او د اکسوس(امورود) پر برید تر سره کړې. پر ۱۹۲۲ز کال د افغانستان د شاهي حکومت له خوا د لرغونپلټنې له موخې سره یو ډول وې. هغه څه چې هیله یې وه تر لاسه شول.

هډه او باميان(د هند له بريده د اکسوس خواته پر تللې ليکه) دوه غوره ځایونه دي، چې هنري چارې په کې پرمخ تللي او دا هنر سره له دې چې په دواړه ځایونو کې له اړنگ پرته له هندي الهاماتو رامنځته شوی، بیا هم په لومړی ځای کې یونانې او په دویم ځای کې ورسره ایرانې کاردود گډ دی.

یوازې باکتریان لکه چې پر۱۹۲۳-۱۹۲۵ ز کلونو د "موسیوفوشه" له کیندونو څرگند يږي، تر اوسه په مثبته توگه بې پایلې پاتې دی اوپه خواو شاکې يې د موندل شویو نښو په اړه څه نه شو ویلای.

څرنگه چې د موندلو په نړۍ کې غتې پوښتنې ناڅاپې پېښې حل کوي، هغه څه چې له قانوني سپړنو تر لاسه نه شول، د ناڅاپي سپړنو او موندنو په ترڅ کې ترلاسه شول.

موندل شوې نښې لکه چې هیله یې وه، د دې پر ځای چې له بلخه و موندل شي د کوندوز له درې کیلومترۍ شاوخوا وموندل شول. دا هغه

ځای دی، چې د چیني ګرځندوی"هیوان څانګ" په وینا لس بودایي مزدکو-
نه په کې ودان و.(۱)

دا نښې چې د پړیو ورې توټې دي لکه چې یادونه شوې کرګرو په ناڅاپي توګه د لښتیو د ویستلو پرمهال د اومه دیوال له بیخه موندلي دي.(د پلان له مخې د نښو موندل شوی ځای په "۸" توري ښوول شوی". دا دېوال د دیوال دبودایي ودانۍ له شمال لویدیځ دیوالونه یو هغه دی، چې پلان یې څلور واړه خو اوې راچاپېروي. هر لوری یې "۵۰" متره اوږدوالی لري او دسهیل لوېدیځ لوري تر څنګ یې یوسانګارامه "وړوکی مزدك" چې هره خوایې "۳۰"متره خواوشا اوږدوالی لري هم نښتی دی.(۲)

له هغه ځایه د ترلاسه شویو نښو شمېر ډېر نه دی. ټولې تر لاسه شوې نښې یې په دې ډول دي: (۷)سرونه چې د(۶) یې عکس اخیستل شوی{له(۳) تر (۹)انځور پورې} دوه ګرد مډالونه(۹)انځور، یوه کوچنۍ پړۍ چې نیم انسان او نیم بې سره مرغه رانښیي(۱۰ انځور وګورئ) له یوې بلې کوچنۍ توټې پښې او څپلۍ څرګندېږي.

سربېره پر دې شیانو یوشمېر لوېې او ورې توټې د مزدك له B او C کوټو تر لاسه شوي (پلان وګورئ) ددغه ځای د نښو خرابېدل، ډېردوی د جوړېدو په توکیو پورې اړه مومي، چې منځمهالي چونه او غونډاري، غونډاري ده چې په لږ لاس لګېدنې اومښنې رژېږي د ویجاړتیا په پلان کې یې ناانډوله هوا او د انسان لاس ډېره برخه لري. دا منځمهالې چونه د هغې د ترلاسه شویو نښو په پرتله لږ کلکوالی لري. له دغه لوړو یادونو دا څرګندېږي چې دا ځای د کلکو توکیو د نشتوالي او د انسان د ویجاړونې

---

۱ د "لویدیځ پوه بودایي یادښتونه" کتاب د"بیل" لیکنه د دویم ټوك په ۲۸۸ مخ کې که د الماني پوه"شورتز" وړاندیځ ومنل شي. "دراپاسکا" کوندوز ګڼل کیږي.

۲ د بهلول ښار د دهمامي Dhamami دغونډۍ په پلان کې یې، چې موسیو فو شه د کېطان کننګهام د نقشې له مخې "دګندهارا دګریك بودیك هنر" کتاب په ۱۵۵مخ کې ۶۱ انځور ورکړی ورسره پرتله کړئ. همدا رنګه لکه چې موسیوفوشه د همدغه "د ګندهارا ګریك وبودیك هنر" په کتاب کې وایي "۱۵۷-۱۵۶"مخونه وګورئ.

له امله ډېره پایله ورنه کړي.

په ټولیز ډول ددغه ځای نقشه د ګندهارا له انجنیري کاردود سره (هغه مزدکونه یادوو چې پر هواره ځمکه ودان شوي) توپیر نه لري. که کوچنۍ برخې یې سره پرتله شي، توپیر لري. څلورارخیز خوبځایونه ۳ پر ۳ متره له اومو خښتو رغېدلي، بامونه یې ګومبزي دي، چې د څلورارخیزې لوی ودانۍ ددننني غولي لوري ته یې مخ دی. (پلان وګورئ) څلورارخیزه نقشه ګرده یا پرته له دې د کوټو دېوالونه له ګردې نقشې سره چې بام یې ګرد چوکاټ دی د غشو د اوډنې په وسیله د کوټو په څلورو کونجونو کې جوړ شوي دي.

(وګورئ ۱-۲ انځورونه)

پټه دې نه وي چې دا ودانیزه ځانګړتیا- لکه چې په ایران کې اوس هم دود ده- په ایراني کار دود جوړه شوې. نه په هندي ځکه لومړنی یاد شوی کاردود چې ګرده نقشه له ورو دېوالونو سره چې دکوټې ارخونه جوړوي په اتو اړخو بدلېږي (د فیروزآباد سروستان) هندي کار دود بیا دا ډول دی، چې تیرې اوږده ډول په مخکیني اړخ کې مخامخ ږدي او پر مخ یې ګرده ګومبزي نقشه د کوټې چت اوچتوي.(۱)

د خوبځي "Vihava" د دېوالونو پر مخ چې ټول له خامو خښتو رغېدلي تر اوسه بېلا بېلې ښکلینې لیدل کېږي. سربېره پر دې د دېوال په منځ کې دلرګي د مېخونو سوري ښکاري چې لویې پړې یې پر دېوال نښلولې وې دا ټکل له مخې دا ګومبزي د غورځېدو له امله ویجاړې شوې دي. داوې د۱۹۳۷ کال پر جنوری په یاد شوي ځای کې د ولاړو پښو کتنې.

هغه نښې چې له کوندوز نه تر لاسه شوي، په څرګنده توګه په دوه برخو وېشل کېږي:

یوه برخه هغه دي چې ځاني کرښې په بشپړ ډول نه لري. بل یې هغه ډول دي چې د ریښتینوالي له مخې توکمیزې ځانګړتیاوې رانښیي.

---

۱ په دې اړه وګورئ "د بامیان لرغونې نښې" د موسیووومدام ګودار او موسیوهاکن لیکنه ۵۴-۵۶ مخونه:

له دې ليکې نه (۳ انځور) ښېږو، چې په لومړۍ برخې اړه لري. ددغه پړۍ له ټوليز جوړښتي کاردود نه دا ښکاري، چې هيکل توږونکي په غوښتي توګه د ده ښېره ناانډوله جوړه کړې، چې د مرمري پړۍ جوسې ته ورته والی لري. له کورنت Corinthe موندل شوی او موسيو "پي کارد"(۱) ښېره کړې ده. د سترګو د کاسو راوتل چې د ډېر اټکل له مخې په ټېټ سترګو ښېزمو کې ښکاري، دلته نه شته، ډېر مهال سترګې په پنځئيز ډول په ښپل چوکاټ کې وې او سترګو ښيز مې پورته غرېدلي.(۲) پوزه لويه او شونډې يې سمې دي، جسم يې لږ څه شل غونډې ښکاري. دغه ځانګړتياوې په څو نورو پړيو کې (د بېلګې په توګه: ۴ مه) لا ښه څرګندېږي.

همدارنګه په نورو پړيو کې د سترګو د چوکاټ راوتنه ډېره ښکاري، خو له بريده نه ده وتلې په ۴ انځور کې لويه پوزه او ښه خوله کښل شوې.

د وېښتو په اړه يې بايد ووايو چې: د وېښتوپه کړيو کې مخکيني برخه د فيتې په ښېر راوتلې ده.

۴ الف، ب او ۵ الف، ب او ۶،۷ انځورونه د سمندري مرغلرې په ښېر ناسمې تاوې راتاوې دي. د بوت جوړونې دا دود په ډېرو يوناني پړيو کې هم ښکاري. لکه څرنګه چې "موسيو پيکارد" څرګندوي: د مارانو په

---

۱ وګورئ: د يوناني لرغونپوهنې او هيکل تورنې يادښتونه، دشارل پيکارد ليکنه لومړی ټوك "لرغوني پېر" ۱۹۳۵ پاريس ۴۶۷ مخ انځور.دا توکي د المان د لرغونپوهنې دټولنې ځانګې له کالنۍ څخه اخيستل شوي. ګڼه ۴۶- کال ۱۹۳۱، لومړی ټوك، ستون ۲۴۳، انځور ۱۵ ستون ۲۳۸.

۲ د پرتلنې لپاره وګورئ: "د هډې ګلورين استعداد" په دغه پړيو کې همدغه ډول ځانګړتياوې ليدل کېږي. ياني د بوداد هغه پړيو پر خلاف دي،چې د سترګو کاسې يې له چوکاټه دبرې راوتلې دهډې لياقت په دغه ځای کې وروسته دی او د سترګو ښيزې يې راوتلې دي.د دې لپاره وګورئ:
د هډې کيندنې (د انځورونو البوم) ۳۸ انځور.

ځېر د تاوېدنې دا دود پر همدغه ځېر پای ته رسېدلی دی.(۱)

له بله پلوه دا دود یو ځای په هغو ځایونو کې کارول شوی، چې د سرمخکینې وېښتان یې د فیتې په ځېر اړول غوښتل. ښایي ځیرشوچې پر ۶۰۰-۴۸۰ ز کلونو په یونان کې دغه دود یو سبك جوړ شوی و، چې د سر مخکینې وېښتان به د فیتې په ځېر جوړوي او نور شاتني وېښتان به په خپل ډول له بل سره نښتي پر اوږو پراته وي.

ځینې مهال دا دود په یو شمېر پړیو کې له مخ او څټ لوري توپیر لري(۲)

که (۴ انځور) بیا وځېړو نو وبه وینو چې د وېښتو پر فیته د پاسه یو فلزي (۱۲) متره بیرغ دی او بهرنۍ برخه یې د کومې بلې ښکلینې لپاره وه چې ځای یې تر اوسه پاتې دی.۳ دوېښتو دا فیته چې په ډېره پاملرنه قودي قودي تر خولۍ لاندې ښکاري، لکه په (۵ الف او ب) انځور کې دي، ډېر خراب شوي دي.

دا خولۍ یو ډول د شپې د اغوستلو کالي ښکاري، چې د کورپومارانو په ځېر دي. ملاوستنې یې هم د مار په ځېر تړل شوی. د هډې په ګچي پړیو کې هم دا کاردود ښکاري.(۴)

۱وګورئ: د "شارلپیکارډ" لیکلی کتاب ۲۶۹مخ (بشپړه پېژندنه یې په مخکینو مخونو کې راغلې وه.)

۲همدا کتاب ۲۱۸ مخ

۳ د فلزي ښکلینې د تاج یوه ښکلې بېلګه د "یوناني سیکو منتخباتو "Sir George "Flill" په کتاب کې چې بروکسل پر ۱۹۲۷ز کال په ۴۴ مخ ۳۳ مه لوحه کې راوړې او په پاریس کې چاپ شویدی.
د "هرا Hera" سر فلزي تاج لري چې د نوم توري یې دخرما د پاڼو په انځور کې راوړل شوي (۳۸۵-۳۶۵ز کلونو تر منځ)

۴ دا خولۍ د شپې د اغوستونکیو کالیو په ځېر یو شی دی چې یو ماشوم پر سر کړې. وګورئ: د هډې کیندنې دریم ټوك (Figurs, etfiguriness د موسیوبرتو لیکنه ۶۶ مخ. دا پړۍ د هډې له کافر غونډۍ تر لاسه شوې چې آګېږۍ دپاریس په موزیم کې دي.د وېښتو دسمندرې مرغلرو د انځورپه اړه د موسیوبرتو د یاد شوي کتاب ←

په (٦) انځور کې د وېښتو جوړښت د پاسني دود په څېر دی، د وېښتو د پاسنۍ برخې کړۍ د تاپې (مهر) په څېر ګرد ګرد جوړ شوي او له منځه وړل شوي- د نښتو وېښتو قودې يې تر اوسه د غاړې پر دواړو خواوو ځوړندې دي. دسر نور وېښتان چې توررنګ شوي،يوازې رمنځ شوي څوکې يې د غوټې په څېر د سرونو په توپير سره راوړل شوي.

دا هيکل ځانګړی جوړښت لري، په مخ کې يې توکميز لاملونه ښکاري. د سترګو ګردچاپېره يې لوړ، سترګې يې تيټې او ګاتې يې راوتلي ښکاري له دې سره سره يې بيا هم سترګې د هډې د پڅيو په څېرتيتې نه دي. شونډې يې کلکې او ښې انځور شوي، پوزه يې لنډه او ګرده، جسم يې غوښن او شل ښکاري. له دې دومره ځانګړتياوو او صفتونو سره سره دا بوت دختيځ ځانګړې ښکلا څرګندوي.

په اووم انځور کې د مخکينو ګېډيو وېښتانو فيته بشپړه ده او يوازې يوه کړۍ يې غورځېدلې ده. نور وېښتان يې د سر په توپير جوړ شوي دي چې غوټه هم ورسره يو ځای ده. يو شمېر کړۍ يې پر ښي لور د سر په کاسه کې جلا شوي دي. د دغې غوټې ښي لور خراب شوی دی. د وېښتو دا ډول چې د کړيو پر وړاندې د فيتو په څېر د سر په توپير غوټه لري د هډې په پڅيو کې هم ښکاري.(١) د دغه ډول غوټو يوه غوره بېلګه په برتش موزيم کې د ارتميس Artemis بوت دی، د اووم انځور په اړه چې اوس يې مور څېرو بايد ووايو چې سترګې يې لږې کږې،پوزه يې سمه اودخولې کونجونه يې لږ کاږه دي. جسم يې بادامي اوڅېره يې په څرګنده توګه يوناني بيلګو ته ورته ده.

د مخ په ځانګړيو ليکو کې (٨ انځور) چې د مزار شريف په موزيم

A٥٥ لوحه وګورئ: دلته دوېښتو جوړښتې دود په لږ ډول بدل ښکاري او د سرغوټې يې له څو غوټو جوړې ښکاري.

١ وګورئ: "د هډې" انځورونه د موسيوبرتو کيندنې، دريم ټوک ٥٥لوحه.

کې اېښوول شوي، زياتونې شوي، لوېې سترګې يې وړې، پوزه يې لنډه او نوکان يې راوتلي دي. پاسنۍ شونډې يې پر لاندينو هغو راوتلې دي. دا پړۍ چې ځانګړتياوې يې وښوول شوې، ځانګړی جسم لري. د هډې په موندل شويو نښنو کې دا ډول بېلګه نه لرو.

نهم انځور ګردمډال راښيي چې ډېر خراب شوی، نيم مخ يې نه ښته، وېښتان يې کلک ګېډی او لږ تاوراتاوشوي دي.

ددې مډال په څېرنور هغه له هډې هم موندل شوي دي.(۱)

"ګارودا" يا نيم انسان نيم مرغه ډوله الوتونکی ". ۱۰ انځور وګورئ" دا بوت سر نه لري اود منځنۍ اسيا نښنو ته ورته دی.

❁❁❁

په کوندوز کې موندل شوې نښې، چې څېړنه يې د دې کتاب په لومړۍ برخه کې راغلله له يوه لوري او د شوروي پلاوي له خواد ترمذ "اکسوس رود" په ښي اړخ کې درې کاله مخکې موندل شوې نښې بل لوري ته، لاسوندونه موږ ته برابروي. او د بوديزم او هلنيزم مسله بيا د څېړنې دګرته راوباسي.

ناويلې دي نه وي پاتې چې د موسيوفوشه ليکلی کتاب(۲) "د يونان او ګندهارا بودايي هنر" د وروستيو برخو يو سرليک د بوديزم او هلېنزم تکر راښيي، لوستونکي به ددغه کتاب په لوستو پوه شي، چې څه ډول تاريخي پېښې يوځای شوي، چې د هندو يونان ښوونځي ګډهنر يې رامنځته کړی دی.

د دې لپاره چې د ګريک دو بوديک هنر رامنځته کېدل ښه وڅېړو لکه چې موسيوفوشه وايي، په هغه ځای کې چې د دوي تکر رامنځته شوی د يوناني هنرګوتوهنې اود بودايي ګروهي خپرېدل دواړه داسې لاملونه دي چې بايد وڅېړل شي او د سکالو بنسټ روښانه شي.

---

۱ وګورئ: برتو، موسيو: (د هډې انځورنه) دريم ټوک C. A ۸۵ او ۹۷، لوحې.

۲ چيني ګرځندوی هيوان څانګ ترمذ تامي Ta-mi ياد کړی
وګورئ د "مستربيل" ياد شوی کتاب لومړی ټوک ۳۸ مخ

په دې توګه لکه چې د موسيوفوشه له څېړنو څرګندېږي(۱) بوديزم د هند په شمال لويديځ کې د ۲۵۰ م.ز په شاوخوا کې راغی؛ څرنګه چې د افغانستان د سويل نيمه برخه دغه مهال د موريا کهاله تر سياسي واک لاندې وه، د بودايي ګروهې خپرېدو ته لاره اواره شوه او خپروونکي(مبلغين) يې د مخزېزديو پېړيو پر لومړيو، له يو نيم سل کاله زيات د يوناني واکمنی. له منځه تګه مخکې پر باکتريان (د هندوکوش پر څوکو) لاړل او هلته يې د تبليغ بنسټ کېښنود.

هغه مهال چې په باکتريان کې بودايي ګروهه خپرېده، داداسې يوه سيمه وه چې له ايراني تمدن نه اغېزمنه او له يوې نيمې پېړۍ راهيسې دبهرنيو تر واک لاندې وه. د بکتريان يوناني واکمن چې ځانساتي او انديال وو. د ګروهي په خپرولو سره يې، چې د دغه خاورې اړتيا وه، غوښتل چې په زور يې ونيسي خو له زور پرته يې د موريا واکمني ونړوله او له بې ځايه بلهارتابه(قرباني کېدو) وژغورل شول.۲

هغه خاوره يې بيا ونيوله چې سکندر نيولې او تر ۳۳۰ م.ز پورې د سلو سيديانو په لاس کې وه.

له کونډوز نه تر لاسه شوې نښې د ګريک وبو ديك هنر هغه بېلګې دي، چې يوناني پرمختيا په کې ښه څرګنده وه او د دغه پرمختګ پورې په داسې بريد کې وې، چې د لرغونپوهانو الواك يې وځاپه او داچې هغوی ويل د"يونان وباختر" هنرپال له اسکايي او يوچي يرغلونو وروسته له بکتريانه د ګندهارا پر لور تللي او ديوناني او بودايي ښوونځيو نښې يې څرګندولې، ناشوني څرګند شول. ځکه که دا ناشونی الواك ومنو هم، نو ورسره ښايي دا هم ومنو چې د يونان بودايي هنر پر کوشاني پېر له ګندهارا بکتريان ته تللی. که د ګريك وبو ديك هنر د دي پر ځای چې په بکتريان کې د يونانيانو د واکمنی د پر مخ ځوړتياپرمهال د باختر تر واك لاندې نه و راغلی او د کوشانيانو پر پېر له ګندهارا باختر ته نه و وړل شوی، د

---

۱ د ګندهارا ګريك بوديك هنر، دويم توك ۴۴۳ مخ

۲ د ګندهارا ګريك و بوديك هنر، ۴۴۴ مخ دويم توك

کوندوز دا اوسنۍ موندل شوې نښې به داسې نه وې او بل ډول ځانګړتیاوې به یې درلودې. یانې د دې پر ځای چې یوناني پرمختیا په کې څرګندېده ښایي هندي اغېز پرې ډېرو. په داسې حال کې چې داسې نه ده او خبره د دې پر عکس ده.

نو رښتیا به دا وي چې په بکتریان کې د بربریانو یرغلونه د"نوي هنر" د پرمختګ دپوال نه و.

ایا"هرایوس" او"کوجولاکدفیزس" د یوناني کهاله د پیسو د ډولونو پېروي نه وه کړې، هو چاره نه شته چې بودېزم د نوې واکمنۍ او لښکرو په بلوا او استقرار کې له ستونزو سره نه و مخ شوی. خو دا ناارامتوبونه نه شي کېدای له ناځاپي پېښو سره پرتله کړو. چې څو پېړۍ وروسته د هپتالیانو د یرغلونو په ترځ کې رامنځته شول. زما الواك دا دی چې د ګریك وبودیك هنر د باختر په کړکېچنو پېرونوکې رامنځته شوی او د ګندهارا په هډه کې یې د پرمختګ او پیاوړتیا ځای موندلی دی.(۱)

د چونې او ګچي بڼیو کارونه د اکسوس تر څنډو پورې لیدل کېږي دا د هیکل توربنې یو ډول دی، چې له یونانیانو سره په ټوله کوچنۍ اسیا کې خپور شوی و. یوازې په هډه کې چې د باختر او ټېکسلا تر منځ غوره منځۍ و په دغه کاردود کې توپیرونه راغلي او نور ځیزونه په کې ګډشوي. دا ګډ شوي هغه سلیتي تېږې دي، چې د توکیو په ډول د ژر ماتېدونکیو ګچي نښو په هیکل جوړونه کې کارول شوي او ځانګړتیاوې لري.

د خاورې د جغرافیې سطحه چې دا کاردود په کې دود و، د کاپیسا(بګرام) له شمالي څنډو(پایتاوه د کابل شمال) ترټېکسلا رانغاړل ـــ دا اوبه رنګه سلیتي تېږې وې، چې په څرګند ډول ځینې مهال ښکلې

---

۱ که په کوندوز کې تر لاسه شوې نښې د یونان او بودایي هنر په اړه زموږ نظر بدلوی، دې ته هم موږ اړباسي، چې په باختر کې د یونانیانو د واکمنۍ په ځانګړتیا وو کې او یا دا چې" د لوی هنر په اړه د یوناني واکمنۍ لړې مرستې" یوناني واکمنۍ ته د ورپېښو ستونزو بدلون وګڼو. هاکن، په افغانستان کې د فرانسوي پلاوی کړنې او کیندنې ۱۹۳۳ز د توکیوچاپ ۶۵ مخ.

ښرګندېږي. د هیکل توږونې لپاره غوره توکي و. ځکه درزونواو د تېږو نابرابرښت ډېر مهال د هیکل توږونکي استاد خواري له منځه وړي او دي ته یې اړیستی، چې ځینې برخې جلا جوړې او ولګوي. کارپوه استاد سلیتمي تېږي له اړنګ پرته ګچي هیکل توږنې ته په کتنه کارولي دي. نو داکار د- وډیو سیمه ایز هغه ګڼل کیږي، چې لنډمهالی آرزښت یې درلود او د ګچ کارو استادانو کارېي بولو. دوی په دې توګه د ګریک وبودیک هنر تولې ځانګړتیاوې په بشپړ ډول ختیزې اسیا ته رسولي دي.

د انځورونو ليکلړ او څېړنه

<u>لومړی انځور:</u>

د څلور اړخيزې لوېې ودانۍ شمال لويديځ لوری(دا انځور په افغانستان کې د فرانسې لرغونپوه پلاوی د۱۹۳۷ز کال د جنوری پر ۷ مه اخيستی دی.)

<u>دويم انځور:</u>

د (ويهارا = شپې خونې) بېلابېل ځايونه، چې د څلور اړخيزې لوېې ودانۍ شمال لويديځ لوري ته دی.
غشي په کې پراته د خونې منځ ګرد، مخه يې راوتلې او د ګومبزې يوځای والی په کې څرګندېږي.
(دا انځور په افغانستان کې د فرانسوي لرغونپوهانو پلاوي د۱۹۳۷ کال د جنوری پر اوومه اخيستی دی.)

<u>درېيم انځور:</u>

د کابل موزيم د کتلاګ نهم انځور، B.A لوړوالی ۹۴ % د نيمه تنو پلنوالی ۷۳ % متره(نېته يې د لومړی مخزيږ دې پېړی او د لومړی ز پېړی تر منځ ګڼلای شو.)

<u>څلورم انځور:</u>

د کابل موزيم د کتلاګ پينځم انځور، A او B. لوړوالی ۱۴۹ر متره د نيمه تنوپلنوالی ۹۳ % متره، د دې نېټه د لومړی م.ز او دويمې ز پېړيو تر منځ ګڼلای شو.

<u>پينځم انځور:</u>

د کابل موزيم د کتلاګ درېيم انځور a او b ، لوړوالی ۱۸ % متره، پلنوالی دنيمه تنوپه ډول ۷۵ % متره، د خولې لوړوالی (۹ % مترهم نېټه يې د لومړی م.ز او لومړی ز پېړی تر منځ ګڼلای شو.

دریمه برخه:

د استاد کهزاد ژوند لیک

کتابښود

لیکنې
او
وېیپانگه

شپږم انځور:

د کابل موزیم د کتلاګ ۴ انځور، لوړوالی ۲ % متره پلنوالی د نیمه تنو په ډول ۸ % متره (نښه یې د لومړۍ م.ز او لومړی ز پېړۍ تر منځ ګڼلای شو.)

اووم انځور:

د کابل موزیم د کتلاګ ٦ انځور. لوړوالی ۱۲ % متره، پلنوالی د نیمه تنو په ډول ۷ % متره(نښه یې دلومړۍ م.ز او لومړۍ "ز" پېړۍ تر منځ ګڼلای شو).

اتم انځور:

د مزار شریف (افغاني ترکستان) د موزیم. نښه یې د لومړۍ م.ز اولو مړۍ ز پېړۍ تر منځ ګڼلای شو.

نهم انځور:

د کابل موزیم د کتلاګ اتم او لسم انځور(دواړه یوډول دی) منځ ۸ % متره نیته یې د لومړۍ م.ز او لومړی ز پېړ یو تر منځ ټاکلی شو.

لسم انځور:

د کابل موزیم د کتلاګ لومړی انځور لوړوالی ۱۲۵ % پلنوالی ۱۰۵ متره.له ۳-۱۰ پورې هغه انځورنه دي، چې د فرانسې لرغونپوه پلاوي په افغانستان کې اخیستي دي.

له کوندوز نه د تر لاسه شویو پڅیو د توکیو د کچ ومېچ شننه:

د دې لپاره چې له کوندوز نه د ترلاسه شویو پڅیو ګډتوکي په ځیرلي ډول څرګند شي ښاغلی ډیپلوم انجینرنورلله خان د کابل د طب پوهنځی استاد د دغه بوتانو یو ټوټه شنلې، چې پایله یې په دې ډول راوتلې ده:

کچ :	- % ۸۲
ناګډه شوي توکي :	٦- % ۱۷
وسپنه	۴- %
ټول	۱۰۰

"د دویمې برخې پای"

اروابناد استاد احمد علي کهزاد د افغاني فرهنګ ځلنده ستوری

اروابناد استاد کهزاد د افغاني فرهنګ هغه ځلنده ځېره ده، چې تر هغې افغانستان ژوندی، دی به هم ورسره ژوندی وي. اروابناد کهزاد د افغانستان دتاريخ ویاړ اود افغاني فرهنګ و کلتور افتخار و. نوموړي په خپلې عالمانه او څېړمنې ليکنې د افغانستان تاريخ ښکلي کړی افغانستان ته يې وياړونه وربښلي او افغانان يې له نورو تاريخي توکمونو سره سيال کړي دي.

که کهزاد نه وای باور دی، چې د افغانستان پټ او پر دوړو ککړ تاريخ ډېرې غوره او ارزښتمنې خواوې به نه وې روښانه شوې، هغه بهرنيانو ته افغانستان د يو قوي او ښکلي فرهنګ لرونکی وښود، هغوی ته يې د افغانانو د استعداد کچه ورپه ګوته کړه او ويې ښووله چې افغانان په هر حال کې خپلو تاريخي وياړونو ته پام لري.

اروابناد استاد کهزاد د افغانستان له هغو سترو څېړونکيو څخه دی، چې د ګوتو په شمېر دي. افغانان به هېڅکله د ده "اروابناد"په شان بل ستر استاد پيدا نه شي کړی. استاد کهزاد د افغانستان هغه يوازينی تاريخپوه دی، چې په بې پرې ډول يې د افغانستان وياړمن تاريخ ليکلی په داسې بې پرې ډول چې هر پښتون، هزاره، ازبك، تاجك، بلوڅ اونور يې

د سرتاج ګني. استادکهزاد یوازینی پوهاند دی چې، د افغانستان له تر تاریخ له مخه، مخزېږدی او زېږدي پېړیو تاریخي مدنیتونه، ژوند او لیکونه یې موږ ته راښوولي دي.

استاد احمد علي کهزاد د میرزا محمد علي زوی د لمریز لېږدي ۱۲۸۷ کال د غويي میاشتې پر ۸مه نېټه د کابل په ښار کې زېږېدلی. په اووکلنۍ کې یې په ځانګړې ډول په درس ویلو پیل کړی دی. وروسته د اتحاد، حبیبه، جبل السراج او استقلال په ښوونځیو کې شامل شوی او پر ۱۳۰۸ لمریز کال د استقلال لیسې د فارغینو په لومړنۍ ډله کې په اعلی درجه راوتلی دی.

استاد کهزاد فرانسوي ژبه په بشپړه توګه زده کړې وه، ځکه نو همدا چې له لیسې راووت د فرانسوي پلاوي له مشر "بامو سیوکول" سره، چې دارګک د دروازې د ګومبزې پر بیا جوړونه بوخت و، د ژباړن په توګه وټاکل شو. پر همدغه مهال استاد کهزاد د "هېواد پالنې" تر سرلیک لاندې په فرانسوي ژبه یوه مقاله ولیکله چې دا مقاله بیا د استقلال دلیسې د مدیر "موسیوژرار" په لاسود اعلیحضرت محمد نادرشاه حضور ته وړاندې شوه، چې هغه استاد کهزاد ته جایزه ورکړه او له همدې امله په شاهي دارالتحریر کې د فرانسوي ژبې ژباړن وټاکل شو. دا دنده یې د ۱۳۰۹ لمریز کال له لومړیو د ۱۳۱۲ لمریز کال تر پایه سرته ورسوله.

د ۱۳۰۹ لمریز کال راهیسې د خپلې رسمي دندې ترڅنګ د فرانسې دلرغونپېژندنې له پلاوي سره هم اوږه پر اوږه ګرځېدلی او د افغانستان ټولو ولایتونو ته ورسره په سفر کې یوځای و.

پر ۱۳۱۰ ل کال یې د لرغون پېژندنې له یوه بهرني پلاوي سره د ایران- افغانستان له بریده نیولې، هرات، فراه، ګرشك، کندهار، غزني، کابل، جلال آباد ان تر ډکي پورې وکتل.

د ۱۳۱۲ لمریز کال پر تلي میاشت یې له یوه فرانسوي لرغونپوه پلاوي سره د ۲۷ ورځو د سفر په ترځ کې د (۳۰۰۰) کیلومتره لارې په وهلو سره له ښکار درې لارې ایبك، مزارشریف، بلخ، کابل او اندخوی بشپړه دوره، میمنه، بالامرغاب، هرات، فراه، ګرشك، بست، کندهار مقر،

غزني، کابل او د افغانستان ټولو ولایتونو ته سفر وکړ.
پر ۱۳۱۱ ل کال له یو تن فرانسوي او یوه تن سیویسي لرغونپوه سره د سروبي له لارې د کونړ اسمار، بریکوټ، نورستان د کامدیش منډه‌ګل او دنورستان نورو لرې پرتوسیمو ته په سفر تللی و.
د ۱۳۱۲ ل کال په پای کې په ایټالیا کې د افغانستان د خپلواک سفارت سکرتر وټاکل شو، دا دنده یې تر ۱۳۱۵ کال پورې تر سره کړه‌چې ایټالیوي ژبه یې هم هلته زده کړه. پر ۱۳۱۵ کال د دویم ځل لپاره په شاهي دارالتحریر کې دفرانسوي ژبې ژباړن وټاکل شو.
دا چې په لیکنه کې د غوره اند او قلم څښتن و، ورسره د ادبي انجمن د لیکنې او ژباړې د څانګې مرستیال هم وټاکل شو. چې لږ وروسته د دغه څانګې مشر وټاکل شو. پر ۱۳۱۶-۱۳۱۷ کلونو د پښتو ټولنې د تاریخ څانګې مشر وټاکل شو.
پر ۱۳۱۸ ل کال د پښتو ټولنې د مشر مرستیال وټاکل شو. پر ۱۳۲۰ کال ده په خپله یو نوبت ته لاس واچاوه اود افغانستان د تاریخ ټولنې په نامه یې د مطبوعاتو د مستقل ریاست په چوکاټ کې یو بېل دفتر پرانېست چې پینځه کاله یې هم دی مشر ټاکل شوی و.
څرنګه چې استاد کهزاد ډېرلایقه او کارنده سړی و له همدې امله یې زیات مهال له خپلې یوې رسمي دندې سره څو نورې هم تر سره کړې چې یوه بېلګه یې د افغانستان د موزیم مدیریت دی، چې وروسته پر ریاست واړول شو.
د ۱۳۱۹-۱۳۲۸ ل کلونو تر منځ، دی سره له دې چې په پښتو ټولنه او تاریخ ټولنه کې ډېر بوخت و، بیا هم د افغانستان موزیم د مشرۍ چارې یې ورسره ترڅنګ پر مخ بېولې. پر ۱۳۲۹ کال له تاریخ ټولنې سره همکار، د افغانستان دموزیم رییس اود افغانستان د لرغون پېژندنې رییس و. دا دنده یې تر ۱۳۳۶ ل کال پورې وه. پر همدغه کال بېرته د تاریخ ټولنې مشر وټاکل شو. پر ۱۳۴۰کال د ښوونې او روزنې د وزارت علمي مشاور وټاکل شو، چې دا دنده یې تر ۱۳۵۰ کال پورې تر سره کړه. د دې دندې ترڅنګ سره له دې چې څینې مهال به استاد کهزاد د لرغون پېژندنې،

موزیم او د تاریخ ټولنې په څانګو کې رسمي دنده نه درلوده، خودغه ټولو ټولنواو مؤسسو ته یې د مشاور او مرستندوی په توګه ګڼ شمېر کارونه کړي،لیکنې یې کړې او د دغه ټولنو له خوا خپرې شوې دي.

په ۱۳۵۰ ل کال متقاعد شو او له تقاعد سره سم د ننګرهار په جلال آباد کې مېشت شو.(۱)

❁❁❁

استاد کهزاد بهرنۍ نړۍ ته له استرالیا پرته نورو د څلورو واړو لویو وچو ټولو هېوادونو ته علمي سفرونه کړي، هلته یې د افغانستان د لرغوني فرهنګ او کلتور په اړه په سمینارونو کې د افغانستان د استازي په توګه خبرې کړي، لیکنې یې اورولي او د افغانستان د تاریخي نښو نندارې یې نړۍ والوته وړاندې کړې دي.

استاد کهزاد زښت ډېر علمي سفرونه کړي، خو د نورو په اړه یې څرګندونې تر لاسه نه شوې، یوازې د لاندې څو سفرونو یادښتونه چې د ده له خپل قلمه څېړونکیو راخیستې دلته لیکل کېږي:

- په ۱۳۱۴ کال په ایټالیا کې د ختیځ پوهانو په نړیوال کانفرانس کې د افغانستان استازی.

- په ۱۹۴۶ زېږدي کال په نوي ډیلي کې د بنګال د اسیایي شاهي ټولنې د جوړوونکي سرویلیم جونز د دوه سوومې کالیزې په مراسمو کې دافغانستان استازی. چې دغه مهال یې په نوي ډیلي او کلکته کې د کابل موزیم د تاریخي نښو یو.نندارتون هم پرانیست.

- په ۱۹۴۷ ز کال د دویم ځل لپاره په هند کې د اسیایي هېوادونو په نړیوال فرهنګي کانفرانس کې د افغانستان استازی.

په ۱۹۵۱ زکال د درېیم ځل لپاره په همدغه غونډه کې د افغانستان استازی.

- په ۱۳۴۰ل کال په نوي ډیلي کې داسیایي هېوادونو د لرغون پېژندنې په نړۍ واله غونډه کې دافغانستان داستازي په توګه ګډون.

- په ۱۹۵۲ز کال د امریکا متحده ایالتونو ته کلتوري سفر، چې دغلته یې د کوربه هېواد موزیمونه، کتابتونونه او فرهنګي ټولنې وکتلې

او د افغانستان د تاریخي نبنو او فرهنگي چارو په اړه یې د سانفرانسیسکو او فیلادلیفیا په ټلویزیون کې ویناوې واورولې.

- پر ۱۳۵۲ کال لندن ته د بریټش کونسل په بلنه سفر.

- پر همدغه کال فرانسې ته دهغه هېواد دبهرنیو چارو د وزارت پر رسمي بلنه تګ.

- پر ۱۳۳۰ لمریز کال ایران ته سفر، چې د ایران په لرغوني موزیم کې یې د افغانستان او ایران د تاریخي اړیکو په اړه یواوږده وینا واوروله، د ده دا وینا خپره شوې هم ده.

- پر ۱۳۴۳ او ۱۳۴۹ لمریز کلونو کې دوه ځله شوروي اتحاد ته د افغان شوروي د ملګرتیا ټولنې په بلنه د ختیځ پوهانو په نړیوال کانفرنس د ګډون لپاره تللی دی. دغه هېواد ته استاد کهزاد ځوځل نور هم تللی، چې څرګندونې یې په لاس کې نه شته.

- چین ته د افغاني کلتوري پلاوي د مشر په توګه تګ. نېټه یې څرګنده نه ده.

- مصر ته کلتوري تګ چې هلته یې د افغانستان پېژندنې په اړه یو کانفرانس جوړ کړی و.

- ترکیې ته کلتوري سفر.

استاد کهزاد نورو هېوادونو ته هم علمي سفرونه کړي، چې څرګندونې یې په لاس کې نه لرو.

❀❀❀

په نړۍ والو علمي ټولنو کې غړیتوب:

۱ - د بنګال د اسیایي ټولنې غړی.

۲ - د واشنګټن د جغرافیا ټولنې غړی.

۳ - په فرانسه کې د "ختیځ اقصا" د ټولنې غړی.

۴ - د فرانسې د لیکوالو ټولنې غړی.

۵ - د اسیایي هېوادونو د نړۍ والې شاهي ټولنې غړی.

❀❀❀

استاد کهزاد د غوره لیکوال او څېړونکي په توګه لاندې کورني او بهرني نښانونه اخیستي دي:

۱ - د رښتین د طلا نښان

۲ - دشوالیې دهنر او ادب نښان،دفرانسې دجمهوررئیس شارل دوګول په لاس.

۳ - په فرانسوي ژبه د ښې پوهې له امله د ایټالیې د جمهورریيس موسلوليني له خوا د طلا نښان.

۴ - د ایټالیوي ژبې د ښې زده کړې له امله د دغه هېواد د جمهورریيس په لاس د طلا مډال

۵ - د لویې جرګې نښان (افغانستان)

۶ - د پوهنې نښان (افغانستان)

۷ - د ارياناار خوشال ختک جایزه (پښتو ټولنه- کابل)

۸ - د ایټالي د جمهوررئیس له خوا افتخاري ډاکټري.(۲)

❁❁❁

اروابناد استاد احمد علي کهزاد له ۱۶ کلنۍ د عمر د پای تر ورځې د لرغوني افغانستان د تاریخ، هنر او فرهنګ په پېژندنه ښکلا او ځلا ډېرې تیارې شپې روڼې کړې، ډېرې منډې یې وهلې، ځان یې ستړی کړی او له کومې ګټې وتې پرته یې د افغانستان د تاریخي، ښو په ساتنه کې خپل اند و ژوند او به کړی دی.

د افغانستان له تاریخ سره د ده د ډېرې مینې له امله د همده په مرسته او غوښتنه له بهرنه په لسګونو او ان سلګونو لرغونپوه پلاوي او د لرغون پېژندنې د نړۍ والو ټولنو پازوال رابلل شوي، له ده سره یو ځای په شپو شپو، ورځو ورځوپه غرونو، او دښتو کې تللي او په داسې حال کې چې دسفر توښه ورسره نه وه، هلته یې ویجاړې کنډرې، تیږې، غونډۍ او غرونه په نښه کړې، ډبرلیکونه یې ترې راوړي، د افغانستان ملي موزیم ته یې سپارلي او بیايي قلم را اخیستی او خپل یادښتونه یې کورنیو او بهرنیو تاریخپوهانو او د افغانستان د تاریخ ټولو مینه والو ته لیکلي دي.

هغه مهال چې د ده په مرسته په کابل کې د تاریخ ټولنه جوړه شوه نود خپرونې لپاره ورته د "اریانا" نوم همده وټاکه او دا له دې امله چې دا تاریخي خاوره یو لرغونی فرهنګ او مدنیت لري، چې بویه او سمهال وساتل شي- کورنیو او بهرنیو څېړونکیو ته د اریانا نوم همده ورپه یاد کړ او په دې توګه یې د دغه ویاړلې خاورې لرغونی نوم بیاپه لیکنو کې دود کړ.

په افغانستان کې د "اریانا دایرة المعارف" د ټولنې جوړېدود نومونې چارې همده پر غاړه اخیستې وې- او د دغه ډول یوې تاریخ سازې ټولنې لپاره د لرغوني افغانستان لرغونی نوم(اریانا) دهمده په خوښه او غوښتنه کېښوول شو چې تر ډېره به ژوندی وي.

استاد کهزاد د لرغونیو نښو د ساتنې په اړه هم ډېرې هڅې کړې، چې ځینو یې ځای نه دی نیولی.

د همغه مهال چارواکو دکابل د زړې کوتوالۍ تاریخي ګومبزه ورانوله، استاد کهزاد ډېرې منډې ترړې وکړې، چې دا تاریخي نښه وژغوري خو ناپوهو چارواکو د ده خبروته غوږ کېښښود.

د کندهار د چارسوق د ګومبزي د ژغورلو لپاره هم استاد کهزاد ډېرې هڅې وکړې، خو د تعصب په پردو کې نغښتو چارواکو کله د ده منله.(۳)

د کندهار د څلوېښت پوړیزې(چهل زینې) موندنه د همده د زیار پایله وه، چې د ده یو شاګرد یې له دغه ډول یوه تاریخي ځایه خبر وي او دا په کابل کې هر څه پرېږدي او هلته په منډه ځان رسوي، عکس اخلي په انګلیسی او فرانسوی لرغونپوهانو یې ستمپ جوړوي، لیکنې پرې خپروی او چارواکي یې ساتلوته رابلي.(۴)

محمد اسحاق ابراهیمي د ده، د لرغونیو نښو د ساتنې په اړه یو لنډه کیسه داسې کړې ده:

"زه پر ۱۳۲۵ ل کال په کندهار کې دولتي مامور وم- هلته یو ډبرلیك و، چې د چندراکوپتا د زوی اشوکا د هندوستان د امپراتور په امر په دوو ژبو کښل شوی و. او له ۲۲۰۰ کلونو هم لرغونی و.

استاد کهزاد راغی او دواړه د دغه ډبرلیك د لیدو لپاره لاړو. دا ډبرلیك په لویه توره تیږه کې د یو په یونیم مترکچه، کیندل شوی و. خو د دغه ډبرلیك په چاپیر کې یو چاکلا جوړونه پیل کړې وه او ان تر سره یې رسولې وه. استاد د کندهار والي ته ورغی چې لږ تر لږه دغه ډبرلیك له ویجاړتیا وژغورل شي. د کندهار والي هغه ته وویل چې پروا نه کوی د دغه ډبرلیك پر سر به یوه د تراټ غتیه بوجی. زوړنده کړو چې څرګند پاتې شي. موږ هېښ شو چې اپاد ډبر لیك د ساتنې لاره چاره همدا ده- اوس پته نه شته چې به دا ډبرلیك څه شوی وي. ارومرو به د کورڅښتن د خپل کاله د ورانېدو له وېرې له منځه وړی وی."(۵)

لنډه دا چې استاد کهزاد د افغانستان د تاریخي نښو د ساتنې او د دغه له ویاړه ډکې خاورې د تاریخ د څرګندولو لپاره په کورنۍ او نړیوالې کچه دومره هڅې کړې، چې نور خلك یې نه شي کولای.

استاد د افغانستان د تاریخ او فرهنګ په اړه نیمه پېړۍ له(۶۰) توکوزیات علمي او تاریخي کتانونه لیکلي، چې له یوه نیم پرته یې ټول خپاره شوي دي.

د افغانستان وټیپزه اوتا(اقتصادی وضعه) لکه چې څرګنده ده د بهرنیو او ان دګاونډیو هېوادونو په پرتله ډېره ټیټه وه، له همدې امله د استاد کتابونه په داسې توګه خپاره شوي، چې یوازې د خپراوی اټکل ترې کیدای شي.د ښکلا او ځلا او د کتابونو د بیاخپرونې په اړه یې نه یوازې دا چې چاپاملرنه نه ده کړې، لامخه یې نېول شوې ده. دا د لمرپه څېر څرګنده ده، چې په افغانستان کې دووتنو: اروانښاد علامه پوهاند عبدالحی- حبیبی او اروانښاد دکتور استاد احمد علي کهزاد د تاریخ او لرغونیو نښو په اړه هغه څه لیکلي چې بل هېچانه دي لیکلي. دغه دواړوتاریخپوهانو په بې پرې توګه د دغه سیمې تاریخ لیکلی او د دغه تاریخي لرغوني ټاټوبي د آرواستوګنواو وګړیو، دودونه، پېښې، جګړې او کلتوریې په کې روښانه کړې- پاتې تاریخ لیکونکیو چې څه لیکلي یایې د تعصب کالي اغوستي او یایې ځان نه دی ستړی کړی. له همدې امله ده چې زموږ ګاونډي هېواد ایران د افغانستان د ډېر شمېر تاریخ لیکونکیو کتابونه په

وارو وارو چاپ او خپاره کړل، خو د استاد کهزاد کتابونو ته په ایران کې هېڅ‌چاد خپراوي په منظور لاس ورنه وور. یوازې یو کتاب رهنماي بامیان(دبامیان لارښود) چې ژباړه ده په ایران کې د مېشتو بامیاني فرهنګیانو له خوا بیا خپور شوی، چې دا له اروانباد کهزاد او یاله افغاني تاریخ سره د مینې لاسوند نه شي ګڼل کېدای.

زموږ ګاونډي ایران د افغانستان د لیکوالو یوازې همهغه کتابونه خپروی چې یاخو په کې پښتنو ته ښکنځلې او بدو رد ویل شوي وي، متعصبونو لیکلي وي او یا په افغانستان کې د پښتون ولس د ونډې او برخې په اړه په کې ځان تېرېدنه شوي وي او په دې اړه هډو په کې چاځه نه وي لیکلی.

استاد کهزاد له دري ژبې پرته په ایټالوي، فرانسوي، پښتو او نورو ژبو ډېر ښه پوهېده او په دغو ژبویې کتابونه هم خپاره شوي، خو دا چې دري یې مورنۍ ژبه وه، ځکه نو د ده ټول شته اثار په همدغه ژبه دي او په پښتو ژبه یې یوازې دوه ټوکه(دافغانستان پخواني تاریخ) او یوه نیمه بله لیکنه شته چې له دې امله د استاد د کتابونو د پښتو کونې په اړه ډېره اړتیارامنځته ده.

اوس غواړم د استاد ټول خپاره شوي کتابونه او لیکنې په لنډه توګه تاسې ته دروپېژنم خو څرنګه چې کتابونه زیات شمېر په دري ژبه دي، ځکه نو ورسره د ژبې نوم نه لیکل کېږي او یوازې څرنګوالی یې په پښتو لیکو. هغه کتابونه چې له دري پرته به نورو ژبو دي له هغو سره د هرې ژبې نوم کښل کېږي.

داستاد احمد علی کهزاد خپاره شوي کتابونو او ليکنې

لومړی: کتابونه

الف :ليکنې

۱ - بګرام

د استاد کهزاد لومړی کتاب دی، چې پر ۱۳۱٦ کال د کابل د ادبي انجمن له خوا په عمومي چاپخونه کې په کوچنی کچه خپور شوی او لکه چې له نامه یې څرګندیږي په(۹) څپرکو کې د بګرام جغرافيه، د بګرام اوسنی کنډرې، بګرام او ملي کيسې، بګرام او د کاپيسا نورې سيمې تر اسلام وړاندې کيسوکې، بګرام او خواوشا سيمې په بودايي پېر کې، بګرام په کوشاني پېر کې، د بګرام مزدکو نه د بګرام سياسي او تجارتي حالت، په بګرام کې تر سره شوې سپړنې، په کې څېړل شوي دي.

دا ليکنه د کابل مجلې د اووم (۱۳۱٦) کال په دوو وروستيو او د اتم کال(۱۳۱۷) په لومړنيو(٦) ګڼو کې هم خپره شوې ده.

۲-مسکوکات قديم افغانستان:

(دافغانستان پخوانی سيکې)

لومړی ځل د افغانستان د۱۳۱٦ کال کالنی په (۳۰۱-۳۴۰) مخونو کې خپور شوی او بيا پر۱۳۱۷ کال په عمومي چاپخونه کې په خانګړې توګه چاپ شوی چې(۴۰) مخونه لري او يو شمېر عکسونه هم ورسره مل دی.

د ليکنې په پيل کې د سيکو پر ارزښت رڼا اچول شوې او بيا په لرغوني پېر کې د سيکو د رامنځته کېدو اړتياپه کې ښوول شوې او هم ويل شوی، چې په لرغونيو پېرونو کې سيکې څه ډول کارېدې. د دغه برخې په پای کې د افغانستان لرغونې او تر اسلام مخکې سيکې راپېژني، چې د يونان- باختری پېر، سکايي واکمنو، د کندهار او سيستان د پهلوانانو،

د کوشاني واکمنو، د هیطالي واکمنو، دکوچنیو کوشانی واکمنو او کابلشاهانو په اړه په کې اوږدې خبرې شوي دي. همدا رنګه په کې د سیکو ډولونه، کچه، تول، مهال او دوه اړخیزې جولې او نور بنوول شوي دي.

۳- مردان پارو پامیزاد

(د پارو پامیزاد میړني)

دا یو تاریخي ډرام دی، چې په څلورو پردو کې د پارو پامیزاد(هندوکوش) په شاوخوا کې د سکندر نښتې او افغانستان د لرغونیو وګړیو میړانې په کې ښوول شوي. همدا رنګه د ځینو یوناني ځایونو او نومونو په اړه وییپانګه هم لري. داکتاب پر ۱۳۱۸ل کال په ٦۴ مخونو کې په عمومي چاپخونه کې چاپ شوی دی.

۴- امپراتوري کوشان:

(د کوشانیانو امپراتوري)

دپښتو ټولنې له خوا په(۵۳) مخونو کې په لویه کچه خپور شوی دی. چې لومړی ځل پر ۱۳۱۷ کال په افغانستان کالنی کې هم چاپ شوی دی. دا کتاب د کوشاني امپراتورۍ هر اړخیزه څېړنه ده، چې د ده دخپلوهڅو پایله په کې انځور شوې ده.

په دې کتاب کې د کوشاني پېر(۶۰۰) کلنه واکمني د افغانستان د یوې لرغونې واکمنې کورنۍ په توګه د دوی د رامنځته کېدو لارې چارې، د دوی د واکمنۍ ځایونه، د دوی اقتصادي او ټولنیزه او تا(حالت) د دوی پوهه او ګروهه په کې څېړل شوي دي.

۵- مسکوکات افغانستان در عصراسلام:

(په اسلامي پېرکې دافغانستان سیکې):

د تر اسلام مخکې د افغانستان سیکې) کتاب دویم ټوک دی، چې پرې لیکل شوي نه دي، خو لیکوال دا د هماغه مخکینۍ څېړنې بشپړونه او دویمه برخه بولي.

دا کتاب په منځنۍ کچه پر ۱۳۱۹ کال د پښتو ټولنې له خوا په(۵۰۰) مخونو کې خپورشوی چې دا برخې په کې څېړل شوي.

د سامانیانو، غزنویانو، تیموریانو او هوتکیانو سیکې په هند، ایران او افغانستان کې د دراني پاچاهانو د سیکې وهلو ځایونه، د تیمور شاه، زمان شاه، د شاه محمود دوه ځلي واکمنۍ، شاه شجاع، قیصر شاه، شاه نورالدین، ایوب شاه، کامرانشاه، د محمدزي پاچاهانو: امیردوست محمد خان، د امیر شیر علیخان د دوځلي واکمنۍ، امیرمحمداعظم خان، امیر محمدیعقوب خان او امیر عبدالرحمان خان د سیکو څېړنه او سپړنه ده، چې ورسره د سیکو ډولونه، کچه، د وهلو ځای، پرمخ وشتې لیکنې او ځینې نورې ځانګړتیاوې هم ښوول شوي دي.

۶- رتبیل شاهان:

په (۱۸) مخونو کې د افغانستان د تاریخ د عمومي مدیریت له خوا په منځنۍ کچه خپور شوی، چې لومړی ځل د افغانستان کالنۍ په ۱۱ مه ګڼه (۱۳۲۱) کې هم چاپ شوی دی. په دغه کتاب کې: د رتبیل نوم، د واکمنۍ سیمه، د افغانستان د تاریخ په لړۍ کې د رتبیلي واکمنو ځای، عربي لښکر او رتبیلي واکمنۍ په دغه کوچني کتاب کې له اسیایي اخځونو پرته له ګڼ شمېر اروپایي اخځونو هم ګټه اخیستل شوې ده.

۷- آریانا:

لومړی ځل د کابل مجلې په پرله پسې (۹۸) مه ګڼه (۹ کال - ۱۳۱۸) کې خپور شوی، وروسته لیکوال له دغه لیکنې یو اوږده څېړنه جوړه کړې او بدلون یې په کې راوستی، چې په ۱۴۸ مخونو کې د تاریخ عمومي مدیریت له خوا په منځنۍ کچه پر ۱۳۲۱ ل کال خپور شوي. په دې کتاب کې دا څېړل شوي دي:

د آریا آرځای، آریاویي په واوبستاکې، په یو شمېر نومونو کې د آریا ریښه، آریااو د یونان کلاسیك لیکوال، آریانا ولایت، د آریانا استوګن، د آریانا ښارونه، آریانا او د اروپا د ۱۸ مې او ۱۹ مې پېړۍ لیکوال او ورسره د دې په شاوخواکې نوره څېړنه.

۸-شاهنامه ومقایسهٔ میان بعض پهلوانان آن واوستا:

(په شاهنامه او اوېستاکې د ځينو يادوشويو پهلوانانو پرتلنه)

په ۱۸ مخونو کې په لويه کچه دافغانستان د تاريخ عمومي مديريت له ارخه چاپ شوی دی.

په دې رساله کې د اوېستا پهلوان" ياتکار، زريران" او "خواتای نامك" او داسې نور په شاهنامه کې له راغليو پهلوانانو سره پرتله شوي دي.

۹ - تاريخ افغانستان

(د افغانستان پخوانی تاريخ)

په(۴۹۵ +۱٦=۵۱۱) مخونو کې د افغانستان د تاريخ ټولنې له خوا په لويه کچه په پنځو ځپرکو کې پر ۱۳۲۲ کال چاپ شوی او دا سرليکونه په کې څېړل شوي دي:

لومړی برخه : دافغانستان تر تاريخ وړاندې پېرته کتنه

دويمه برخه : اريا د باختری هندو اروپايي او ويدي مدنيت يو برخه

درېيمه برخه : اوېستايي مدنيت

څلورمه برخه : دپرديو(هخامنشيانو) واکمني

پېنځمه برخه : موريا واکمني

د افغانستان د پخواني تاريخ دا لومړی ټوك د تاريخ ټولنې له خوا په ۵۳۵ مخونو کې پر ۱۳۳۴ کال د ښاغليو محمد يونس مراد، عتيق الله معروف، غلام جيلاني جلالي او استاد قيام الدين خادم له خوا په پښتو ژبه هم ژباړل شوی او خپور شوی دی.

۱۰-تاريخ افغانستان:

(دافغانستان پخوانی تاريخ:)

دويم ټوك

پر۱۳۲۵ لمريز کال په(٦۰۰) مخونو کې د افغانستان د تاريخ ټولنې له خوا زر ټوکه چاپ شوی او دا برخې په کې راغلې دي:

د يونانو باختری له خپلواك سلطنت نه(۲۵۰مخزيږدی) تر د

کابلشاهانو دواکمنی ترپایه.

د اسلام د سپڅلی دین خپرېدنه.په (۹) څېرکوکې په کې څېړل شوې، چې د لومړی توك په پرله پسې څپرکیوپسې راغلي دي.

دا کتاب په ٦١١ مخونو کې پر ۱۳۳۷ ل کال د محمد یونس مراد، پاینده محمد زهیر، استاد قیام الدین خادم، غلام جیلاني جلالي، محمد ابراهیم ثابت، پوهاند صدیق الله ریښتین او عبدالباقي باغوانیوال په ژباړې په پښتو هم چاپ شوی دی، چې لومړی چاپ یې د چاپخونې د سوزېدا په پېښنه کې له منځه تللی او دویم ځل پر۱۳۳۹ کال بیا خپور شوی دی.

۱۱- کنښکا:

لومړی ځل د افغانستان کالنی په۱۴ مه گنه(۱۳۲۴-۱۳۲۵) کې خپور شوی او دویم ځل د تاریخ ټولنې له خوا په۳۴ مخونو کې په وره کچه او دریم ځل په(۴۰) مخونو کې د اطلاعاتو او کولتور وزارت له خوا(۵۰۰) ټوکه خپور شوی دی.

د دغه کتاب په لومړی برخه کې په افغانستان کې یو شمېر لاسته راغلی پیسې او له کوشانی پیسو سره د هغوی اړیکې، په دویمه برخه کې د یوچیانو د مهاجرت په اړه، چې د بتتیانو یوه څانگه ده، څېړنه شوې ده.

ورپسې دکوشاني کهاله دیوې کورنی. کدفیزس(۴۰-۱۲۰ز) او دکنیشکا(۱۲۰-۲٦۰ز)د کهاله په اړه خبرې لري.

۱۲-ادبیات افغانستان در ادوار قدیم:

(په لرغوني پېرونو کې د افغانستان ادبیات)

دا د ښوونځیو د دوولسمو ټولگیو ښوونیز کتاب دی، چې له(۴) نورو لیکوالو سره په گډه لیکل شوی، په عمومي چاپخونه کې چاپ او(۴۰۸) مخه لري.

د دغه کتاب د لرغونیو ادبیاتو برخه د اروانښاد کهزاد له خوا په(۹) څپرکو کې لیکل شوې او هندو اروپایي ژبې، ویدي ادب، اوېستایي ژبه او ادب، لیکدود، په افغانستان کې د یونان فرهنگي او ادبي نفوذ،

پهلوي ژبه او ادب، بودايي کوشاني ادبيات، پهلوي ساساني، دري او پښتو ژبې په اړه ځرګندونې په کې راغلي دي.

۱۳-افغانستان و ایران:

(افغانستان او ايران)

پر ۱۳۳۰ کال استاد کهزاد امريکا ته تللی، د بېرته راتلو پر مهال څو ورځې په تهران کې هم و، چې هلته يې د ايران په ملي موزيم کې يو کانفرانس ورکړ. د دغه کنفرانس د وينا کتابي بڼه دا کتاب دی چې:

د ايراني او افغاني ولس ګډې سرچينې د افغانستان او ايران په سهيلي ساحلونو، د خزر او د جله رودونو پر غاړو د دوی مېشتېدنه او نورې لرغونې پېښې په کې ځېړل شوې دي.

دا کتاب په وړه کچه د مظاهري چاپخونې له خوا په ۳۷ مخونو په ايران کې خپور شوی دی.

۱۴-به يادبود جشن هزارمين سال تولد شيخ الرئيس ابوعلی ابن سينابلخی

(د شيخ الرئيس ابوعلی ابن سينابلخی د زوکړې د زرمې کاليزې په ياد)

د افغانستان تاريخ ټولنې پر ۱۳۳۱ کال د ابن سينا د زوکړې د زرمې کاليزې په وياړ يوه غونډه جوړه کړې، چې د دې په وياړ دا کتاب په ۲۸ مخونو کې چاپ شوی چې (۴) مخه ورسره د محمد ابراهيم خليل يو بولله هم خپره شوې ده.

په دغه رساله کې د ابن سينا د زوکړې، زده کړې، او نور ژوندانه په اړه ځرګندونې شوي دي.

۱۵-ګلدسته عشق:

(د عشق ګل ګېډۍ)

د مولاناجلال الدين بلخی د اووسوم تلين په وياړ کوچنی ۱۴ مخيزه رساله ده، چې د ده د دوه ايزې منتخبات په کې راغلي- د ده د

مثنوي دا ټاکنې استاد کهزاد کړي او يوه سريزه يې هم پرې ليکلې ده.

۱۶-در زوايای تاريخ معاصر افغانستان

(د افغانستان د اوسمهالي تاريخ په څنډوکې)

پر۱۳۲۷ ل کال ليکل شوی او پر ۱۳۳۱ کال د افغانستان د تاريخ ټولنې له خوا په۱۴۲ مخونو کې خپورشوی دی.

دا کتاب په(۹)څپرکو ويشل شوی او داسر ليکونه په کې څېړل شوی دي:

د بارکزيو او سدوزيو مرسته او رقابت، په کشمير کې افغانې واکمن، د غزنې کلابندي، دکابل تش پاتې کېدل او د جلال اباد پر لور د الفنستن يون، د شاه شجاع د وژنې په څنډوکې، د امير دوست محمد خان د امارت لومړي کلونه او...

دا کتاب په انګليسي ژبه په۱۴۴ مخونو کې د اقبال علی شاه په ژباړه هم د تاريخ ټولنی له خوا پر همدغه کال چاپ شوی دی.

د دري متن دويم چاپ پر۱۳۷۶ کال په پېښور کې د دانش کتابتون له خوا خپور شوی دی.

۱۷-رجال ورېداد های تاريخي:

(تاريخي پېښې او شخصيتونه)

په ژوندون مجله کې د(۱۳۲۸-۱۳۳۱)کلونو تر منځ د استاد کهزاد يو شمېر لنډې تاريخي ليکنې خپرې شوي، چې د تاريخ ټولنې په غوښتنه له دغه ليکنو (۴۶) سرليکونه انتخاب شوي او ليکوال بياپه کې ګوتې وهلي او په ۱۴۶ مخونو کې(۴۶) سرليکونه په کتابي ډول چاپ شوي دي.

د دغه کتاب ليکنې د احمد شاه بابا له مهاله تر اميرشرعلي خان پورې د افغانستان د واکمنو او په واکمنيو کې د ديو شمېر غوره شخصيتونوپېژندنه او تر سره کړې چارې راپه ګوته کوي.

دا کتاب پر۱۳۷۶ د دويم ځل لپاره په پېښورکې د دانش کتابتون له خواهم خپور شويدی.

۱۸-روابط فرهنگی افغانستان وهند:

(د افغانستان او هند فرهنګي اړيکي)

استاد کهزاد پر۱۳۳۳ل کال د درېيم ځل لپاره هند ته تللی و او هلته يې د افغنستان د تاريخي نبنو د کلکسيون يو ننداړتون هم پرانيستی و، چې هلته يې په دغه اړونده غونډه کې په انګليسي ژبه وينا اوروله، چې دري متن يې په لنډيز سره د افغانستان په اريانا مجله کې هم خپور شو. دغې انګليسي ويناد هند او افغانستان پر خپرونو ښه اغېز ښندلی و، له همدې امله په يوه وړه رساله کې انګليسي او دري دواړه وينا په ليکلی توګه چاپ شوې ده.

۱۹- لښکر ګاه:

په۱۵۲ مخونو کې د افغنستان د تاريخ ټولنې له خوا په منځنۍ کچه(۱۰۰۰) ټوکه چاپ شوی دی.

دا کتاب د استاد کهزاد د هغو پلټنو ګزارش او ياد ښتونه دی، چې له فرانسوي پلاوي سره يې يو ځای پر۱۳۲۷-۱۳۲۸-۱۳۳۰ کلونو د بست په لښکر ګاه کې کړې وې. د ده په دغو پلټنو د لښکرګاه ورك ښار موندل شو او دا نوم په عاموخولو کې ولوېد او د کارونې وړوګرځېد.

په دغه کتاب کې لس سر ليکه راغلي:

لښکرګاه څه ډول او څه وخت موندل شوه؟

- د لښکرګاه سپړنې
- لښکرګاه اوبست د فرخی په اند
- د لښکرګاه سلطنتي مانۍ د ملك الشعرا استادعنصری په اند
- د هلمند د اوبو پر سر ښېرې چلونه
- د لښکرګاه د مانۍ ديوالي انځورونه
- دلښکرګاه سلطنتي لوي جومات...
- ښکار او غزنوي واکمن
- په لښکر ګاه کې د مسعود لنډمهالی ژوند
- د لښکرګاه پيل، لوړوالیاو له منځه تګ

۲۰- از سروبي تااسمار:

(له سروبي تر اسماره)

پر۱۳۳۴ کال په۲۷ مخونو کې د افغانستان د تاریخ ټولنې له خوا چاپ شوی او د استاد کهزاد د(۲۸۰) کیلومتره سفر گزارش دی، چې د افغانستان ختیزو ولایاتو ته یې کړی و.

په دغه کتاب کې د لغمان او کونړ ولایتونو په جغرافیه، تاریخي نومونو اوځایونو او دلرغونیو نښو په اړه څرگندونې شوي دي.

۲۱- بالا حصار کابل و پیشامد های تاریخي:

(کابل بالا حصار او تاریخي پیښې)

« لومړی ټوک »

په(۳۱٦) مخونو کې د افغانستان د تاریخ ټولنې له خوا په لویه کچه خپور شوی دی. په دغه کتاب کې د کابل د نومه ونې، تاریخي دیوالونو، اړونده کیسو، د کابل له بیلابیلو سیمو تر لاسه شوې لرغونې نښې، د کابل پلازمېنه کېدنه، د کابل د نیولو لپاره د بیلابیلو مهالونو واکمنو هڅې او نورو په اړه څرگندونې شوې دي.

۲۲- بالاحصارکابل و پیشامد های تاریخي:

(کابل بالاحصار او تاریخي پیښې)

« دویم ټوک »

په ۴۴۰ مخونو کې د افغانستان د تاریخ ټولنې له خوا په لویه کچه خپور شوی، چې د پورتني کتاب دویم ټوک دی. په دغه ټوک کې له۱۱۵۱ لیږدیز لمریزنه تر د محمد یعقوب واکمنۍ د انگلیسي جنرال رابرت په هڅه د بالاحصار د سوزیدو (۱۲اکتوبر ۱۸۷۹) او د کابل د اوسمهالی ارگ تر جوړیدو، چې د بالاحصار پرځای د واکمنۍ منځی شو، پیښې څېړل شوي دي.

۲۳-افغانستان در پرتو تاریخ:

(افغانستان د تاریخ په رڼاکې)

دا کتاب په۲۸۴ مخونو کې پر۱۳۴۶ کال د کتاب چاپولو موسسې له خوا په لویه کچه خپور شوی دی.

په دې کتاب کې د استاد کهزاد هغه ۱۱۴ سرلیکه لیکنې راغلي، چې هغه په افغانستان راډیو کې یو ځل لوستې- البته په راډیو کې د استاد اوروليې لیکنې ډېرې وې، خو دا له هغوی ټاکل شوي او تمه وه، چې نورې به یې هم په ګانده کې چاپ شي، خو تر اوسه نه دي چاپ شوي.

دا کتاب د افغانستان د تاریخي ځایونو د نومونو، مزدکونو او لرغونیو واکمنو په اړه ګټوره څېړنه ده، چې څوسر لیکه یې د بېلګې لپاره دلته لیکو:

- د ارغنداب او هیرمند سیمه د تر تاریخ وړاندې ژوندانه یو منځی.
- د جغرافیایي یادښتونو له پلوه ویدي سر ودونه او افغانستان.
- د افغانستان موسیقي.
- زردشت او له اسپه کهاله سره د هغه اړیکي.
- د اوېستا له نظره د افغاني خاورې لرغونتوب.
- په افغانستان کې د سکندر تګلاره.
- په لرغوني افغانستان کې د یوناني لیکدود د ودېدنه.
- په افغانستان کې د بودېزم خپرېدل.
- کنېشکا د تاریخي امپراتوری واکمن.
- د افغانستان پر لوري د وریښمو دلارې دریځ.
- د کابل د خواوشاه بودایي مزدکونو پایځور.
- د کابل لرغوني دېوالونه.
- بامیان د ګرځېدا لپاره.
- د هندو کوش فرهنګ.
- چغان تپه یا اوسنی چغه سرای او نور.

۲۴-فروغ فرهنگ:

(د فرهنګ رڼا)

په۵۲ مخونو کې په لویه کچه لیکلی کتاب دی، چې لومړی ځل په انیس کالنی او بیا په ځانګړې توګه چاپ شوی دی.

دا کتاب په افغانستان کې د فکري او کلتوري مدنیت رامنځته کېدل څېړي، چې له لرغونیو پېرونو تر(۷) زېږدي پېړۍ پورې په کې څېړنه شوې ده، په دې اړه تر اوسه هېڅ آن کومه مقاله هم نه ده لیکلې، د دې کتاب څېړنه د ایټالوي، فرانسوي، امریکایي او نورو بهرنیو لرغونپوهانو په لاسوند تابه شوې ده، چې هغوی په بلخ، بامیان، پغلان، سمنګان، د سیستان شاوخوا، ارغنداو او هیرمند، منډیګک، غزنی، هډه، بګرام صوف دره، قره کمر او نور ځایونو کې پلټنې کړي او ده د هغوپه رڼاکې د افغانستان فرهنګ څېړلی دی.

۲۵-سپرلو:

یو کوچنی کتاب دی، چې پر۱۳۴۶ کال په"۲۲" مخونو کې د کتاب چاپولو موسسې له خوا په کوچنی کچه خپور شوی او د افغانستان د لرغونیو لوبو لکه بزکشي، نیزه وهنه، د اړوجوړونه او نورو په اړه په کې څېړنه شوې ده.

همدا رنګه دا رساله دا راښیي چې په افغانستان کې اسونه څه وخت انسان رام کړي، لومړی چېرته له اسونو کار واخیستل شو او اسونو په افغانستان کې څومره ارزښت درلود؟

۲۶-شابهار:

په۲۰ مخونو کې پر۱۳۴۶ کال د کتاب چاپولو مو سسې له خوا په کوچنی کچه خپور شوی، چې څو عکسونه هم ورسره یو ځای دی.

د دې کتاب په منځپانګه کې دا لولو چې د غزني د شابهار مزدك څه وخت وموندل شو، چا وموند او څرنګه یې وموند. شابهار مزدك د غزني

د شابهار دښتې په منځ غونډۍ کې، چې سردارغونډۍ او نغاره غونډۍ هم ورته ویل کېږي، دهغه مزدك نوم دی، چې د سلطان محمود غزنوي پلازناستې ځای و او د غزنویانو د دوه سوه کلنې واکمنۍ منځی و. خو پر لرغونیو وختونو دا له آره یو بودایي مزدك و، چې د راهبانو او ګرځندویانو لپاره یې تر ځنګ د استوګنې خونې او دېرې هم لرلې. د ستاسو په لاس کې کتاب لومړۍ برخه د همدغه کتاب پښتو ژباړه ده.

۲۷ تاریخ برای صنف هفتم

(تاریخ د اووم ټولګي لپاره)

په منځنۍ کچه په ۱۴۴ مخونو کې د افغانستان د ښوونې او روزنې وزارت له خوا پر ۱۳۵۰ کال چاپ شوی، چې له دغه کال مخکې هم دري ځل څو زره ټوکه چاپ او خپور شوی او دایې څلورم چاپ دی.

دا کتاب پر ۱۳۵۵ کال په پښتو ژبه هم په ۱۳۲ مخونو کې د ښوونې او روزنې وزارت له خوا خپور شوی، خو ژباړن یې څرګند نه دی کېدای شي پخپله استاد پښتو کړی وي.

دا کتاب په دري برخو کې د افغانستان لرغونی تاریخ دی، چې له تاریخ وړاندې پېرنه تر د اسلامي دین راتګه پورې مهال په کې څېړل شوی دی.

۲۸-درفش ملی جمهوریت

(د جمهوریت ملي بیرغ)

په منځنۍ کچه په ۳۶ مخونو کې پر ۱۳۵۴ کال دبیهقي کتاب خپرولو موسسې له خوا خپور شوی دی.

دا کتاب په افغانستان کې د بیرغ تاریخچه ده او دایې په کې څېړلې چې د افغانستان ملي بیرغونه پر کوم مهال کوم یووو- او همدارنګه د دوی رنګونه او څرنګوالی په کې څېړل شوی دی.

۲۹-افغانستان در شاهنامه:

(افغانستان په شاهنامه کې)

دا کتاب د بیهقي کتاب خپرولو موسسې له خوا په۱۱۴ مخونو کې په دولتي چاپخونه کې په منځنۍ کچه خپور شوی دی.

شاهنامه د فردوسی هغه کتاب دی چې(۶۰۰۰۰) بیتونه لري او په ۳۵ کلو کې بشپړ شوی، چې د غزنوی پېر د امپراتور سلطان محمود غزنوي په امر او غوښتنه لیکل شوی و.

استاد کهزاد شاهنامه لوستې او د افغانستان په اړه یې په کې راغلی بیتونه په نښه کړي او بیایې پرې څېړنه کړې ده.

په دې کتاب کې ۱۲ سرلیکونه راغلي، چې تر هر سرلیك لاندې د شاهنامې تر بیتونو وروسته څېړنه او ګروېږنه شوې. د دغه کتاب ځینې سر لیکونه دا دي.

البرز کوه او سیمرغ، رودابه د کابل خدای لور،د دقیقی بلخی شاهنامه، لهراسپ د بلخ واکمن، په بلخ کې د ګشتاسب واکمني، همدارنګه د افغانستان او افغان د لرغونې کلمې په اړه هم پر زړه پورې څرګندونې په کې شوي دي.

۳۰-غربنت یاګرشاسپ:

پر۱۳۵۵-۱۳۶۰ کلونو په۸۸۲ مخونو کې په منځنۍ کچه(۱۵۰۰) ټوکه خپور شوی دی.

دا کتاب د چاپ کال نه لري، خو د لیکونکي د سریزې په پای کې چې د کتاب په سر کې راغلې(۱۳۵۵) کال لیکل شوی دی.

ګر شاسپ نامه د حکیم ابونصر علی بن احمد اسدی طوسي منظوم کتاب دی، چې (۱۰۰۰۰) بیتونه لري او پر۴۵۸ س.ل کال لیکل شوی او د غربنت د سفرونو، پهلوانیو او هنر ښوونې په اړه په کې خبرې راغلې دي.

استاد د دغه کتاب یو شمېر تاریخي بیتونه را اخیستي او څېړنه یې پرې کړې ده او دایې ثابته کړې چې ګرشاسپ هماغه پښتون غربنت دی

چې پراسلامي پېر افغانستان کې و. په ګرشاسبنامه کې راغلي"اترت" او"سرند" يې"بتن" او "سړبن" ښوولی چې يوه پر زړه پورې څېړنه ده.

خو ښاغلی حسين نايل په"کهزاد وپژوهشهای او" کتاب کې د تعصب په ناله راغلی او داسې يې ليکلي:

"غرغښت ياګرشاپ" که در انشای ان ونيزګاهی در املای ان نشانه های سستی وبی حرکتی انګشتان کهزاد به مشاهده ميرسد از اخرين اثر های او ميباشد که توانسته بود بنويسد....

تحرير کهزاد در اثر مورد ګفتګو، ضعيف و نا رسا و نامنسجم ميباشد که اين امر ناشی از ضعف جسمی و ناتواني انګشتان اوست، دريغ و درد که او درين هنګام ان توانايي و حال را نداشت که تحليل اشعار ګرشاسبنامه را به مانند کتابهای ديګر خود به انشای رساو زيبا به نګارش بياورد."

ژباړه: غرښت يا ګرشاسپ چې کله يې په املا او کله يې په انشا کې د کهزاد د ګوتو سستي اوناخوځند توب ښکاری، د ده وروستی ليکلی کتاب دی...

په بيان او خبرو کې د کهزاد ليکنه کمزورې ناسمه او بې نظمه ده چې دا د ده د ګوتو د کمزورۍ اغېز دی، کاشکې چې دی دغه مهال جوړوی او د ګرشاسبنامې شعرونه يې لکه د خپلو نورو مخکينو کتابونو په څېر ښه څېړلي وای.

دی بياوړاندې ليکي:

"ګر چه کهزاد يکی بودن ګرشاسپ وغرغښت را نتيجه خوابی ميداند که ديده است و به هيچ وجه عالمانه و مطابق معايير تحقيق نيست و...."

ژباړه:

سره له دې چې کهزاد د ګرشاسب او غرښت يووالی د هغه خوب پايله بولي، چې ده ليدلی او دا کار هيڅ مهال د تحقيق له مېتود سره برابر نه دی او....(٦)

ښاغلی نايل د تعصب قلم په لاس هغه مهال، چې استاد

کهزاد "زبان تخاري، زبان اصلي، اهلی باختر وتخارستان" لیکي او تخاري ژبه ایراني ګڼي (افغانستان در پرتو تاریخ ۱۸۵ مخ) د کهزاد د ګوتو سنتي او خوب لیدنه نه ګڼي، خو چې اروانباد استاد کهزاد کله د غرښت او ګرشاسب د یو والي خبرې کوي دا مهال ورته کهزاد ناروغه او ناپوهه ښکاري. دا ښاغلی د استاذ کهزاد بل یو کتاب هم د املا او انشاله لوري ضعیف او ناسم نه بولي، یوازې همدا کتاب بولي او دا ځکه چې ده د افغانستان د یوه تر ټولو لوی ټبر او تر ټولو لویې ژبې په اړه پخه او ژوره څېړنه کړې ده.

د ښاغلي نایل په اند افغانستان یوازې د دري ژبو کور دی او پښتانه، نه خو د دغه ځای پخوانی استوګن باید وبلل شي او نه د دغه ډول یو پرتمین فرهنګ څښتنان. ښاغلی نایل په دا ډول خبرو غوښتي، چې په افغانستان کې له لرغونیو پېرونو تراوسه دوروړو قومونو او ژبو تر منځ د جلا توب کرښه راکاږي؛ یوه لوړه وښیي اوبله ټیټه. خو دی له دې نه دی خبر چې لکه په څرګنده توګه چې له داڅو پېړیو راهیسې یوازې پښتنو د ټول افغانستان د ننګ او غیرت شمله اوچته کړې پر لرغوني مهال هم د همدوی نیکونه وو، چې د دغې خاورې ننګیالي بلل کیږي. ایا دابه ریښتني وی چې د احمد شاه بابا په څېر ننګیالی مېړنی چې د خپلو متو په زورېې یوه امپراتوري جوړه کړې وه- له بل ځایه راغلی وي او دهغه قام به دلته هېڅ ډول تاریخ، ژبه او غځېدلې ریښې ونه لري!؟

دا کتاب ترچاپ وروسته د همدغه نایل او د ده دنورو اندیوالانو او ایران پلوه متعصبیونو او ان پخپله له ایرانیانو له خوا په داسې حال کې چې (۱۵۰۰) ټوکه چاپ شوی وو له بازاره ټول او ورك شو، چې ارومرو به سوزول شوی وي. او اوس یې یوازې ۳-۴ ټوکه راپاتې دي چې په دوربین کې نه لیدل کیږي.

پر دغه کتاب د متعصبینو له خوا د بې ځایه شکونو او اړنګونو په اړه ځانګړیو لیکنو ته اړتیا لیدل کیږي، چې داځای یې د څېړنې نه دی، پورته خبرې یوازې یوه یادونه وه.

۳۱-زمانشا و فعالیت دستگاه استعماری:

(زمانشاه او د ښکیلاکي دستگا ګوتوهنې)

په لویه کچه په ۲۸ مخونوکې د پښتو ټولنې د ورځې په ویاړ پر ۱۳۲۹ کال د کورنیو خپرونو د مدیریت له لوري چاپ او خپور شوی. همدا کتاب پر ۱۳۲۹ کال په افغانستان کالنۍ کې هم خپور شوی دی.

دا کتاب د زمانشاه واکمنۍ (۱۲۰۷-۱۲۱۵ل) پر پېر د ده اندوږوند، سهوې او د افغانستان په کورنیو چارو کې د ختیز هند د کمپنۍ په مرسته د انګرېزي ښکیلاکي دستګاه پر ګوتوهنو پر زړه پورې خبرې لري.

۳۲-رهنمای بامیان:

(د بامیانو لارښود)

په (۵۰) مخونو کې د بامیانو د تاریخي سیمې لار ښود دی، چې په منځنۍ کچه دافغانستان د تاریخ ټولنې له خوا پر ۱۳۳۴ کال (۵۰۰) توکه خپور شوی دی.

په کتاب کې: د ګرځندویانو په اند د بامیان ارزښت، د بامیان د تاریخي او جغرافیایي جوړښت لنډیز- د نومونې لامل، لویې او کوچنۍ پڅې، غلغله، ضحاک او سرخک ښارونه، پولادې درې، ککرک او اهنګران، د ګرځېدو وړ سیمې، بند امیر، بامیانو ته د تګلارې، دتګ مهال او نور راغلي دي.

(c) Ketabton.com: The Digital Library

د استاد کهزاد سیاسي لیکنې:

اروابناد استاد کهزاد د تاریخي لیکنو تر څنګ یو شمېرسیاسي لیکنې هم لري، چې ځینې یې د کتابګوټو په جوله په کوچنۍ کچه خپرې شوې هم دي. هسې خو به استاد په ورځنیو اخبارونو او خپرونو کې ډېرې سیاسي لیکنې کړې وي، خو هغه د کتابونو یارسالو په جوله د چاپ ډګر ته نه دي راوتلې او د هماغې ورځې په تېرېدو په خپرونو کې ساتل شوي دي.

خو هغه چې دکتابګوټو په شکل د ده په نامه خپرې شویدي، دلته به په لنډه تو ګه دروپېژندل شي:

دا باید هېره نه شي، چې د ده سیاسي لیکنې هم په پخپله د معاصر تاریخ یوه برخه ده.

۳۳- حدود نفوذ سیک در اینطرف اباسین:

(د اباسین دې غاړې ته د سیکانو د پرمختګ بریدونه)

په۱۲ مخونو کې د کورنیو خپرونو د مدیریت له لوري په کوچنۍ کچه خپور شوی دی، چې د څېړنې سکالویې له نامه څرګندیږي.

۳۴- دعوای امیر دوست محمد خان بالنګلیس ها درمورد قبایل سرحد:

(دسرحد دقبایلوپه اړه له انګریزانو سره دامیردوست محمدخان دعوه)

په لسو مخونو کې د کورنیو خپرونو د مدیریت له خوا په کوچنۍ

کچه خپور شوی دی.

۳۵- اختلاف بین افغانستان و پاکستان از نظر سرجارج کنگهم:

(دسرجارج کنگهم په اند د پاکستان او افغانستان تر منځ اختلاف)
په(۲۰) مخونو کې په کوچنۍ کچه پر۱۳۲۹ ل کال خپره شوې.
د همدې رسالې لنډیز په پښتو ژباړه هم د کورنیو خپرونو د مدیریت له خوا خپور شوی دی.

۳۶- سیاست خارجی پاکستان

(د پاکستان بهرنی سیاست)
د سرویلیم بارتن په قلم لیکل شوې رساله ده، چې استاد کهزاد ژباړلې،څرګندونې یې پرې لیکلي او د کورنیو خپرونو د مدیریت له خوا پر۱۳۳۰ کال په(۱۰) مخونو کې په کوچنۍ کچه خپره شوې ده.

۳۷-امیر شیرعلی خان در مقابل سیاست انگلیس:

(امیر شېر علی خان د انګریزي سیاست پر وړاندې)
د انیس ادارې له خوا په(۸۰) مخونو کې په لویه کچه پر ۱۳۳۰ کال خپور شوی کتاب دی، چې له امیر شېرعلیخان سره د انګرېزانو له چالونو نه په کې پرده پورته شوې ده.

۳۸-افغانستان درمجاورت هند:

(افغانستان په هند ګاونډیتوب کې)
د کورنیو خپرونو د مدیریت له خوا په(۹) مخونو کې په کوچنۍ کچه خپور شوی دی.

۳۹- اعلان ریپچاداوینیو قیام سرحد در۱۸۹۷:

(پر ۱۸۹۷ د ریپچاداودني خبره ونه او د سرحدي خلکو پاڅون)
د کورنیو خپرونو دمدیریت له خوا په(۸) مخونو کې خپور شوی دی.

۴۰- در تجسس خط سرحدي:

(د سرحدي ليکې په لړه کې)
په(۷) مخونو کې د کورنيو خپرونو د مديريت له خوا په کوچنۍ کچه خپور شوی دی.

۴۱- امير امان الله خان و مسايل سرحدي:

(امير امان الله خان او سرحدي مسالې)
د کورنيو خپرونو د مديريت له خوا پر۱۳۳۲ کال په(۱۲) مخونو کې په کوچنۍ کچه خپور شوی دی.

۴۲- سياست متوقف. احتراز اشتباهات يک و نيم قرنه:

(په يونيمه پيړۍ کې پر سهوې او ځانساتې ولاړ سياست)
د کورنيو خپرونو د مديريت له خوا په۱۵ مخونو کې په کوچنۍ کچه پر۱۳۳۳ کال خپور شوی دی.

۴۳-شيرشاه سوری ياممثل روح افغانيت درهند:

(شيرشاه سوری په هند کې د افغانيت ژوندی انځورګر)
د کورنيو خپرونو د مديريت له خوا په(۹) مخونو کې په کوچنۍ کچه پر۱۳۳۴ کال خپورشوی دی.
د استاد پورته ټول کتابونه چې څه ناڅه سياسي جوله لري د پښتونستان د ورځې په وياړ خپاره شوي دي.

ب: ژباړې:

استاد کهزاد يو شمېر بهرني ايټالوي، انګليسي او فرانسوي کتابونه په دري ژباړلي دي، چې دلته ښوول کيږي:

۴۴-اثار عتیقه بودایي بامیان(جلددویم)

(د بامیانو زړې بودایي نښې)(دویم ټوک)

پر۱۳۱۵ ل کال په کابل مجله کې تر خپرېدو وروسته په۸۷ مخونو کې د کابل د ادبي انجمن له خوا چاپ او په لویه کچه خپور شوی دی.

دا کتاب موسیو، مادام ګودار او پروفیسر هاکن په فرانسوي لیکلی او استاد کهزاد ژباړلی دی.

په دغه کتاب کې له(۲۴) تاریخي عکسونو پرته چې د انځورونو سیکو(پیسو) پژیو، مزدکونو، سمڅو او د بامیانو د تاریخي او هنري ځایونو دي، د تصویر پېژندنې په اړه څېړنه، په اروپایي لیکنو کې د بامیانو د تاریخي نښو یادون، په افغانستان کې دلرغونپلټنې څر نګوالی، له۱۹۲۲ کال مخکې لرغونپلټنې، لوی بوتان او تګلارې یې، د ځینو مزدکونو پېژندنه او د ودانۍ څرنګوالی یې او د بامیان نوم په چیني لیکنو کې، څېړل شوي دي.

پر دغه کتاب ژباړن هم یو۱۴ مخیزه سریزه لیکلې ده.

۴۵- صنعت بودایي باختر و مبدآ صنعت ګریکو بودیک:

(بودایي باختري هنر او دګریکو بودیک هنرسرچینه)

په کوچنۍ کچه په(۱۷) مخونو کې له فرانسوي ژبې په دري ژباړل شوی چې(۱۴) مخه همغه آره فرانسوی منځپانګه هم ورسره یو ځای خپره شوې او ورسره(۱۴) تصویرونه هم مل دی.

داکتاب په کوندوز کې د تر لاسه شویو تاریخي نښو څېړنه او سپړنه ده، چې موسیوژ وژف هاکن په فرانسوي لیکلی او پر۱۳۱۶ کال د پښتو ټولنې له خوا په کابل کې چاپ شوی دی.

ستاسې په لاس کې کتاب دویمه برخه د همدې کتاب ژباړه ده.

۴۶- منظره افغانستان:

(د افغانستان منظره)

پر ۱۹۵۱ ز کال په کابل کې دبریتانیا استوګن استازي(سفیر) د خپلې استوګنې پر مهال د افغانستان سیاسي او تا د یوې لیکنې په ترځ کې په یادښتي بڼه په"مارتن ریویو"خپرونه (لندن) کې خپره کړې ده. چې دري ژباړه یې د استاد له خوا پر ۱۳۳۰ کال په(۲۰) مخونو بشپړه شوې او د کورنیو خپرونو دلوی مدیریت له خوا د پښتو نستان دملي ورځې په ویاړ خپره شوې ده.

۴۷- سرخ کوتل:

(سور کوتل)

په(۲۱) مخونو کې د افغانستان د تاریخ ټولنې له خوا ۲۰۰ ټوکه چاپ او خپور شوی دی.

دا کتاب په فرانسوي ژبه د استادکهزاد او د فرانسې د یوه تن لرغونپوهاند دانیل شلوم برژه د هغو دوو لیکنو ټولګه ده، چې پر۱۹۵۲ ۱۹۵۳ کلونو په سرخ کوتل کې د تر سره شویو پلټنو په اړه په کې څېړنې شوي دي.

د استاد کهزاد مقاله په لنډه توګه د سرخ کوتل د موندل شوي اورتون، چې په زیږدي لومړنیو دوو پېړیو کې دلته ودان شوی- پېژندنه ده.

د دانیل شلوم برژه لیکنه د دغه اورتون د ځانګړتیا وو،ودانۍ، خواوشاوموندل شویو نښو، ډبر لیکونو، لوښیو او موندل شویو سیکو د څرنګوالي په اړه ده.

۴۸- تایان:

دا کوچنی کتاب په۴۴ مخونو کې د"شی،چې" کتاب "۲۳۱" څپرکی دی، چې په چین کې د مشهور تاریخپوه "ثه ماچه ین" په قلم لیکل شوی او د افغانستان د یو پلاوي د سفر په ترځ کې په چین کې د دغه پلاوي مشرته سپارل شوی و.

په دغه کتاب کې د چیني ګرځندوی "چانګ. چه. ین" له خوا د افغانستان د شمالي سیمو په اړه د"تاهیشا" تر سر لیك لاندې ځېړنه شوې چې تر"۲۰۰۰"کاله مخکې دغلته راغلی و.

د افغانستان تاریخ ټولنې دغه کتاب له انګلیسي منځپانګې سره یو ځای پر۱۲۳۷ کال خپورکړی دی.

۴۹- هنر قدیم افغانستان:

(د افغانستان لرغونی هنر)

دا کتاب د افغانستان د لرغونیو هنري نښو هغه کتلاګ دی، چې د یو نړیوال کانفرانس په ترڅ کې د ۱۹٦٦ کال د جنوری له۱۳ مې تر د مارچ ٦مې پورې په نیویارك کې او د مارچ له ۲۵مې تر د مې ۱٦مې پورې د لاس انجلس په هنري موزیم کې او د جون له ۲۹مې تر د اګست۲۳مې پورې د واشنګټن د ښکلیو هنرونو په کلکسیون کې ننداري ته ایښوول شوې وې.

د دغو نښو د ټاکلو لپاره د دغه کتاب لیکوال او ټولوونکی بنجامن رولاند د اسیا فاونډیش ټولنې په غوښتنه پر۱۹٦۴ کال کابل ته راغلی و.

په دغه لرغونیو تاریخي نښو کې د منډیګك. بګرام، پایتاوې، هډې، بامیان، کابل، فندقستان، بلخ، غزنې او دننګرهار د کمې ډکې شاملې وې.

د هارورډ پوهنتون د ښکلیو هنرونو استاد بنجامن رولاند، دغه نښې تر نندارې وروسته په ځېرلې بڼه وکتلې او د هر یو له پېژندګلوۍ او ځېړنې وروسته یې له عکسونو سره یو ځای په انګلیسي ژبه په کتابې بڼه خپرې کړې چې ۱۲۰ قطعې عکسونه هم ورسره مل وو.

استاد کهزاد د دغه کتاب دري ژباړه د افغانستان د لرغوني هنر په نامه پر۱۳۴٦ ل کال تر سره کړه، چې د زړو نښو د ساتنې او د موزیم مدیریت له خوا د ښوونې او روزنې په چاپخونه په۱۴۴ مخونو کې"۱۰۰۰" ټوکه خپور شوی دی.

په بهرنیو ژبو د استاد کهزاد خپاره شوي کتابونه:

۵۰- سکندر په افغانستان کې:

په فرانسوي ژبه په(۳۱) مخونو کې پر۱۹۴۶ز(۱۳۲۵هـ.ل) کال د کابل په چاپخونه کې په منځنۍ کچه خپور شوی دی.

دا په څلورو پر دوکې یو ننداره لیک دی، چې په افغانستان کې سکندر ته د ورپېښو ستو نزو په اړه په کې څېړنه شوې ده.

۵۱- د افغانستان دودونه:

د ګیمي موزیم له خوا د پاریس پوهنتون په چاپخونه کې په منځنۍ کچه په۲۰۴ مخونو کې په فرانسوي ژبه پر۱۹۵۳ کال خپور شوی دی.

دا کتاب د فرانسوي لرغونپوه موسیوهاکن په غوښتنه لیکل شوی، چې غوښتل یې په افغانستان کې له لرغونیو موندل شویو نښو سره د افغانانو ننۍ فوکلوري کیسې او دودونه پرتله کړي او ریښتینې پایله لاسته راوړي.

۵۲-د بامیانو لنډ لارښود:

انګلیسي- فرانسوي.

دا کتاب۱۲ مخه په دوو ژبو له۲۴ عکسونو سره د افغانستان د تاریخ ټولنې(۲٦) مه نومره خپرونه ده، چې د اټکل له مخې به پر۱۳۲۴ لمریز کال خپور شوی وي.

دا کتاب د استاد کهزاد د هماغه کتاب لنډیز دی، چې په دري ژبه د"بامیان لارښود" په نامه پر۱۳۲۴ کال د افغانستان د تاریخ ټولنې له

خوا خپور شوی دی.

د دغه کتاب څرنګوالی او سکالو هماغه ده، چې د پورته کتاب په اړه مخکې لیکل شوې ده.

۵۳-شخصیتونه او تاریخي پېښې:

د men and Events تر سرلیك لاندې د افغانستان د تاریخ ټولنې له خوا پر(۴۴) مه خپرنۍ لړۍ په ۱۷۰ مخونو کې، په انګلیسي ژبه په منځنۍ کچه خپور شوی دی.

د دغه کتاب لومړی چاپ نېټه نه لري، خو دویم ځل پر ۱۹۷۲ کال د افغان کتاب خپرولو موسسې له خوا خپور شوی دی.

د دغه کتاب سکالو(موضوع) هماغه ده، چې د"رجال و رویداد های تاریخي" تر سرلیك لاندې په دري ژبه لیکل شوی او د دغې لیکنې په مخکینیو مخونو کې تاسې ته در پېژندل شوی دی.

۵۴- لرغونی او نننی افغانستان:

په ایټالوي ژبه په۵۳ مخونو کې پر۱۹۵۵ کال د ایټالیا په پلازمېنه روم کې چاپ شوی دی.

په دې کتاب کې په افغانستان کې د لرغونې او نننۍ واکوالۍ جولیز توپیرونه څېړل شوي او همدارنګه په کې د نورو یرغلونو له امله د افغاني واکمنیو د رنګېدو تاریخي لاملونه په ګوته شوي دي.

۵۵- اریانا یا لرغونی افغانستان:

په انګلیسي ژبه پر ۱۹۵۶ زېږدي کال په ۱۱۷ مخونو کې په منځنۍ کچه په ښکلی کاغذ د فرانسې په پلازمینه پاریس کې چاپ شوی دی.

کېدای شي، چې داکتاب په دري ژبه د استادکهزاد د لیکل شوي کتاب "اریانا" ژباړه او یا په لږتو پیر سره نوې ګوتوهنې په کې شوي وي. چې د لرغونې اریانا په اړه په زړه پورې څېړنه لري.

همدارنګه په دغه کتاب کې ځای پر ځای ښکلي رنګه عکسونه

هم خپاره شوي دي.

۵۶- د کابل تاريخي لارښود:

په "۷۰۰" مخونو کې په انګليسي ژبه په لويه ښکلي کچه د بريتانيې په پلازمينې لندن کې خپور شوی دی.

په دې کتاب کې د کابل تاريخي نومونې، د کابل پخوانۍ او نننۍ جغرافيه، په لرغونيو واکمنيو کې د کابل اړوندې سيمې او منځي، په کابل کې بودايي مزدکونه، په اسلامي پېرکې دکابل او نا او نور څېړل شوي چې ګڼ شمېر رنګه او توروسپين عکسونه هم ورسره مل دي.

د استاد کهزاد ناخپاره شوي کتابونه:

۵۷- رایان کابلي:

(په کابل کې لرغوني هندي واکمن)

په(۸۱) مخونو د استاد کهزاد په خپل لاس لیکل شوی کتاب دی، چې د اټکل له مخې به پر۱۳۲۳ کال کښل شوی وی. په دې کتاب داسر لیکونه څېړل شوي دي:

کابل واکمني یا کابل واکمن، د کوشانو یفتلي یا خبونیانو سرچینه، رتبیل واکمن یا کوشانو یفتلي واکمن، د واکمنی منځی او کابل ختیځ لورته د هغې بدلون. د برهمني واکمنی، دلړی جوړوونکی. غزنویان او هندي واکمن، د دغه کهاله نور واکمن، نامتو بودتونونه، سکاوند بودتون، په خیرخانه کوتل کې د موریا برهمني مزدك، د کابل د برهمني واکمنو سیکې.

۵۸- افغانستان چهار راه تمدن و تهذیب:

(افغانستان د مدنیتونو او کلتورونو څلور لارې)

دا کتاب په(۱٦٦) لویو مخونو کې یو تاریخي البوم دی، چې د افغانستان د ټولو تاریخي سیمو او نښنو ښکلي رنګه عکسونه او تر (۲۰۰۰۰) کالو وړاندې د افغانستان د بېلابېلو لرغونيو نښنو په اړه په کې په دې ډول څېړنه شوې، چې ترهر عکس لاندې نسبتاً اوږده شرح راغلې ده.

استاد کهزاد پخپله د دغه کتاب په سریزه کې لیکلي:

"دا کتاب "یا د تاریخي عکسونو ټولګه" چې په یوه ټوک کې د(افغانستان د مدنیتونو او کلتورونو څلورلارې) تر سرلیك لاندې سره

يوځای شوی دی، یو شمېر فرهنګي او هنري لاسته راوړنې په کې خوندي دی، چې د دغه هېواد د خلکو په برخلیك کې ترشلو زرو کالو مخکې د"ګارما" تر ورځو- ډېر غوره ارزښت لري.

د دغه ټولګې ليکنه د یو کتاب په څېرنه ده. یوازې هڅه شوې، چې په یوه مخ کې تر عکس لاندې آره موخه څرګنده شي او په مخامخ مخ کې لوی سر لیکونه د یوه تاریخي فارمول په توګه څرګند شي.

هېله لرم چې د دغه کتاب کتنه ستاسې وخت بې ځایه ونه لګوي او د یو تاریخي انځور په توګه یې ننداره وکړئ او په اسانۍ ترې ګټه ترلاسه کړئ."

دا کتاب د۱۳۵۶ کال د وړې پر(۲۰) مه پای ته رسېدلی او د ده د زوی"زړګي کهزاد" په وینا، ده غوښتل چې دا کتاب په یوه بهرني هېواد(جاپان؟) کې ښکلی چاپ کړي.

خو د ده تر مړينې وروسته دا کار پاتې شو. که افغان خپرندويو ټولنوته خدای(ج) وسه وکړي، هېله ده دا کتاب چاپ او خپور کړي.

۵۹- رويين تن و تهمتن يا
جنگ اسفنديار و رستم در وادی هيرمند:

(روېين تن او تهمتن يا

د هيرمندپه دښته کې د اسفنديار او رستم جګړه)

دا د استاد د عمر وروستی کتاب دی، چې د"افغانستان در شاهنامه" په څېر د شاهنامې د شعرونو تفسير تعبير او څېړنه ده.

ده د رويين تن(د اسفنديار بلنوم) او تهمتن(د رستم بلنوم) د کيسو اړوند شعرونه له شاهنامې را اخيستي او څېړنه يې پرې کړې، چې يو غور څېړنيز کتاب ګڼل کيږي.

دا کتاب په۳۱۴ لويو مخونو کې ليکل شوی او تر اوسه نه دی خپور شوی.

٦٠- کابل موزیم:

د دغه کتاب نوم په انګلیسي ژبه د کابل په تاریخي لاربنود نومي کتاب کې راغلی، خو د چاپ او یا نه چاپ په اړه په کې څه نه دي لیکل شوي، کېدای شي د کابل موزیم پېژندنه وي.(؟)

نا چاپ ژباړې:

٦١- نتایج تاریخي کشفیات جدید افغانستان:

(د افغانستان د نویو موندل شویو نښو تاریخي پایلې)

دا د"ایچ-تی،پرنسپ" په انګلیسي ژبه دلیکل شوي کتاب دري ژباړه ده چې په(۱۴۹) لویو مخونو کې د استاد په خپل لاس لیکل شوې ده.

دا کتاب پر ۱۳۱۲ل کال ژباړل شوی او د ایټالیې په پلازمینه روم کې ده پخپله بیالیکلی(پاکنویس کړی) دی.

د دې کتاب په منځپانګه کې د لرغونې اریانا تاریخ څېړل شوی چې د یونانې، پارتي، پهلوایي او اسکایي پېرونو په اړه اوږده څېړنه ده.

٦٢- از چنګیز تا تیمور:

(له چنګیز تر تیموره)

دا کتاب په فرانسوي ژبه په ۴۳ لویو مخونو کې د"موسیورونه-ګروسه" د کتاب ژباړه ده، چې د مغلو د امپراتورۍ د څېړنې په ترڅ کې په کې د افغانستان په اړه ډېرې څېړنې هم شوي دي. وایي چې داکتاب استاد د خپریدو په منظور نه بلکې په خپلو څېړنو کې د ګټې اخیستو په منظور ژباړلی- خو وروسته یې په کې بیا د چاپ په منظور ګوتې وهلي دي. دا کتاب تر اوسه نه دی خپور شوی.(۸)

په خپرونو کې داستاد کهزاد ليکنې (مقالې):

استاد کهزاد د څېړنيز ژوند په"۵۰" کاله کې وخت ناوخت تر افغانستان دننه او بهر په مهالنيو او نا مهالنيو خپرونو کې پر بېلابېلو سکالوي(موضوعګانو) ليکنې خپرې کړې دي، چې ځينې يې ان د کتاب ارزښت لري.

په ټوليزه توګه د استاد کهزاد ټولې خپرې شوې ليکنې د افغانستان د لرغوني تاريخ، لرغون پېژندنې، تاريخي، جغرافيوي، د موسيقۍ د تاريخ او پېژندنې، د لرغونيو ځايونو تاريخي نومونې، د لرغونيو نښو د سپړنې بېلابېل ګزارشونه، د لرغونيو توکيو په اړه يونليکونه او د بهرنيو لرغونپوهانو د تاريخي ليکنو ژباړې دي.

په بهرنيو خپرونو کې د استاد کهزاد د خپرو شويو ليکنو په اړه خو اوس څرګندونې په لاس کې نه لرو، خو په کورنيو خپرونو کې د ده ډېرې ليکنې تر سترګو کيږي. چې په لنډيز سره به دلته پرې خبرې وشي:

په کابل مجله کې:

کابل مجله پر ۱۳۱۰ کال د کابل د ادبي انجمن د خپرني ارګان په توګه په خپرونو پيل وکړ. په دغه خپرونه کې د استاد کهزاد ليکنې د لومړني کال له پېنځمې ګڼې راپيل کېږي، چې لومړنۍ ليکنه يې"د- افغانستان لرغونی مدنيت" نومېږي او مور داهم ويلای شو، چې دا د استاد لومړۍ ليکنه ده، چې د خپرونو ډګرته راوتلې وه.

د کابل مجلې په(۱۱) پرله پسې کلونو کې د استاد کهزاد ليکنې چاپ دي، مانا داچې له۱۳۱۰ کاله پيل او ان د ۱۳۲۰ کال تر وروستيو ګڼو پورې په کې خپرې شوې دي.

په کابل مجله کې د استاد کهزاد ټولې(۲۳) سرليکه ليکنې

راغلي، چې ځينې ډېرې اوږدې او ان کلونه کلونه تر همدې يوه سرليك لاندې خپرې شويدي. چې د استاد(۲۳) سرليکه ليکنې د مجلې په(۵۷) ګڼو کې خپرې شوې دي.(۹)

په اريانا مجله کې:

د اريانا مجلې موسس او د لومړنيو پېنځو کالو چلوونکی پخپله اروانښاد استاد کهزاد و، دا چې اريانايو تاريخي خپرونه وه، ځکه د استاد کهزاد ګڼ شمېر ليکنې په دغه مجله کې خپرې شوې دي.

په دغه خپرونه کې د استاد کهزاد ليکنې شاوخوا(۲۵) کاله پرله پسې خپرې شوي، چې شمېرېې ۱۷۵ شاوخواته رسي که موږ د استاد کهزاد ليکنې او د مجلې ګڼې سره پرتله کړو، بويه چې د مجلې د يو کال له هر دوولسو ګڼونه په لسو هغو کې د استاد ليکنې خپرې شوي دي. او که په بله وينايې وګڼو؛ نو پرله پسې(۲۲) کاله د اريانا مجلې په هره ګڼه کې د استاد ليکنې خپرې شوي دي.

په ژوندون مجله کې:

ژوندون مجلې پر۱۳۲۸ل کال په کابل کې په خپرونو پيل وکړ. استاد کهزاد له هماغه لومړي کاله له دغه مجلې سره(۳٦) کاله پرله پسې ليکنی مرسته کړې ده، چې په دغه شاوخواکې په اټکلي ډول د استاد کهزاد(۱۷۰) سرليکه ليکنې خپرې شوي دي. البته ځينې ليکنې تر يوه سرليك لاندې په څو برخو کې خپرې شوي، چې نورېې اټکل لوستونکيو ته سپارو.

په افغانستان کالنۍ کې د استاد کهزاد ليکنې:

د افغنستان کالنۍ لومړۍ ګڼه د"سالنامۀ مجله کابل" په نامه په کابل کې خپره شوې، چې وروسته يې نوم د افغانستان کالنۍ شوی او ټوله د کالنۍ خپرونې په ټوګه ۵۷ ګڼې خپره شوې ده.

له دغه خپرونې سره د استاد کهزاد "همکاري له پېنځمې ګڼې (۱۳۱۵ل کال) را پيل شوې، چې تر ۱۳۳۸ کال شاوخوا پورې روانه وه.

له دې دا څرګندېږي، چې په افغانستان کالنۍ کې (۲۴) کاله د استاد کهزاد اوږدې ليکنې خپرې شوې دي. همدارنګه په دغه خپرونه کې ځينې ليکنې نو مونه نه لري، چې هغه هم د استاد ګڼل کيږي، چې په پورته کلونو کې نه دي ګڼل شوي.

په اريانا دايرة المعارف کې:

د اريانا دايرة المعارف لومړی ټوك پر ۱۳۲۸ل کال خپور شوی. استاد کهزاد د دغه ټولنې د يو کارنده غړي په توګه پرله پسې په دايرة-المعارف کې ليکنې کړي دي، چې په ټوليز ډول په لومړي ټوك کې (۱۲) سرليکه په دويم ټوك کې (۴) سرليکه، په درېيم کې (۱۵) سرليکه، په څلورم ټوك کې ۲۲ سرليکه، په پېنځم ټوك کې ۹ سرليکه او په شپږم ټوك کې (۱) سرليك ليکنې راغلې چې ټولې (۷۳) سرليکه کيږي.

په اتحاد مشرقي (اوس ننګرهار) ورځپاڼه کې:

اتحاد مشرقی جريده، چې اوس يې ننګرهار نوم دی، پر ۱۲۹۸ل کال د ننګرهار ولايت په مرکز جلال اباد کې په خپرونو پيل وکړ. پر ۱۳۲۰ل کال د دغه جريدې (٦) چلوونکی استاد قيام خادم وټاکل شو. د ده د مديريت په دويم کال (۱۳۲۱) په دغه ورځپاڼه کې د استاد کهزاد يو شمېر ليکنې په پښتو ژبه خپرې شوې دي، چې د لرغونيو توکيو او د افغانستان دلرغوني تاريخ په اړه دي. داليکنې ټولې په پښتو ژبه دي او ژباړونکی يې هم نه دی څرګند او ياهم کېدای شي چې پخپله استاد په پښتو ليکلې وي. کېدای شي په دغه خپرونه کې د استاد د ليکنو شمېر ډېر وي- خو ماېې ټولې (۲۱) سرليکه وليدې.

په نورو خپرونو کې:

پورته چې کومې خپرونې یادې شوې دا هغه دی، چې د استاد کهزاد لیکنې یې په پرله پسې او عمده ډول خپرې کړې. له دې پرته نورې ډېر داسې خپرونې هم شته، چې د اروابناد استاد کهزاد لیکنې په کې خپرې شوي. په دې کې د افغانستان مجله چې په انګلیسي او فرانسوي ژبو خپرېده د لومړیتابه حق لري، خو په هغې کې د استاد د لیکنو څرګندونه اوس مهال شونې نه ده.

له دې پرته په انیس ورځپانه، اصلاح ورځپانه، پښتون غږ مجله او نوروکې هم د استاد بېلابېلې لیکنې خپرې شوې دي.

استاد کهزاد ګڼ شمېر لیکنې په افغانستان راډیو کې هم اورولې، چې یوه برخه یې د"افغانستان در پرتو تاریخ" په نامه پر۱۳۴۶ کال خپره شوه، خو څرنګه چې هغه پخپله لیکلي چې دا د هغو لیکنو یوه برخه ده او نورې هم شته، چې په ګانده کې یې د چاپ تمه لرم. په دې توګه د استاد پخپله وینا هلته هم د ده ګڼ شمېر لیکنې ناچاپ پاتې دي.

خو د یادونې وړ ده چې:

د استا د دغه لیکنو یوه برخه د ده په کتابونو کې هم بېرته را یوځای شوې او خپرې شوي دي. مانا دا چې د استاد یو شمېر لیکنې لومړی په خپرونو کې خپرې شوي او بیا په کتابي بڼه یا رایو ځای شوي او یاکټ مټ- که اوږده لیکنه وي- خپره شوې ده. خو که موږ د استاد ټولې چاپ شوې لیکنې(مضمونونه) مخې ته کېږدو او د ده له چاپ شویو کتابونو سره یې پرتله کړو، نو په سلو کې شل ۲۰ % په خپرونو کې د ده خپرې شوې لیکنې په کتابي بڼه خپرې شوي او نورې همداسې پاتې دي.

استاد کهزاد ځینې مهال شعر هم وایه چې یوازې یو شعر یې تر موږ رارسېدلی او دا په دري ژبه د هیواد د ملي ویاړونو په اړه ترانه ده، که مو هېواد خدای(ج) بیا ودان کړي، د ده د شعر په اړه به نورې څرګندونې هم ومومو.

اخځونه او پایلیکونه:

۱- حسيني، نعمت: سيماها و اواها، د چاپ او خپرونو دولتي کمېټه ۱۳۶۷، کابل، ۵۹۵ او ۹۶ مخونه.

۲- همدا کتاب ۵۹۷-۹۸ مخونه او یادنامۀ کهزاد.

۳- ابراهیمي، محمداسحاق: یادنامۀ کهزاد (د سر محقق هېواد مل په زیار) د کابل پوهنتون د تاریخ او فلسفې پوهنځي خپرونه ۱۳۶۷ ل، کابل ۸ مخ.

۴- همدا کتاب ۹ مخ.

۵- پورتنی کتاب ۱۰ مخ.

٦- نایل، محقق حسین، کهزاد و پژوهشهای او، د افغانستان جمهوریت د علومو اکاډمي ۱۳۶۶ کابل ۶۸-۶۹ مخونه

۷- همدا کتاب ۷۱ مخ

۸- د استاد کهزاد ګڼ شمېر خپاره شوي کتابونه: د ليکونکي ځانګړی کتابتون.

د استاد کهزاد د کتابونو په پېژندنه کې ډېره ګټه د ده له شتو خپروشویو کتابونو اخېستل شوې ځینې یې چې نه دي موندل شوي له لاندې کتابونو او سرچینو اخیستل شوي دي:

- کهزاد و پژوهشهای او، د محقق حسین نایل ۱۳۶٦ ل کابل
- د تاریخ ټولنې کتابونه د استاد جبیب الله رفیع ۱۳۵۱ ل کابل
- فهرست کتب چاپی دری افغانستان، دمایل هروی ۱۳۶۷ ل کابل
- د ننګرهار پوهنتون او د ننګرهار د اطلاعاتو او کلتور ریاست کتابتونونه.
- یاد نامۀ کهزاد د سرمحقق هیواد مل په زیار ۱۳۶۷ ل کابل
- ښاغلی نایل په "کهزاد و پژوهشهای او "کتاب کې د اروابناد استاد کهزاد د لیکنو په اړه نسبتاً اوږده څېړنه کړې ده، په "کابل" او یو شمېر نورو خپرونو کې د استاد کهزاد د لیکنو شمېر او څرنګوالی له همدغه کتاب راخیستل شوی دی.

وییپانګه

آر	:	اصل
آره موخه	:	اصلي هدف
اتاله	:	ایسار، یوځای، شامل
اخځ	:	ماخذ (داخیستلو ځای)
اړنګ	:	شك، توهم
استازی	:	نماینده، سفیر
اسمانڅك	:	لوړ، هسك،
اغیز	:	تاثیر
الواك	:	نظر
اند	:	فکر
اورتون	:	اتشکده، د اوربلولو ځای
برم و پرتم	:	شان و شوکت
بلوا	:	پاڅون
بنستیز	:	اساسي
بوت خونه	:	بتخانه
بوق	:	د موسیقۍ یو ډول اله
بولله	:	قصیده
بېلګه	:	نمونه، مثال
پایڅوړ	:	بقایا، پاتېشوني

(c) ketabton.com: The Digital Library

پایله : نتیجه

پرتله : مقایسه

پرتلیز : مقایسوي

پژۍ : مجسمه، بوت

پلاز : تخت

پلازمېنه : پایتخت

پلازناسته : تخت ناسته

پلاوی : هیئت

پنځیز : طبیعي

پېر : دوره، حالت (اوتا)

پېژندوی : مشهور

پیسې : سیکې

ټچیر : لویه خیمه

ټولواك واکمن : مقتدر پاچا

ټولیزډول : مجموعی شکل
عمومي شکل

جوله : شکل

جولیز : شکلي

چاپخونه : مطبعه، د چاپ ځای

چارواکی : حاکم، پاچا، د واك څښتن

چمتو تیار، اماده

څېرلی ډول : دقیق شکل

ځمکپوه : زمین شناس

ختیځ : شرق

ختیز : شرقي

دختیځ پېژندنې
ټولنه : موسسه شرق شناسي

دنده : وظیفه

زېږدی(ز)	:	میلادي (م)
زېږدې پېړۍ	:	قرن میلادي
سپوږمیز	:	قمري
سرچینه	:	ماخذ، مبداء
سکالو	:	موضوع
سکالوي	:	موضوعګانې
سهیل	:	جنوب
سهیلی	:	جنوبي
ښندلی	:	پرایستی، اچولی، شیندلی
غولی	:	حویلی، انګړ
کارنده	:	فعال
کچه	:	اندازه
کنډرې	:	ویجاړې، کنډوالې
ګانده	:	اینده، راتلونکې
ګرځندویان	:	سیاحین
ګروېږنه	:	پلټنه
ګروهه	:	عقیده
ګروهمن	:	عقیدتمن
لاسوند	:	سند
لاسوند تابه	:	استناد
لامل	:	وجه
لرغونپوه پلاوی	:	هیئت باستانشناسي
لرلید	:	پیش ګویي
لږترلږه	:	حداقل
لمر لمانځنه	:	د لمر عبادت
لویدیځ	:	غرب
لویدیز	:	غربي
لي	:	چیني اندازې واحد

ليکدود	:	رسم الخط
ليکه	:	"پوځي" کربنه، خط، صف
مخزېږدی ،م،ز	:	قبل الميلاد، ق.م
مزدك	:	معبد، د عبادت ځای
منځپانګه	:	متن
موخه	:	هدف
مهالنۍ	:	موقوته
نامتو	:	مشهور، معروف
نامهالنۍ	:	غيرموقوته
نبښې	:	آثار
نغوته	:	اشاره
نندارليك	:	نمايشنامه
نوښت	:	ابتکار
نومه ونه (نومونه)	:	نامګذاري
وټيېز	:	اقتصادي
وټيزه اوتا		اقتصادي وضع
ويی		لفظ ويـيونه جمع
وييپانګه		لغت نامه
هېښ	:	حيران
هېښنده	:	حيرانوونکی، عجيب
يون	:	تګ، حرکت
يانه	:	"د يون"او ښتی پېر

(c) ketabton.com: The Digital Library

Acknowledgement

This book in your hand Sa summation of three different pieces of work. The first two parts are the Pashto translations from two small booklets written in Dari while the third one is a small contribution from the author himself.

The late Ustad Ahmad Ali Kuhzad in Dari language wrote those two booklets whose translation is presented here. The first booklet was published in the year1337, in Kabul.It is in fact a research work carried out the same year in Ghazni. the historic capital of Sultan Mahmood Ghaznawi. It is a research about a temple of the Buddhist in Shah Bar of Ghazni. Ustad kuhzad had gone there with French team of archaeologist as a guide and adviser. During digging over there a large number ofBudds and other things werediscovered, wich could be counted a golden Doors of our history and national heritage. Ustad kuhzad wrote all these findings and discoveries in the form of a booklet and arranged for its publication later on.

The second booklet was written in French by the name of [Buddhist skill of Bacteria] and translated in Dari by Ustad Kuhzad.This book encompasses the original work done by Mr.Hoken the of the then French archaeological team by digging. places of Khan Abad of the Kunduz province .The French work was published in Paris in the year 1315.

Both these booklets carry a great amount of informations about the archaeological value of these mentioned areas.

The third part of the book is not a translation but awritting from the author Mr. Daud Wafa and presents the life career and the written monuments of the late Ustad Kuhzad, a famous and illustrious archaeologist of Afghanistan.

Here I will like to take the opportunity to appreciate Mr. Parwash Shaheen for reading this book and writing introduction for it. At last it must be said the without Kindness of the Danish Publication Center this work would have been a failure.

Mohammad Daud Wafa
6jun 1999.

(c) Ketabton.com: The Digital Library

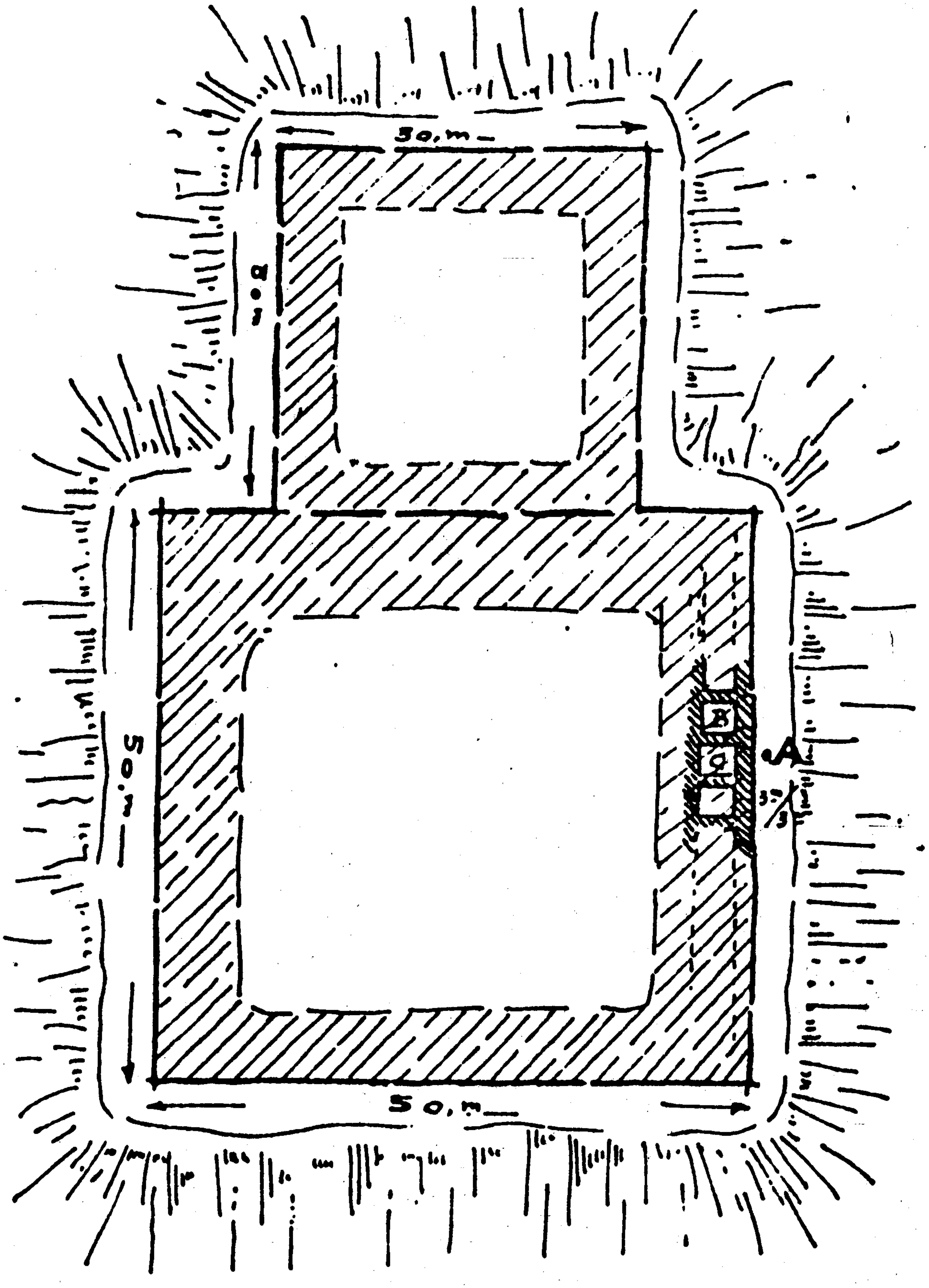

Plan

پرته نقشه

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی انځور
Fig : (1)

دویم انځور
(Fig : 2)

Fig . (3a) درئيم انخور

Fig : (3 b)

Fig. (4 a) خلورم انخور

Fig. (٤ b)

(c) ketabton.com: The Digital Library

Fig. (5 b)

Fig. (5 a) پینځم انځور

(c) ketabton.com: The Digital Library

Fig . (6) شپږم انځور

Fig . (7) اووم انځور

اتم انئور Fig . (8)

نهم انئور Fig : (9)

غزني: د شابهار مزدك

لسم انځور

Fig . (10)

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

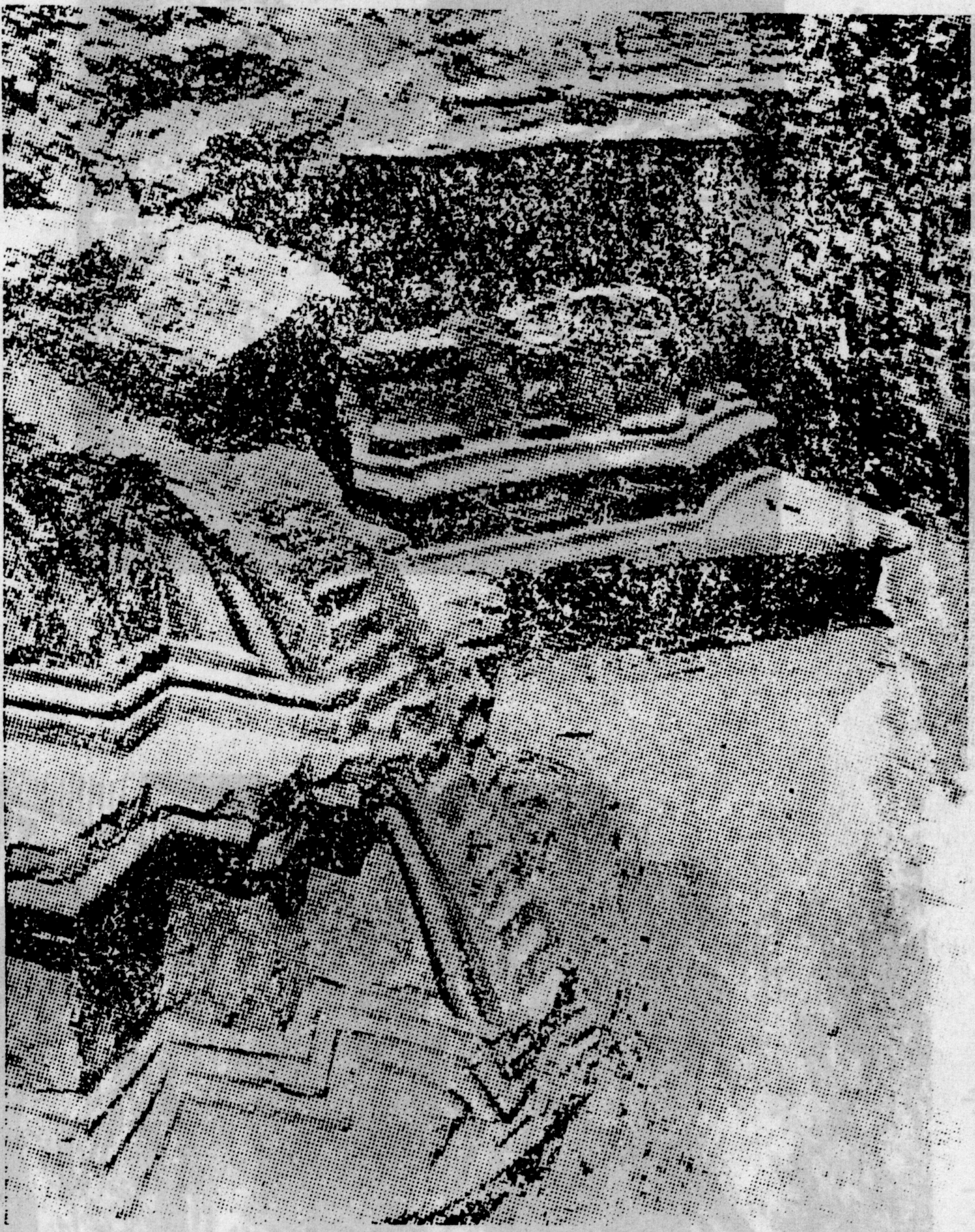

غزني: د شابهار د مزدك يوه بله خوا

(c) ketabton.com: The Digital Library

غزني: د شابهار مزدك .

(c) ketabton.com: The Digital Library

غزني: د شابهار د مزدك يوه بله خوا

(c) ketabton.com: The Digital Library

استادکهزاد دځوانی په کلونوکې

اروانباد استاد کهزاد دایتالیا دختیځ پېژندنې په کنفرانس کې دافغانستان دلرغونیو اثارو په اړه وینا اوروي

PROPERTY OFF ACKU 82920

(c) ketabton.com: The Digital Library

استاد کهزاد په شوروي اتحاد کې

استاد کهزاد دایران پیژندنې په لومړنۍ نړیواله کنګره کې له افغاني او ایراني پوهانو سره

تهران ۱۹۶۵ ز

PROPERTY OF ARIC Established 1989

(c) ketabton.com: The Digital Library

محمـــد داود وفـــا

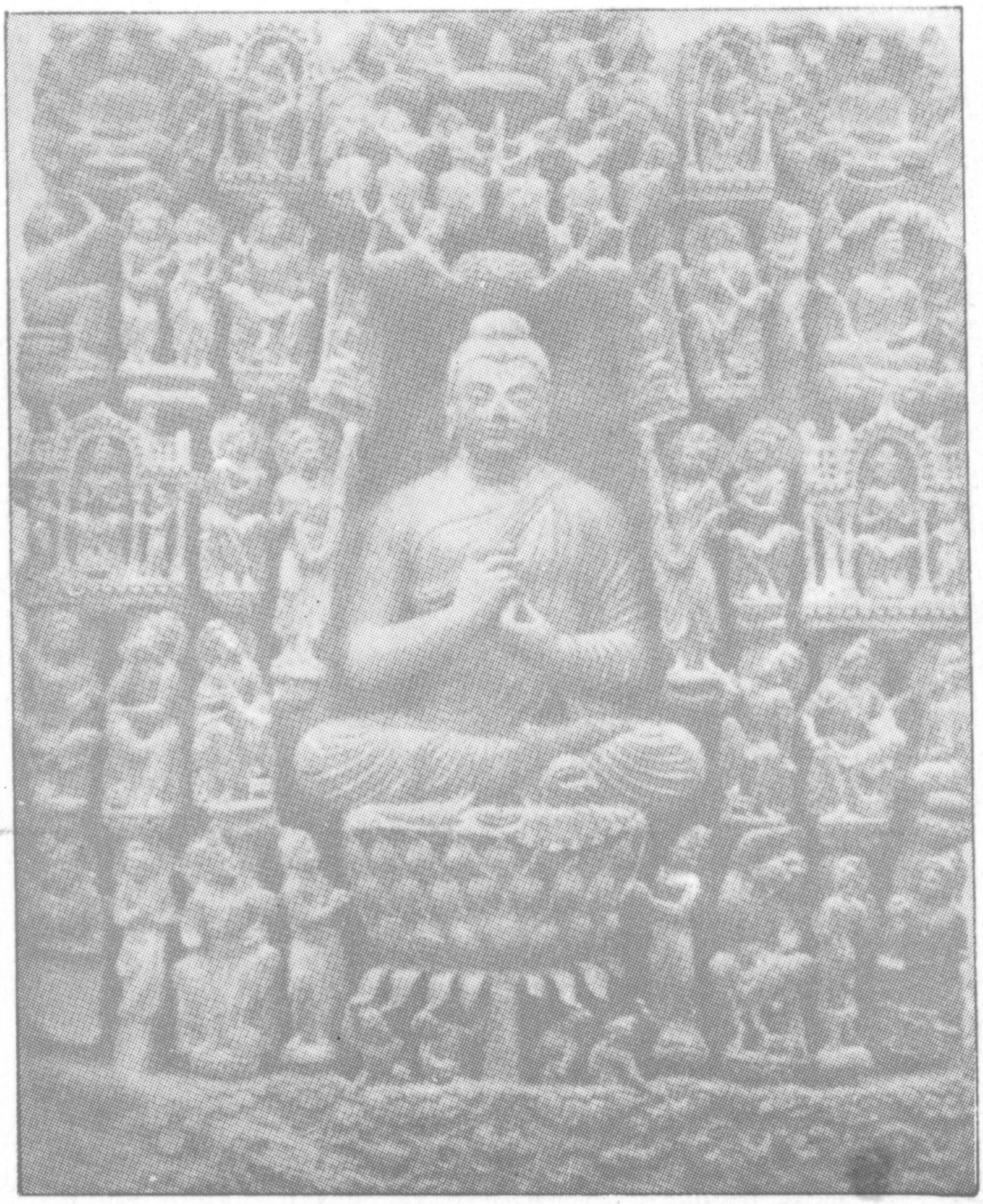

دانش خپرندویه ټولنه

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library